Βοσνίδου Μαρία

«Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα της φλωρίνας: συμβολή στη βιώσιμη ανάπτυξη με βάση τον παραδοσιακό πολιτισμό»

Αθήνα: 2002

Τιμή: 000

Αφιερωμένο στην οικογένεια μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	ΣΕΛ.
Πρόλογος	3
Εισαγωγή	5
1. Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα	9
1.1 Οι Παραδοσιακές Τέχνες και τα Επαγγέλματα στην Ελλάδα	9
1.2 Οι Παραδοσιακές Τέχνες και τα Επαγγέλματα στη Φλώρινα	12
1.2.1 Επαγγέλματα που δεν ασκούνται σήμερα	13
1. Αμαξάδες και Καροποιοί	13
2. Αμπατζήδες, Αντεριτζήδες, Τερζήδες και Ράφτες	14
3. Βαρελάδες	16
4. Βαφείς	17
5. Επιπλοποιοί και Ξυλουργοί	19
6. Θερμαστροποιοί	20
7. Κατασκευαστές Βαλιτσών	21
8. Κεραμοποιοί και Τουβλοποιοί	22
9. Κετσετζήδες και Πιλοποιοί	23
10. Λούστροι και Στιλβωτήρια	24
11. Πηγαδάδες	25
12. Σαμαράδες	25
13. Σαπουντζήδες ή Σαπουνάδες	26
14. Υποδηματοποιοί	27
1.2.2 Επαγγέλματα που ασκούνται σήμερα	30
1. Αγιογράφοι	30
2. Αγγειοπλάστες	33
3. Κατασκευάστριες Παραδοσιακών Φορεσιών	38
4. Κεντήστρες	41
5. Κηροπλάστες	44
6. Κουρείς	47
7. Χρυσοχόοι	49
1.3 Έρευνα	54
1.3.1 Περιγραφή του ερωτηματολογίου	54
1.3.2 Συμπεράσματα από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων	55
1.4 Γενικότερα συμπεράσματα και προτάσεις	58
Βιβλιογραφία	62
Παραρτήματα 1-7: Συνεντεύξεις	66
Παράρτημα 8: Δείγμα Ερωτηματολογίου	92
Παράρτημα 9: Σχεδιαγράμματα έρευνας	98
Παράρτημα 10: Φωτογραφίες	118

Πρόλογος

Το αντικείμενο της παρούσας πτυχιακής μελέτης αφορά την καταγραφή και παρουσίαση των παραδοσιακών επαγγελμάτων και τεχνών στην πόλη της Φλώρινας, τόσο εκείνων που υπήρξαν κάποτε, όσο και εκείνων που συνεχίζουν να υπάρχουν και σήμερα.

Η επιλογή του θέματος έγινε λόγω του ενδιαφέροντός μου για τα θέματα πολιτισμού, ύστερα από την παρακολούθηση ανάλογων μαθημάτων, στο δεύτερο έτος των σπουδών μου. Σημαντικό ρόλο, στην επιλογή, διαδραμάτισε και η αγάπη μου για τον τόπο καταγωγής μου, τη Φλώρινα. Θέλησα να μελετήσω και να ερευνήσω τον πολιτισμό της και την παράδοση τόσων χρόνων, και να συμβάλω και εγώ στη διαιώνισή της, διασώζοντας κάποια στοιχεία.

Κύριος στόχος της μελέτης είναι να διαφυλαχθεί η ιστορική μνήμη, αλλά, παράλληλα, να αποτελέσει εφόδιο των μελλοντικών γενεών, για την βιώσιμη ανάπτυξη της Φλώρινας.

Η μελέτη ξεκινά με μια αναφορά στην ιστορία και στην τοπογραφία της περιοχής. Η επόμενη ενότητα αναφέρεται στις παραδοσιακές τέχνες και τα επαγγέλματα στην Ελλάδα. Αναλύεται η ιστορία των επαγγελμάτων και των τεχνών, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, πότε ξεκίνησαν και ποιες συνθήκες ευνόησαν την ανάπτυξή τους. Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τις παραδοσιακές τέχνες και τα επαγγέλματα ειδικότερα στην πόλη της Φλώρινας, που διακρίνονται σε δύο υποενότητες, σε όσα δεν ασκούνται σήμερα, και σε αυτά που συνεχίζονται μέχρι και τις μέρες μας. Και οι δυο υποενότητες αναφέρονται στα γενικά στοιχεία των επαγγελμάτων, στα εργαλεία και υλικά καθώς και τις τεχνικές κατασκευής, που ακολουθεί κάθε τεχνίτης.

Ακολουθεί η ενότητα, που αφορά την έρευνα με ερωτηματολόγιο, που αφορά στα γενικά χαρακτηριστικά των εν λόγω τεχνιτών. Περιλαμβάνονται εξηγήσεις σχετικά με την έρευνα, περιγραφή του ερωτηματολογίου, καθώς και τα συμπεράσματα που προέκυψαν.

Η τελευταία ενότητα έχει κάποια γενικότερα συμπεράσματα και τις προτάσεις, προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της παρούσας μελέτης. Στο τέλος παραθέτονται δέκα παραρτήματα, τα οποία αφορούν τις συνεντεύξεις, δείγμα του ερωτηματολογίου, στατιστικά σχεδιαγράμματα της έρευνας και φωτογραφικό υλικό.

Κλείνοντας αυτόν τον πρόλογο, θα ήθελα να απευθύνω ευγνώμονες ευχαριστίες, στην επιβλέπουσα, κ. Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, επίκουρη καθηγήτρια καθώς και στα άλλα δύο μέλη της επιτροπής, τον καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Αποστολόπουλο και την λέκτορα κ. Ελένη Θεοδωροπούλου, για τις πολύτιμες συμβουλές και την καθοδήγηση, στη συγγραφή της μελέτης.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους Βακάλη Πανδώρα, Ζουζέλη Αθανάσιο, Ζωγράφο Νικόλαο, Μάνου Μαρία, Μαυρουδή Νικόλαο, Μουρατίδη Κωνσταντίνο, Παπακοσμά Παρασκευή, Σωτηρόπουλο Αλέξανδρο και Τέγο Χρήστο για τις συνεντεύξεις που μου παρείχαν. Χωρίς τη βοήθειά τους, θα ήταν αδύνατη η συλλογή και καταγραφή των επαγγελμάτων, που συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Ευχαριστώ επίσης, τον κ. Δημήτριο Μεκάση για την παραχώρηση των βιβλίων του, την Δημόσια Βιβλιοθήκη Φλώρινας «Βασιλική Πιτόσκα-Βαρνά», τον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Φλωρίνης «Ο Αριστοτέλης», την «Αναπτυξιακή Φλώρινας», την βιβλιοθήκη του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου και την κ. Ηλέκτρα Πιτόσκα, για την βοήθεια που μου παρείχαν, για την συγκέντρωση του βιβλιογραφικού υλικού. Ακόμα, εκφράζω τις ευχαριστίες μου στην κ. Ευγενία Κεφαλληναίου, διευθύντρια της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος, για τη συνεργασία της.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και όσους στάθηκαν δίπλα μου. Τους ευχαριστώ για την υποστήριξη και το κουράγιο που μου έδωσα. Αν ξέχασα κάποιους, ζητώ ταπεινά συγνώμη και τους ευχαριστώ θερμά.

Εισαγωγή

Ο νομός Φλώρινας είναι ένας από τους τέσσερις νομούς της Δυτικής Μακεδονίας. Συνορεύει από βορά με την Π.Γ.Δ.Μ. (F.Y.R.O.M), δυτικά με την Αλβανία, ανατολικά με τον νομό Πέλλας και νότια με τους νομούς Κοζάνης και Καστοριάς. Έχει έκταση 1915 τ.χ.

Μορφολογικά παρουσιάζει πλούσιες εναλλαγές τοπίων, με πεδινό, ημιορεινό και ορεινό χαρακτήρα.[1] Υπάρχουν τέσσερις ορεινοί όγκοι, που ορίζουν τα όρια του νομού. Βόρεια, βρίσκεται ο Βαρνούντας ή αλλιώς Περιστέρι με την ψηλότερη κορυφή στην Ελλάδα, την Όριζα, βορειοδυτικά, το όρος Τρικλάριο με κορυφή το Μπούτσι, νότια, η οροσειρά του Βέρνου, με κορυφή το Βίτσι, και δυτικά ο Βόρας, το τρίτο ψηλότερο βουνό της Ελλάδας. Στην περιοχή υπάρχει καταπληκτική πανίδα, η οποία αποτελείται από οξιές, μαύρη πεύκη, δασική πεύκη, έλατα, ρόμπολα καθώς και το κυπαρίσσι. Υπάρχουν επίσης και σπάνια αγριολούλουδα που δε φυτρώνουν σε καμία άλλη περιοχή. Λόγω των άφθονων βροχοπτώσεων και χιονοπτώσεων δημιουργούνται, από τα ποτάμια, ρεματιές και άγριες χαράδρες.[2]

Αν και στη περιοχή είναι χαρακτηριστικοί οι ορεινοί όγκοι, επίσης αξιοσημείωτες είναι και οι λίμνες. Αυτές είναι η Μεγάλη και Μικρή Πρέσπα και οι λίμνες της λεκάνης του Αμυνταίου (Χειμαδίτιδα, Ζάζαρη Πετρών και Βεγορίτιδα). Οι λίμνες αυτές και ειδικότερα οι Πρέσπες, φημίζονται για το πλούσιο φυσικό τους περιβάλλον, για την υψηλή βιοποικιλότητα και για τους σπάνιους πληθυσμούς υδρόβιων πουλιών.[3]

Λόγω της φυσικής ομορφιάς και των συχνών επισκέψεων των τουριστών, δημιουργήθηκε η ανάγκη για προστασία της περιοχής. Σημαντική είναι η ίδρυση του Κέντρου Προστασίας Αρκούδας στην περιοχή του Αμυνταίου. Το Κέντρο αυτό είναι πρωτοβουλία του Αρκτούρου και το 1998 μετονομάστηκε σε Περιβαλλοντικό Κέντρο Αρκτούρου. Στο ίδιο Κέντρο ανήκει και το Κέντρο Ενημέρωσης για την αρκούδα και το Καταφύγιο του Λύκου. Οι λίμνες Χειμαδίτιδα και Ζάζαρη αποτελούν λιμναία

---

[1] Λ. Μέλλιος, *Φλώρινα, Συνοπτική παρουσίαση*, εκδ. Δήμος Φλώρινας, Φλώρινα 1990, σ.σ. 5-6
[2] Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Φλώρινας, *Φλωρινιώτικες πινελιές στο χώρο και στο χρόνο*, εκδ.Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων, χ.χ., σ.38
[3] Ό.π., σ.σ. 40-41

οικοσυστήματα και περιλαμβάνονται στο δίκτυο NATURA 2000. Οι κάτοικοι είναι αρκετά ενημερωμένοι και δημιούργησαν την Εταιρία Οικοτουρισμού Βιτσίου.[4]

Η Πρέσπα είναι η μοναδική περιοχή που προστατεύεται με τόσες πολλές ελληνικές και ευρωπαϊκές διεθνείς συμβάσεις και νόμους. Το 1974 ανακηρύχθηκε «Εθνικός Δρυμός» και «Υγρότοπος Ραμσάρ» διεθνούς σημασίας. Επίσης, έχει χαρακτηριστεί και «Τόπος Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους». Από το 1992 λειτουργεί το πρώτο «Κέντρο Ενημέρωσης» σε Ελληνικό εθνικό δρυμό. Το Κέντρο αυτό ιδρύθηκε από την Εταιρία Προστασίας Πρεσπών και με τη βοήθεια της «Ορνιθολογικής Εταιρίας» της Δανίας.[5]

Για την ονομασία της περιοχής υποστηρίζονται πολλές απόψεις, χωρίς όμως να επικρατεί κάποια από αυτές. Σύμφωνα με την μυθολογία, η ονομασία «Φλώρινα» προέρχεται από το όνομα του μυθικού Φλώριδος (βασιλιά της Αρμονίας, πόλη κοντά στο ποταμό Αλιάκμονα), ο οποίος ήταν φίλος των βασιλιάδων Ίδα και Κάστορα. Από τη βυζαντινή ονομασία «Χλερηνός», προήλθε η αλβανόφωνη «Φολορίνα» ή «Φιλορίνα», δεδομένου ότι στην γραπτή τούρκικη γλώσσα της Τουρκοκρατίας το φ- και το χ- γράφονταν με τον ίδιο τρόπο. Από εδώ προφανώς, προέκυψε και η τελική ονομασία «Φλώρινα». Η ονομασία «Χλερινός» συγγενεύει ηχητικά και με τη «Χλωρίδα», θεά της βλάστησης άλλα και με τη flora, τη χλωρίδα, κατά τους ρωμαίους. Και οι ονομασίες αυτές δεν είναι ξένες αν λάβουμε υπόψη τη πλούσια βλάστηση που υπήρχε στην περιοχή.[6]

Η κατοίκηση στην περιοχή της Φλώρινας, ανάγεται στο 6000 π.Χ, όπως μαρτυρούν τα αρχαιολογικά ευρήματα. Ο προϊστορικός οικισμός του Αγίου Παντελεήμονα κατοικήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, το οποίο καλύπτει σχεδόν όλη **τη νεολιθική Εποχή** και την **Εποχή του Χαλκού**.[7] Η περιοχή παρουσιάζει μεγάλη ακμή την **ελληνιστική περίοδο**. Από ανασκαφές που έγιναν, ανακαλύφθηκε η ελληνιστική πόλη των Πετρών καθώς και η Ακρόπολη Ηράκλειας. Η Ακρόπολη αυτή βρίσκεται στον λόφο του Αγίου Παντελεήμονα, πάνω από τη σημερινή πόλη της Φλώρινας.[8] Μια άλλη σημαντική πόλη των ελληνιστικών χρόνων βρέθηκε στην περιοχή των *Πετρών*. Οι οικίες που έχουν ανασκαφεί έδωσαν πλούσια στοιχεία για

---

[4] Ό.π., σ.σ. 35-37
[5] Ό.π., σ.43
[6] Λ. Α. Μέλλιος, *Η ονομασία της Φλώρινας. Μυθολογία-λαϊκή μνήμη-γραφή*, έκδ. Δήμος Φλώρινας, Φλώρινα 1988, σ.σ. 48-57
[7] Νομός Φλώρινας, *Από τα προϊστορικά στα ρωμαϊκά χρόνια,* Φλώρινα, χ.χ., σ.5
[8] Ι. Μ. Ακαμάτης / Μ. Λιλιμπάκη- Ακαμάτη, Η *Ελληνιστική Πόλη Φλώρινας*, Θεσσαλονίκη 1996, σ.14

την ζωή των κατοίκων και άφθονα ευρήματα καθημερινής χρήσης. Λείψανα όμως ελληνιστικής εποχής βρέθηκαν και σε άλλες περιοχές του νομού.[9]

Σημαντικά είναι και τα ευρήματα των **ρωμαϊκών χρόνων**. Στο χωριό *Βεύη*, στις *Κάτω Κλεινές*, στο χωριό *Μελίτη, Σιταριά, Σκοπός, Βεγόρα, Άνω Υδρούσα* και άλλα βρέθηκαν ρωμαϊκά κτίρια και νεκροταφεία.[10]

Η πόλη αναπτύχθηκε κατά τη πρώιμη **βυζαντινή περίοδο**. Κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους απέκτησε ιδιαίτερη σπουδαιότητα, ενώ η παρακμή της ξεκίνησε τους ύστεροβυζαντινούς χρόνους. Ο νομός διακρίνεται για το μεγάλο πλούτο των βυζαντινών του μνημείων. Ειδικότερα στο λεκανοπέδιο των Πρεσπών, υπάρχουν πολλά μνημεία. Το σημαντικότερο από αυτά είναι *η βασιλική του Αγίου Αχιλλείου, που ιδρύθηκε στα τέλη του 10ου αιώνα*[11]

Κοντά το χωριό Ψαράδες, υπάρχουν διάφορα ασκητάρια όπως, το *ασκητάριο της Μεταμόρφωσης,* που χρονολογείται στον 13ο αιώνα [12]και το *ασκητάριο της Παναγιάς της Ελεούσας* του 15ου αιώνα.[13] Εκτός όμως από την περιοχή των Πρεσπών βυζαντινά μνημεία εξίσου αξιόλογα υπάρχουν και σε άλλες περιοχές του νομού.

Στα αμέσως **μετά την Άλωση χρόνια** παρουσιάζονται το ίδιο ενδιαφέροντα μνημεία, όπως αυτά της βυζαντινής περιόδου. Χτίστηκαν πολλές εκκλησίες σε όλα τα όρια του νομού.

Εκτός, από τα χριστιανικά μνημεία που σώζονται από την περίοδο της Τουρκοκρατίας θα πρέπει να αναφέρουμε και αυτά που ανήγειραν οι Τούρκοι κατακτητές. Οι Τούρκοι δημιούργησαν τα δικά τους καταστήματα, τους δικούς τους λατρευτικούς χώρους και τους δικούς τους χώρους όπου περνούσαν την ώρα τους. Μετά την απελευθέρωση τα κτίρια αυτά πέρασαν στα χέρια των Ελλήνων, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν κατάλληλα. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λουτρά (χαμάμ)[14] από τα οποία σώζεται μόνο ένα, το οποίο δεν χρησιμοποιείται.[15] Στην πόλη υπήρχαν και τέσσερα τζαμιά από τα οποία σώζεται σε όχι τόσο καλή κατάσταση, μόνο ένα.

Η ανάπτυξη της πόλης ξεκίνησε τον 19ο αιώνα. Ιδρύθηκαν δυο σχολεία, ένας μουσικός σύλλογος και δύο πολιτιστικά κέντρα. Οι κάτοικοι άρχισαν να οργανώνουν

---

[9] Ό.π., (υποσ. 8), σ. 7
[10] Ό.π. (υποσ. 8), σ. 8
[11] Ι.Κανονίδης, *Τα Μνημεία των Πρεσπών*, Εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού-Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 1991, σ.12
[12] Ό.π., σ.42
[13] Ό.π., σ.σ.55-57
[14] Θα πρέπει να αναφέρουμε πως τα λουτρά έχουν προέλευση βυζαντινή και έτσι πιθανόν τα λουτρά που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι να ήταν συνέχεια των βυζαντινών.
[15] Δ. Μεκάσης, «Τα λουτρά», *Εταιρία*, τ.12, (1993), σ.σ. 16-22

την οικονομία τους δυστυχώς, όμως, οι παγκόσμιοι πόλεμοι που ακολούθησαν άλλαξαν ολοκληρωτικά τις συνθήκες ζωής στην περιοχή. Στα **νεότερα χρόνια,** χτίστηκαν και πολλές εκκλησίες ιδιαίτερα στην περιοχή των Πρεσπών. Εκτός όμως, από τη Πρέσπα, αξιόλογες είναι και οι εκκλησίες σε άλλες περιοχές του νομού. Πολλές από αυτές έχουν δεχθεί αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις και έχουν αλλοιωθεί, ενώ άλλες διατηρούν ακόμα και σήμερα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Το 1865 ιδρύθηκε η «Νέα Φιλική Εταιρεία», η οποία προετοίμασε την επανάσταση του 1878. Το 1897 ο Καπετάν-Κώττας, πρώτος Μακεδονομάχος, συγκρότησε αντάρτικο σώμα, ενώ το 1904 έφθασε στην περιοχή ο Παύλος Μελάς και άρχισε η τελική φάση του Ένοπλου Μακεδονικού Αγώνα. Στη διάρκειά του, ο Παύλος Μελάς θανατώνεται. Το 1912 η περιοχή απελευθερώνεται, ύστερα από 527 χρόνια σκλαβιάς.[16]

Ακολούθησε όμως ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, οπότε οι Βούλγαροι κατέκτησαν την περιοχή. Απελευθερώθηκε το 1916 από τους συμμάχους. Στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η πρώτη νίκη του ΄40 κατά των Ιταλών πραγματοποιήθηκε από το 33^{ο} σύνταγμα της Φλώρινας. Στη συνέχεια, όμως, η Φλώρινα περιήλθε κάτω από την κατοχή των Γερμανών. Το 1949 έληξε η εμφύλια σύρραξη, η οποία διαδραματίστηκε κυρίως σε αυτή την περιοχή. Το 1951-1954, ο νομός Φλώρινας απέκτησε τα σημερινά του όρια.[17]

---

[16] Λ. Α. Μέλλιος, *Ο Μακεδονικός Αγώνας και η συμβολή της Φλώρινας*, εκδόσεις Δήμος Φλώρινας, Φλώρινα 1985, σ.σ. 15-30

[17] Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων, ό.π. (υποσ. 2), σ.13

1. Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα

1.1 Οι παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα στην Ελλάδα

Ο 18ος αιώνας ήταν καθοριστικός για την πορεία του υπόδουλου Ελληνισμού. Ο εξισλαμισμός, που ήταν υποχρεωτικός μέχρι τον 17ο αιώνα, οι φόροι και το παιδομάζωμα καταργήθηκαν, και κάτω από τις νέες αυτές συνθήκες οι Έλληνες άρχισαν να ανασυντάσσουν τις πνευματικές και υλικές τους δυνάμεις. Οργανώθηκε έτσι η οικονομία και δημιουργήθηκε πνευματική ανάπτυξη.[18] Παράλληλα όμως με την οικονομική και πνευματική άνθιση, πραγματοποιήθηκε και η προετοιμασία των Ελλήνων για τον ένοπλο αγώνα, με το θεσμό των κλεφτών και των αρματολών.[19] Παράλληλα με αυτές τις αλλαγές υπήρξε και μια καλλιτεχνική ανησυχία και την δημιουργία της Λαϊκής Τέχνης καθώς και πολλών επαγγελμάτων.

Εάν θέλουμε να εξετάσουμε ολοκληρωτικά τη Λαϊκή Τέχνη, θα πρέπει να εξετάσουμε και τις δύο μορφές της: την πρακτική και την καλλιτεχνική. Θα πρέπει να μελετήσουμε τα σπιτικά σκεύη, τα γεωργικά εργαλεία, τα ποιμενικά και τα επαγγελματικά σύνεργα και προϊόντα, κάθε μορφή ξυλοτεχνίας, αγγειοπλαστική, μεταλλοτρεχνία, επεξεργασία δερμάτων, υφαντική, για να δούμε όλες τις τεχνικές με τις οποίες ο άνθρωπος καλύπτει τις ανάγκες του και φυσικά, ποιες είναι αυτές οι ανάγκες. Ακόμα, θα πρέπει να μελετήσουμε τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα, για να γνωρίσουμε τις εμπνεύσεις και τις ικανότητες του λαού, να χαίρεται τον πολιτισμό του.[20]

Η κτηνοτροφία, η γεωργία, η ναυτική ζωή, οι οικιστικές δυνατότητες, οικοτεχνίες και βιοτεχνίες, το εμπόριο και άλλοι τρόποι ζωής ακολούθησαν την περίοδο αυτή, ανοδική πορεία.[21]

Η οικονομική σημασία της παρουσίας και της παραγωγής των κτηνοτροφικών μονάδων αλλά και η συμβολή τους στη συντήρηση του παραδοσιακού βίου, είναι μεγάλη. Στην ελληνική κτηνοτροφία άλλωστε, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό, η ανάπτυξη πολλών ειδών της λαϊκής τέχνης και της ψυχαγωγίας όπως: τα υφαντά με

---

[18] Π. Ζώρα, *Ελληνική Λαϊκή Τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, σ. 13

[19] Ό.π., σ.14

[20] Δ. Σ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1992, σ.176

[21] Δ. Σ. Λουκάτος, *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΑ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.273

συμβολικά σχέδια και πλεκτά, τα ξυλόγλυπτα, ο χορός, το τραγούδι και η μουσική με πνευστά όργανα.[22]

Την ίδια περίοδο αναπτύχθηκε ιδιαίτερα η γεωργία, μιας και τώρα δεν υπάρχουν οι Τούρκοι κατακτητές, ώστε να εκμεταλλεύονται τους Έλληνες αγρότες. Η καλλιέργεια δημητριακών, ελιάς, βαμβακιού και η αμπελουργία ήταν οι κύριες ασχολίες των αγροτών.[23]

Ένα τρίτο στοιχείο βιοπορισμού στην Ελλάδα, μετά την κτηνοτροφία και τη γεωργία, ήταν η αλιεία. Πέρα από την οικοβιοτική απασχόληση, το επαγγελματικό ψάρεμα αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα νησιά, τα οποία είχαν αλιευτική παράδοση όπως του Ιονίου, του Σαρωνικού και ορισμένα του Αιγαίου.[24]

Πέρα όμως από τα παραπάνω, σημαντική ήταν και η εμφάνιση της οικοτεχνίας και της οικοσκευής. Σχετικά με την οικοσκευή και την επίπλωση του σπιτιού, αναπτύχθηκαν ανάλογα επαγγέλματα όπως, του χτίστη, του επιπλοποιού, του ξυλουργού, του κεραμοποιού, του τουβλοποιού κ.ά. Τα χέρια των ανθρώπων δεν σταματούσαν να εργάζονται και έδιναν τότε, σε όλα τα σπίτια, μια αυτάρκη οικοτεχνία για το ντύσιμο και τον ρουχισμό. Ανάλογα με τις ανάγκες και με το πέρασμα του χρόνου, η οικοτεχνία αυτή, εξελίχθηκε σε εμπόριο. Γυναίκες έπλεκαν διάφορα είδη ρουχισμού και τα πουλούσαν σε διάφορους ταξιδιώτες. Η αγγειοπλαστική επίσης, ξεκίνησε ως οικογενειακή βιοτεχνία, καλύπτοντας τις ανάγκες για τα μαγειρικά και υδροφόρα σκεύη, και στην πορεία εξελίχθηκε και έγινε περιζήτητη στην αγορά.[25]

Σταθμό στην ελληνική οικογενειακή ζωή ,αποτέλεσε η υφαντική, με την εγκατάσταση του αργαλειού. Με τη χρησιμοποίηση βαθμιαία του μεταξιού και του λιναριού, άνοιξε ο δρόμος για την εμπορική οικοτεχνία. Έτσι, τον 18^{ο} αιώνα, σε όλους τους ελληνικούς χώρους, μετά την απλή πλεκτική, οι κάτοικοι ασχολήθηκαν με την υφαντική και την σηροτροφία. Παράλληλα όμως, αναπτύχθηκε και η τέχνη της βαφικής, μέσω της οποίας εξασφαλίζονταν οι φυτικές ύλες για τα χρώματα. Θα πρέπει να αναφέρουμε και την κεντητική, η οποία αποτελεί προέκταση και συμπλήρωμα της υφαντικής. Η κεντητική έδωσε εξαιρετικά έργα με παραδοσιακά

---

[22] Ό.π., σ.274
[23] Δ. Σ. Λουκάτος, ό.π., σ.274
[24] Ό.π., σ.σ.274-275
[25] Δ. Σ. Λουκάτος, ό.π., σ.σ.276-277

μοτίβα, τα οποία συναντάμε σε εργόχειρα, κεντήματα σπιτιού, σεντόνια, παραδοσιακές φορεσιές κ.ά.[26]

Την ίδια περίοδο παρουσιάζει άνθιση και η μεταλλοτεχνία. Σε όλη την Ελλάδα, δημιουργούνται εργαστήρια, στα οποία παράγονται θαυμάσια προϊόντα. Καμπάνες, πολυέλαιοι, καλλιτεχνικές επενδύσεις ιερών εικόνων, ιερά λειτουργικά σκεύη είναι μέρος των δημιουργημάτων[27] Μονοπωλούν, όμως, και τα εργαστήρια χρυσοχοΐας και αργυροχοΐας. Σε αυτά κατασκευάζονταν κοσμήματα κάθε είδους, τα οποία διοχετεύονταν στις αγορές και στα πανηγύρια τόσο του εξωτερικού, όσο και του εσωτερικού[28]

Αυτοί που ασκούσαν κάποια τέχνη ή επάγγελμα, ζούσαν μόνιμα σε κάποια περιοχή της Ελλάδας, στην οποία είχαν δημιουργήσει το εργαστήριό τους. Πολλές φορές όμως, ταξίδευαν προκειμένου να πουλήσουν τα έργα τους σε γειτονικές περιοχές. Τα ταξίδια αυτά γίνονταν από οργανωμένες ομάδες τεχνιτών τις *κουμπανίες* ή τα *μπουλούκια*. Η διάρκειά τους ήταν από μερικές μέρες μέχρι και μήνες.[29]Οι τεχνίτες κάθε ειδικότητας για να προστατέψουν τα δικαιώματά τους, οργανώθηκαν σε συντεχνίες ή συνάφια. Η κάθε συντεχνία χρησιμοποιεί ειδική συνθηματική γλώσσα προκειμένου να προστατέψει τα μυστικά της τέχνης της.[30]

---

[26] Ό.π., σ.277

[27] Θ. Προβατάρης, *Στεμνίτσα Ιστορία-Κοινωνία-Τέχνες Πρακτικά Α΄ Συμποσίου για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας*, έκδοση Λαογραφικού Μουσείου Στεμνίτσας, Αθήνα 1994, σ.16

[28] Π.Ζώρα, *Στεμνίτσα Ιστορία-Κοινωνία-Τέχνες Πρακτικά Α΄ Συμποσίου για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας*, έκδοση Λαογραφικού Μουσείου Στεμνίτσας, Αθήνα 1994, σ.40

[29] Ε. Ρωμαίου-Καρασταμάτη κ.α., *Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας*, εκδ. Λαογραφικού Μουσείου Στεμνίτσας, Αρκαδία 1991, σ.σ.30-31

[30] Ό.π., σ.32

1.2 Οι παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα στη Φλώρινα

Οι τέχνες στην περιοχή της Φλώρινας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της οικονομίας της περιοχής. Η Φλώρινα ήταν ένα μικρό αστικό κέντρο, στο οποίο λόγω του ορεινού περιβάλλοντος ασκούνταν τα επαγγέλματα του υλοτόμου και του οικοδόμου. Στις λίμνες της περιοχής και στους βάλτους φυτρώνουν καλαμιώνες και έτσι υπάρχει αρκετή πρώτη ύλη για την ανάπτυξη της χορτοπλεκτικής.[31]

Οι ανάγκες του ανθρώπου για τροφή και ένδυση είχαν σαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη των επαγγελμάτων του ράφτη, του αρτοποιού, του πιλοποιού, του λούστρου και άλλων. Για την κατασκευή των σπιτιών και για τα υλικά αναπτύχθηκε το επάγγελμα του κεραμοποιού, του τουβλοποιού, του ξυλουργού, ενώ για άλλες ανάγκες υπήρχαν και τα ανάλογα επαγγέλματα.

Πολλά από τα επαγγέλματα που εμφανίστηκαν στην Φλώρινα όπως αυτά του αγιογράφου, του οικοδόμου, του χρυσικού, λόγω της ιδιαιτερότητάς τους, ξεπέρασαν τα όρια της πόλης καλύπτοντας τις ανάγκες των κατοίκων γειτονικών πόλεων.[32]

Στον 18^{ο} και 19^{ο} αιώνα, δεν παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές στις μεθόδους εργασίας, στα υλικά και στα χαρακτηριστικά των προϊόντων που παράγουν. Ο 20^{ος} αιώνας, όμως, είναι ο αιώνας των αλλαγών, λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας. Έτσι, κάτω από την πίεση της τεχνολογίας πολλά επαγγέλματα χάθηκαν, όπως του βαφέα, του κεραμοπλάστη, του λούστρου, άλλα εξελίχθηκαν π.χ. τα πανδοχεία έγιναν ξενοδοχεία και άλλα διατηρήθηκαν αναλλοίωτα μέχρι σήμερα, π.χ. του κηροπλάστη, του χρυσοχόου, του αγγειοπλάστη και άλλα.[33]

Για να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα θα πρέπει να μελετηθούν όλα τα επαγγέλματα τόσο αυτά που «χάθηκαν», όσο και αυτά που παραμένουν μέχρι σήμερα. Η μελέτη τους είναι ένας τρόπος για να γνωρίσουμε τον πολιτισμό και την ζωή των κατοίκων της Φλώρινας, μιας και τα χαρακτηριστικά των επαγγελμάτων αυτών, διαμορφώθηκαν μέσα από την ιδιοσυγκρασία των κατοίκων.

---

[31] Ε. Μηλιατζίδου-Ιωάννου, *Πρώτη γνωριμία με τον παραδοσιακό πολιτισμό της περιοχής Φλώρινας*, εκδόσεις Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 45

[32] Ό.π. σ.45

[33] Δ. Μ. Μεκάσης, *Τα παλιά επαγγέλματα της Φλώρινας*, τόμος Α, εκδόσεις Πρέσπες 1993, Φλώρινα 1993, σ.σ. 11-12

1.2.1 Επαγγέλματα που δεν ασκούνται σήμερα

1. Αμαξάδες και Καροποιοί

Γενικά [34]

Εκτός από τις βασικές ανάγκες των κατοίκων υπήρχε και η ανάγκη για μετακίνηση. Οι αποστάσεις ήταν μεγάλες και κούραζαν τους ανθρώπους στην προσπάθεια να τις διανύσουν. Γι'αυτό, υπήρχαν οι αγωγιάτες. Αυτοί μετέφεραν εμπορεύματα, αλλά και ανθρώπους με ένα είδος κάρου με δύο ρόδες, το οποίο κινούσαν με τα χέρια.

Το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, εμφανίζεται η άμαξα, το *λαντόνι*. Το *λαντόνι* ήταν επιβατικό όχημα, το οποίο τραβούσαν δύο ως πέντε άλογα. Ο χώρος του λαντονιού, όπου κάθονταν οι επιβάτες ονομαζόταν *κουπέ*. Μπροστά από το *κουπέ* υπήρχαν άλλες δυο θέσεις για τον οδηγό. Υπήρχαν δυο τύποι άμαξας: το ανοιχτό, με δερμάτινη τέντα και το βαρύ, με σιδερένια σκεπή και πόρτες αριστερά και δεξιά. Τα *λαντόνια* μετέφεραν ανθρώπους.

Τα *κάρα* μετέφεραν τα εμπορεύματα. Τα *κάρα* ήταν πιο απλά στην κατασκευή. Λέγονταν αλλιώς και *αραμπάδες*.

Εργαλεία και υλικά[35]

Τα υλικά που χρησιμοποιούσε ο καροποιός ήταν ξύλα από βελανιδιά ή κέδρο ή όποιο άλλο σκληρό ξύλο, έτσι ώστε να αντέχει το φορτίο και το βάρος. Χρησιμοποιούσε επίσης σίδερο, για να φτιάξει το λαντόνι ή κάποια τμήματα του κάρου. Απαραίτητα ήταν και τα χρώματα, με τα οποία έβαφε το κάρο.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε ήταν διαβήτες, για να σχεδιάσει την περιφέρεια του τροχού, σφυριά, καρφιά, πριόνια, για να κόψει το ξύλο, πινέλα για να βάψει το κάρο, μια εστία στην οποία άναβε φωτιά για να λιώσει το σίδερο.

---

[34] Δ. Μ. Μεκάσης, «Αμαξάδες και αυτοκινητιστές της παλιάς Φλώρινας», *Εταιρία,* 10. (1992), σ.σ. 27-35

[35] Κ.Γ. Μπαλαφούτης, *Παραδοσιακά επαγγέλματα και συνήθειες Β΄ έκδοση*, εκδόσεις Γραφικές Τέχνες, Καλαμάτα 1995, σ.σ. 241-242

Τεχνικές κατασκευής

Το *λαντόνι*, ήταν αρκετά βαρύ, κατασκευασμένο από ξύλο και σίδερο με τέσσερις θέσεις. Αντίθετα, το κάρο ήταν μόνο από ξύλο, πιο απλό στην κατασκευή και φυσικά πιο ελαφρύ.[36]

Αρχικά σχεδιάζονταν οι τροχοί, οι οποίοι ενώνονταν με τον άξονα. Επάνω στον άξονα στηριζόταν η καρότσα του κάρου. Στο πλάι τοποθετούνταν δυο ξύλα, τα οποία ένωναν τη καρότσα με τα άλογα. Με ανάλογο τρόπο κατασκευάζονταν το λαντόνι. Η δουλειά όμως, για την κατασκευή του λαντονιού ήταν πιο προσεκτική και πιο υπεύθυνη, γιατί η άμαξα αυτή προορίζονταν για την μεταφορά ανθρώπων.[37]

Και τα δύο αυτά μέσα μεταφοράς κατασκευάζονταν στην πόλη της Φλώρινας από ειδικούς τεχνίτες, τους καροποιούς, στα εργαστήριά τους. Στις αρχές του 20ου αιώνα εμφανίστηκε το αυτοκίνητο, το οποίο αντικατέστησε τα *κάρα* και τα *λαντόνια*. Στη δεκαετία του 1970 έκλεισε και το τελευταίο καροποιείο της πόλης.[38]

2.Αμπατζήδες, Αντεριτζήδες, Τερζήδες και ράφτες

Η περιοχή της Φλώρινας σχετικά με την ενδυμασία παρουσιάζει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό: κάθε χωριό έχει την δικιά του τοπική ενδυμασία. Έτσι υπήρχε ένα πλήθος τοπικών ενδυμασιών και όχι μια χαρακτηριστική για όλη την περιοχή.[39] Οι τοπικές άρχισαν να εγκαταλείπονται και τη θέση τους πήραν οι αστικές. Οι φορεσιές της πόλης, στην τουρκοκρατία και για αρκετό χρόνο μετά την απελευθέρωση, ήταν παρόμοιες, και δεν διέφεραν ουσιαστικά από τις ανάλογες τουρκικές, εβραϊκές, παρά μόνο στο κεφαλόδεσμο. Μετά το 1835 περίπου, με την καθιέρωση από τη βασίλισσα Αμαλία ενός τύπου αυλικού ενδύματος, οι αστικές ενδυμασίες των γυναικών αλλάζουν, με βάση αυτό το πρότυπο.[40]

Οι άντρες φορούσαν το *αντερί*, τις *μπέτσφες*[41], το κοστούμι και φέσι[42]. Οι γυναίκες φορούσαν μακριά και φαρδιά φορέματα, ποδιά, κοντό σακάκι ή ζακέτα, το χειμώνα παλτό και στο κεφάλι μαντήλι, τη *σκέπα*.

---

[36] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 34), σ.32-34
[37] Κ.Γ. Μπαλαφούτης, ό.π. (υποσ. 35), σ.242
[38] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π., (υποσ. 34), σ. 35
[39] Α. Χατζημιχάλη, *Η Ελληνική λαϊκή φορεσιά*, εκδ. Μέλισσα, τόμος Α΄, Αθήνα 1979, σ.270
[40] Ι. Παπαντωνίου, *Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες*, εκδ. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1996, σ.13
[41] Το αντερί και οι μπέτσφες διατηρήθηκαν από τις παραδοσιακές τοπικές φορεσιές
[42] Το 1912 το φέσι σταματά να φοριέται και οι άντρες αρχίζουν να φορούν το κασκέτο

Το *αντερί* ήταν χιτώνας, ράσο μέχρι τον αστράγαλο, από βαμβακερό ύφασμα, ριγέ καφέ ή μπλε. Εσωτερικά ήταν φοδραρισμένο με μεταξωτή φόδρα και είχε σχίσιμο στο πλάι. Το φορούσαν με μάλλινο ανδρικό καλτσόν, τη τζίβρα. Το *αντερί,* το έφτιαχναν ειδικοί ράφτες, οι *αντεριτζήδες,* οι οποίοι είτε είχαν εργαστήρια είτε το έφτιαχναν στο σπίτι τους[43]

Ο *αμπάς ή σαγιάκι* ήταν είδος μάλλινου υφάσματος της νεροτριβής.[44] Κατασκευαζόταν στον αργαλειό από ειδικούς ράφτες τους *αμπατζήδες*. Το έβαφαν μαύρο ή καφέ πολύ σπάνια σε πράσινο[45]. Εκτός από το *σαγιάκι,* οι *αμπατζήδες* έφτιαχναν και παραδοσιακές τοπικές ενδυμασίες, μάλλινα είδη, κάλτσες, φανέλες και φλοκάτες. Τα αμπατζήδικα ήταν εμπορικά καταστήματα τις ημέρες που στη Φλώρινα είχε παζάρι. Τις υπόλοιπες λειτουργούσαν σαν εργαστήρια. Οι *αμπατζήδες* εξυπηρετούσαν τους Τούρκους, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, και τους χωρικούς. Από το *σαγιάκι* έφτιαχναν και τις *μπέτσφες*. Ήταν είδος παντελονιού, φαρδύ πάνω και στενό κάτω από το γόνατο. Είχε κουμπιά στις πλαϊνές εξωτερικές πλευρές. Από πάνω φορούσαν σακάκι από το ίδιο ύφασμα και βαμβακερό πουκάμισο και στη μέση υφαντό ζωνάρι.[46]

Οι *τερζήδες*, ήταν συγχρόνως και ράφτες και κεντητές. Ήταν πλανόδιοι και έφτιαχναν τερζήδικα κεντήματα χρησιμοποιώντας χρυσά και αργυρά κορδόνια, τα λεγόμενα χρυσογάϊτανα ή χάρτζια[47] Κεντούσαν όμως και με μπρεσίμι ,σε μαύρο ή κόκκινο χρώμα. Οι τερζήδες αναλάμβαναν να ράψουν και να διακοσμήσουν τις παραδοσιακές κυρίως τοπικές φορεσιές.[48]

Τις αστικές φορεσιές, αναλάμβαναν να ράβουν οι ράφτες ύστερα από παραγγελία. Πολλοί από τους ράφτες πήγαιναν στα σπίτια των πελατών μαζί με τους βοηθούς τους, τους *καλφάδες,* όπου και τους φιλοξενούσαν. Είχαν τα εργαστήριά τους, τα ραφεία, όπου υπήρχαν πάγκοι, πάνω στους οποίους άπλωναν το ύφασμα το μετρούσαν και το χάραζαν με σαπούνι. Επίσης, υπήρχαν ορθοστάτες για τα έτοιμα ενδύματα, ποδοκίνητες μηχανές ραψίματος, σίδερο με κάρβουνο, βελόνες, καρφίτσες, μεζούρα, ψαλίδια και χάρακες.[49]

---

[43] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 33), σ.σ.130-137
[44] Ι. Παπαντωνίου, ό.π. (υποσ. 40), σ.12
[45] Ό.π., σ.12
[46] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 33), σ.σ.130-137
[47] Ε. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, *Κεντήματα-γλεντήματα Για μια πρώτη γνωριμία με την Ελληνική κεντητική*, εκδόσεις Φωτόλιο Ε.Π.Ε.,Αθήνα 1993, σ.22
[48] Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη. Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον ΙΣΤ΄ αιώνα ως την εποχή μας* , εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1993, σ.104
[49] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π.(υποσ. 33), σ.σ. 130-137

Τα επαγγέλματα αυτά, με την εμφάνιση των ετοίμων ενδυμάτων, άρχισαν να παρακμάζουν. Αφού άνοιξαν τα πρώτα καταστήματα ενδυμάτων τα επαγγέλματα του αντεριτζή, του αμπατζή, του τερζή και του ράφτη πέρασαν σε δεύτερη μοίρα, όπου σιγά σιγά εξαφανίστηκαν.

3.Βαρελάδες[50]

Γενικά

Η Φλώρινα λόγω του κλίματός της ευνοούσε την ανάπτυξη αμπελιών. Μεγάλες εκτάσεις με σταφύλια καλλιεργούνταν για πολλά χρόνια. Η παραγωγή σε κρασί ήταν τεράστια καθώς και σε τσίπουρο. Οι Φλωρινιώτες καλλιεργούσαν με μεράκι τα αμπέλια τους, ώσπου να γίνει το σταφύλι, από όπου θα παραχθεί το κρασί. Η απασχόληση αυτή των κατοίκων ήταν η αιτία της εμφάνισης του επαγγέλματος του βαρελά.

Οι βαρελάδες κατασκεύαζαν βαρέλια δυο ειδών, τα στενόμακρα και τα κοντά και χοντρά, τα λεγόμενα *μπόμπες*.

Εργαλεία και υλικά

Σαν πρώτη ύλη χρησιμοποιούσαν ξύλο βελανιδιάς ή καστανιάς ή πεύκου ή οξιάς. Όταν έκοβαν το ξύλο, κοιτούσαν να έχει στην εξωτερική μεριά της τομής ένα δαχτυλίδι από άσπρο ξύλο. Αν δεν υπήρχε, τότε το ξύλο ονομάζονταν *τσέρι*.

Χρησιμοποιούσαν πριόνια, καρφιά, σφυριά, καθώς και συρματόσχοινα, για να δέσουν τις σανίδες και σκεπάρνια και διαβήτες, για κατασκευάσουν τους πάτους του βαρελιού.[51]

Τεχνικές κατασκευής

Για την κατασκευή των βαρελιών πραγματοποιούνταν ένα πλήθος εργασιών. Αρχικά, γινόταν το στέγνωμα των κορμών. Ακολουθούσε το πριόνισμα, για να γίνει ο κορμός σανίδες, το ροκάνισμα των σανιδιών και το ροκάνισμα των άκρων. Αφού είχαν γίνει αυτά, καρφωνόταν η πρώτη σανίδα στο σιδερένιο στεφάνι και δίπλα της οι

---

[50] Δ. Μ. Μεκάσης, *Τα παλιά επαγγέλματα της Φλώρινας*, τόμος Β, εκδόσεις Πρέσπες 1996, Πρέσπες 1996, σ.σ. 153-154

[51] Κ. Γ. Μπαλαφούτης, ό.π. (υποσ.35), σ.σ. 147-149

υπόλοιπες. Αυτό ήταν το πρώτο στάδιο κατά το οποίο το βαρέλι έπαιρνε την αρχική του μορφή.[52]

Στη συνέχεια, οι βαρελάδες έβρεχαν τις σανίδες στη μέση, για να πάρουν κλίση, και για να στεγνώσουν τις ζέσταιναν με φωτιά. Με ένα συρματόσχοινο, τη *βίδα*, δεμένο στο κάτω μέρος έσφιγγαν τις σανίδες και περνούσαν το άλλο στεφάνι, το *τσέρκι*. Ακολουθούσε το ροκάνισμα εξωτερικά, για να πάρει το βαρέλι λεία μορφή και το κόψιμο των άκρων, για να γίνουν οι σανίδες ίσιες. Τέλος, τοποθετούσαν τους πάτους.[53]

Το βαρέλι όμως δεν είχε ολοκληρωθεί. Το τελευταίο στάδιο ήταν το εξής: αφού αριθμούσαν τις βαρελοσανίδες ή *ντούγιες*, διέλυαν το βαρέλι και το ξανασυναρμολογούσαν, αφού προηγουμένως είχαν βάλει ζυμάρι ανάμεσα στις σανίδες.[54] Τέλος, στη μέση του βαρελιού άνοιγαν από τη μια μεριά μια τρύπα, από όπου έριχναν τα πατημένα σταφύλια και από την άλλη μεριά, άλλη μια τρύπα για την κάνουλα.[55]

Δυστυχώς, τα περισσότερα αμπέλια έγιναν οικόπεδα, για να χτιστούν σπίτια, ενώ άλλα έμεινα ακαλλιέργητα και καταστράφηκαν. Έτσι «χάθηκε» και το επάγγελμα του βαρελά που για πολλά χρόνια υπήρχε στην Φλώρινα.

4.Βαφείς

Γενικά

Ο βαφέας ήταν γνωστός στην περιοχή και ως μπογιατζής. Οι πελάτες έφερναν στα βαφεία τα μάλλινα παλιά ρούχα τους, για να γίνουν σαν καινούργια.[56] Στα λαϊκά υφαντά ξεχωρίζουν τα φυτικά χρώματα, λόγω των αποχρώσεων και των πλούσιων συνδυασμών. Με βάση τους συνδυασμούς των χρωμάτων ήταν εύκολο να ξεχωρίσει κανείς τον τόπο κατασκευής των υφαντών.[57] Ο βαφέας, ήταν επίσης και φαρμακοποιός και βοτανολόγος. Η εργασία του, δεν επέφερε μεγάλα οικονομικά κέρδη και έτσι έφτιαχνε φάρμακα, αλοιφές, φυλαχτά για τη βασκανία και άλλα «μαγικά», προκειμένου να συμπληρώσει το εισόδημά του. Η δουλεία του όμως, ήταν

---

[52] Ό.π., σ.σ 148
[53] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 50), σ.σ.153-154
[54] Ό.π., σ.154
[55] Κ. Γ. Μπαλαφούτης, ό.π. (υποσ. 35), σ.148
[56] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ 50), σ.30
[57] Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Τα υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης*, εκδόσεις Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ., Αθήνα 1983, σ.σ.65-74

εποχιακή. Και αυτό γιατί στην Φλώρινα, ο χειμώνας ήταν βαρύς και λόγω του κρύου τα ρούχα δεν στέγνωναν.[58]

Υλικά

Τα χρώματα ή τις βαφές που χρησιμοποιούσε τις έφτιαχνε ο ίδιος από φυτά της περιοχής. Η χλωρίδα της περιοχής αποτελούσε την πρώτη ύλη. Ο βαφέας έφτιαχνε τα χρώματα, με βασικές συνταγές. Από τα ίδια φυτά, αλλά με διαφορετικές συνταγές, μπορούσε και έφτιαχνε διαφορετικά χρώματα.[59]

Τεχνικές

Τα βαφεία χωρίζονταν σε τρία μέρη: το χρωματοπωλείο, το εργαστήριο και την αυλή. Στο χρωματοπωλείο ο βαφέας, πωλούσε τα χρώματα που έφτιαχνε στο εργαστήριο. Στο εργαστήριο εκτός από την κατασκευή των χρωμάτων γινόταν και το βάψιμο των ρούχων και των υφαντών. Σε ένα καζάνι με βραστό νερό έριχνε τα φυτά. Μεγάλη ποσότητα φυτών έδινε σκούρο χρώμα στα ρούχα, μικρή ποσότητα έδινε ανοιχτό χρώμα. Ο βαφέας έβαφε το μαλλί, στο οποίο για να μη ξεβάφει και για να διατηρούνται τα χρώματα έριχνε ξύδι και στάχτη. Στην αυλή άπλωνε τα βαμμένα ρούχα ή υφαντά για να στεγνώσουν.[60]

Το 1890 εισάγονται τα πρώτα βιομηχανικά χρώματα και σιγά-σιγά εγκαταλείπονται τα φυτικά, ενώ στις αρχές του 20ου αιώνα τα βαφεία εγκαταλείπουν και την παραγωγή φαρμάκων επειδή ανοίγει το πρώτο φαρμακείο της πόλης. Στο τέλος του 1950, αρχίζει η παρακμή των βαφείων και αυτό γιατί τότε έκαναν την εμφάνισή τους τα χημικά χρώματα. Στην αλλαγή όμως των χρωματικών αλλαγών και στην παρακμή των βαφείων έπαιξαν τα συνθετικά πλεκτά, τα νάιλον και τα μικτά υφάσματα, τα οποία βάφονταν στα εργοστάσια και δεν μπορούσαν να ξαναβαφτούν.[61]

[58] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 50), σ.σ33-34
[59] Κ. Γ. Μπαλαφούτης, ό.π. (υποσ. 35), σ.σ.65-74
[60] Δ.Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 33), σ.σ. 35
[61] Α. Κυριακίδου Νέστορος, ό.π. (υποσ. 57), σ. 65

5.Επιπλοποιοί και Ξυλουργοί

Γενικά

Τον 19^{ο} αιώνα οι ξυλουργοί ή *ντογκραματζήδες* της Φλώρινας κατασκεύαζαν έπιπλα σπιτιού, πόρτες, παράθυρα, πατώματα και σκάλες παραδοσιακών σπιτιών. Κατασκεύαζαν, επίσης, σιδερένιες σκάφες για το ζύμωμα του ψωμιού ή για το πλύσιμο ρούχων, πλάστες για τις πίτες, στενόμακρο καδί για το ξυνόγαλο μαζί με το χτυπητήρι, τη λεγόμενη *μάτκα,* χαμηλά στρογγυλά τραπέζια, τους *σοφράδες* και χαμηλούς καναπέδες, τα *μιντέρια*, καθώς και εντοιχισμένες ντουλάπες, *τις μεσάνδρες ή σεργιάνια*, φέρετρα και ένα είδος μπαούλου, το *οφτσέκι*.[62]

Ειδικεύονταν, όμως, στα παράθυρα, στις πόρτες και στις σκάλες. Τα παράθυρα είχαν δυο τύπους: τα κανονικά και τα συρταρωτά ή *τσερτσεβέδες*. Οι πόρτες ήταν εσωτερικές και εξωτερικές. Οι εξώπορτες έκλειναν με την *αμπάρα ή σουρμέ*, ένα χοντρό ξύλο που έμπαινε στις τρύπες του τοίχου και ασφάλιζε την πόρτα. Οι αυλόπορτες έκλειναν με *μάνταλο ή κλάπα*, που αποτελούνταν από δυο σανίδες μικρές που έπεφταν στο πάνω μέρος της πόρτας και δεν άνοιγε. Οι σκάλες ήταν απλές με σανίδια μόνο εκεί που πατούσε το πόδι και στο πίσω μέρος κενές. Δεν είχαν καθόλου στροφές ήταν ίσιες. Για τα καταστήματα έφτιαχναν ειδικά καπάκια φορητά, τα *κεπέγκια*, με τα οποία οι καταστηματάρχες έκλειναν το βράδυ τα καταστήματά τους μιας και δεν διέθεταν τζαμαρίες.[63]

Εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι ξυλουργοί και οι επιπλοποιοί ήταν τα εξής:

- ροκάνια, πριόνια, σφικτήρες, σφυριά
- τρυπάνια χειροκίνητα, λίμες, κατσαβίδια, κόλλα, ακονόπετρα, βερνίκια
- *κοπάτσι, κουραστάρι, ματκάπι, μπίτσκι, παστράγκαλος, ράσπα, σβαρνάς*[64]

Όταν άρχισαν να χτίζονται τα πρώτα κτίρια εκλεκτιστικού αρχιτεκτονικού ρυθμού[65], χρησιμοποιήθηκαν νέες μέθοδοι και οι ντόπιοι ξυλουργοί έμαθαν την τέχνη από ντόπιους αρχιμάστορες, αλλά και ξένους μηχανικούς και αρχιτέκτονες. Αναβαθμίστηκαν τα έπιπλα και τα κουφώματα, οι πόρτες άρχισαν να σκαλίζονται και

---

[62] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ 33), σ.122
[63] Ό.π.,, σ.σ.123-125
[64] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ 33), σ.σ.133-134
[65] Το κτίριο αποτελείται από τρια επίπεδα: ημιυπόγειο, υπερυψωμένο ισόγειο και όροφο. (πηγή: Σύλλογος αρχιτεκτόνων Φλώρινας, *Παραδοσιακή Φλώρινα. Η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά*, έκδοση Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Φλώρινας, Φλώρινα 1988, σ.11)

για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκαν χωνευτές κλειδαριές και μπρούντζινα χερούλια. Επίσης άλλαξαν και τα παράθυρα και οι σκάλες.

Μετά την Τουρκοκρατία, και στην προσπάθεια ανοικοδόμησης της Φλώρινας, άνοιξαν πολλά εργαστήρια ξυλουργίας και επιπλοποιίας. Από το 1920 άρχισαν να κατασκευάζονται τα πρώτα ευρωπαϊκά έπιπλα. Νωρίτερα τα έπιπλα ήταν λιγοστά. Μετά τη δεκαετία του 1980 τα έπιπλα βιομηχανοποιήθηκαν και εμφανίστηκαν τα πλαστικά κουφώματα με αποτέλεσμα την παρακμή των ξυλουργών και επιπλοποιών.[66]

6.Θερμαστροποιοί [67]

Γενικά

Η περιοχή της Φλώρινας λόγω του υψομέτρου της, έχει να αντιμετωπίσει έναν βαρύ χειμώνα. Το δριμύ ψύχος, οι έντονες χιονοπτώσεις και βροχοπτώσεις είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά του χειμωνιάτικου καιρού. Τα παραπάνω ήταν η αιτία της εμφάνισης του επαγγέλματος του θερμαστροποιού. Το επάγγελμα εμφανίστηκε γύρω στο 1910 και εγκαταλείφθηκε το 1970, όταν εμφανίστηκε η κεντρική θέρμανση με πετρέλαιο.

Τεχνικές και είδη κατασκευής

Οι *θερμαστροποιοί* κατασκεύαζαν τις θερμάστρες ή *σόμπες* καυσόξυλων. Πρώτη ύλη ήταν η λαμαρίνα. Υπήρχαν όμως και οι σιδερένιες *σόμπες*. Αυτές τις προμηθεύονταν από Θεσσαλονίκη, τις συναρμολογούσαν, όμως, στην Φλώρινα. Ήταν ποιοτικά καλύτερες αλλά και πιο ακριβές.

Οι θερμαστροποιοί έφτιαχναν τέσσερις τύπους σόμπας[68]:

- Τύπου σούσλι, ήταν η σόμπα που τοποθετούνταν στο δωμάτιο υποδοχής και στα καφενεία.
- Τύπου ταπάντσε, ήταν απλή σόμπα για φτωχά νοικοκυριά
- Τύπου πάπιας, ήταν σόμπα που τοποθετούσαν στη κουζίνα.
- Τύπου μασίνας, σόμπα κουζίνας με φούρνο. Όταν πρωτοκατασκευάστηκε η σόμπα αυτή, ήταν η πρώτη φορά που το αστικό σπίτι απέκτησε φούρνο.

---

[66] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π.(υποσ.33), σ.σ. 125-130
[67] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π., (υποσ. 33), σ.σ. 76-79
[68] Βλέπε παράρτημα τα σχεδιαγράμματα σχετικά με τους τέσσερις τύπους σόμπας

Οι σόμπες είχαν μαύρο ή ασημένιο χρώμα. Στην δεκαετία του 1960 έκαναν την εμφάνισή τους οι σόμπες εμπορίου με καύσιμη ύλη το πετρέλαιο. Οι παραδοσιακές σόμπες της Φλώρινας άντεξαν τον συναγωνισμό μέχρι τη δεκαετία του 1970.

7.Κατασκευαστές βαλιτσών [69]

Γενικά

Στις αρχές του 20ου αιώνα, η Φλώρινα άρχισε να μαραζώνει λόγω της μαζικής μετανάστευσης των κατοίκων προς τις χώρες του εξωτερικού. Λόγω του υπερβολικού αριθμού ξενιτευόμενων έκανε την εμφάνιση του το επάγγελμα του κατασκευαστή βαλιτσών.

Υλικά

Οι πρώτες βαλίτσες που κατασκευάστηκαν ήταν ξύλινες. Λόγω του βάρους τους εγκαταλείφθηκαν και άρχισαν να κατασκευάζονται από κόντρα πλακέ στα πλαϊνά μέρη. Τις έβαφαν με *κάσια* και έπαιρναν σκούρο καφέ χρώμα. Στις αρχές του 20ού αιώνα οι βαλίτσες κατασκευάζονταν από χοντρό συμπιεσμένο χαρτί.

Τεχνικές κατασκευής

Πάνω στο χαρτόνι, κολλούσαν ύφασμα (αργότερα πλαστικό), δίπλωναν τα κομμάτια και γινόταν ένα κουτί. Το πάνω καπάκι έκανε εφαρμογή στο κάτω ακριβώς. Στις εσωτερικές ακμές κάρφωναν ξύλινα πηχάκια, ενώ στις άκρες έραβαν διακοσμητικό φυτίλι, το οποίο έτριβαν με κερί για να γίνει ανθεκτικό. Ένωναν τα δύο κομμάτια με μεντεσέδες και στην άλλη μεριά έβαζαν κλειδαριές και ένα χερούλι. Εσωτερικά επένδυαν τη βαλίτσα με λουλουδάτο χαρτί και, τέλος, πρόσθεταν ένα λουρί που έδενε τη βαλίτσα στη μέση, για να μη διαλυθεί από το βάρος. Οι βαλίτσες είχαν διάφορα μεγέθη (μικρές, μεσαίες, μεγάλες).

Σήμερα δεν κατασκευάζονται βαλίτσες. Η παραγωγή σταμάτησε με την εισαγωγή βαλιτσών από τη Θεσσαλονίκη.

---

[69] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ.33), σ.σ. 145-146

8.Κεραμοποιοί και Τουβλοποιοί[70]

Γενικά

Οι κεραμοποιοί ήταν τεχνίτες, που έφτιαχναν υλικά οικοδομών. Τα κεραμίδια τα οποία ήταν καμπυλωτά πρωτοεμφανίστηκαν στο Βυζάντιο. Χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή στεγών των παραδοσιακών λαϊκών και Μακεδονίτικου τύπου σπιτιών[71], για τις στέγες των μαγαζιών, των εργαστηρίων, των αποθηκών και των αγροτικών σπιτιών. Τα τούβλα χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στο τέλος του 19ου αιώνα και φτιάχνονταν από τους τουβλοποιούς. Πρόκειται για ξεχωριστά επαγγέλματα, τα οποία όμως συνεργάζονταν και διέθεταν τα εργαστήριά τους στους ίδιους χώρους.

Στην αρχή κάθε άνοιξης οι κεραμοποιοί, διάλεγαν κάποιο χωράφι στο οποίο υπήρχε το κατάλληλο χώμα και έστηναν το εργαστήριο. Στον ίδιο χώρο εργάζονταν και οι τουβλοποιοί. Τα εργαστήρια δούλευαν μόνο το καλοκαίρι, γιατί τα τούβλα και τα κεραμίδια χρειάζονταν ζεστό ήλιο και υψηλές θερμοκρασίες. Οι εργασίες διαρκούσαν μέχρι της 14 Σεπτεμβρίου, γιορτή του Τιμίου Σταυρού, γιορτή και της συντεχνίας των κεραμοποιών και των τουβλοποιών. Τον επόμενο χρόνο διάλεγαν άλλο χωράφι για το εργαστήριό τους.

Εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν φτυάρια, τσάπες, καλούπια για τα κεραμίδια και τα τούβλα και ένα ξύλινο πάγκο. Η κατασκευή των κεραμιδιών απαιτούσε κάποια τεχνική, σε αντίθεση με την κατασκευή τούβλων.

Τεχνικές κατασκευής

Για την κατασκευή των κεραμιδιών και των τούβλων, οι τεχνίτες χρησιμοποιούσαν ειδικό χώμα με άργιλο, έτσι ώστε με λίγη προσθήκη νερού το χώμα να πλάθεται. Έδιναν το σχήμα των κεραμιδιών και των τούβλων και στη συνέχεια τα έψηναν σε καμίνια με ξύλο, σε δυνατή φωτιά. Το χώμα μετά το ψήσιμο γινόταν

---

[70] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ.33), σ.σ. 22-30

[71] Τα Λαϊκά σπίτια ήταν ξύλινες κατασκευές, με αυλή στο πίσω μέρος. Είχαν ισόγειο και όροφο. Τα Μακεδονίτικου τύπου ήταν κατασκευασμένα από πέτρα και ξύλο, επίσης με ισόγειο και όροφο αλλά με εσωτερική αυλή. (Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Φλώρινας, *Παραδοσιακή Φλώρινα, η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά,* έκδοση συλλόγου αρχιτεκτόνων Φλώρινας, Φλώρινα 1988, σ.σ. 9-10)

σκληρό έτσι ώστε το κεραμίδι και το τούβλο να μην χάνει το σχήμα του, παρά μόνο αν έσπαγε.[72]

Σήμερα δεν συνεχίζονται τα επαγγέλματα αυτά. Από το 1945 έκλεισαν όλα τα εργαστήρια και αυτό, γιατί τότε οικοδομήθηκαν τα πρώτα εκλεκτιστικά σπίτια, στα οποία τοποθετήθηκαν κεραμίδια που προμηθεύονταν από τη Θεσσαλονίκη. Τα κεραμίδια αυτά ήταν ποιοτικά καλύτερα. Αντίθετα, με την κατασκευή νέων σπιτιών, ενισχύθηκε το επάγγελμα του τουβλοποιού. Στη δεκαετία, όμως, του 1960 χτίστηκαν οι πολυκατοικίες από τσιμέντο στις οποίες χρησιμοποιήθηκε βιομηχανικό τούβλο και έτσι έκλεισαν σιγά σιγά και τα εργαστήρια τούβλων.[73]

9.Κετσετζήδες και Πιλοποιοί [74]

Αυτοί που κατασκεύαζαν τα καπέλα στη Φλώρινα, ονομάζονταν πιλοποιοί. Η ονομασία τους προέρχεται από την λέξη *πίλος,* που στα αρχαία ελληνικά, σημαίνει καπέλο. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι άντρες φορούσαν *φέσι*, το οποίο ήταν υποχρεωτικό. Αυτοί που κατασκεύαζαν τα φέσια, ονομάζονταν *κετσετζήδες.* Η ονομασία τους έχει τούρκικες ρίζες και προέρχεται από τον *κετσέ*. Ο *κετσές* είναι είδος μάλλινου υφάσματος με το οποίο κατασκευάζονταν τα φέσια. Με την απελευθέρωση το *φέσι* αντικαταστήθηκε από το *κασκέτο.*

Τεχνικές κατασκευής

Τα *φέσια* κατασκευάζονταν ως εξής: Πάνω σε ξύλινο καλούπι έβαζαν το ύφασμα και έδιναν το σχήμα του κώνου χωρίς την κορυφή. Στο πλάι τοποθετούσαν φούντα.

Το *κασκέτο* το κατασκεύαζαν οι πιλοποιοί. Είχαν ένα χάρτινο καλούπι, τη *στάμπα* και πάνω σε αυτό έκοβαν τα κομμάτια και στη συνέχεια τα έραβαν. Οι πιλοποιοί κατασκεύαζαν και γυναικεία καπέλα.

Σιγά-σιγά όμως, όταν άρχισαν να γίνεται εισαγωγή καπέλων από άλλες πόλεις (Θεσσαλονίκη και Αθήνα), οι πιλοποιοί της Φλώρινας άρχισαν να παρακμάζουν. Σήμερα στη πόλη δεν υπάρχουν ανάλογα εργαστήρια και πιλοποιοί.

---

[72] Μ. Ψαροπούλου, *Η κεραμική του χθες στα Κύθηρα και στην Κύθνο*, εκδ. Legato ΕΠΕ, Αθήνα 1990, σ.σ. 26-28
[73] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ.33), σ.30
[74] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 50), σ.σ. 139-140

10. Λούστροι και Στιλβωτήρια

Γενικά

Την δεκαετία του 1920 εμφανίστηκαν οι πρώτοι λούστροι και τα στιλβωτήρια και κορυφώθηκαν το 1940. Ο λούστρος κάθονταν στην άκρη του δρόμου με το κασελάκι του μπροστά και περίμενε τον πελάτη, για να του γυαλίσει ή να του αλλάξει χρώμα στα παπούτσια. Το επάγγελμα του λούστρο έκαναν και μικρά παιδιά, προκειμένου να κερδίσουν λίγα χρήματα για το χαρτζιλίκι τους. Το 1978, κλείνει το τελευταίο στιλβωτήριο στην πόλη της Φλώρινας.

Εργαλεία και υλικά

Ο λούστρος είχε πάντα μαζί του το κασελάκι, το σκαμνάκι, σε ορισμένες περιπτώσεις και μια καρέκλα για τον πελάτη, μπογιές, βούρτσες και πινέλα. Το κασελάκι ήταν φτιαγμένο από ξύλο και στο πάνω μέρος είχε το *καλαπόδι*, πάνω στο οποίο πατούσε το πόδι ο πελάτης. Μπροστά είχε τον καθρέφτη, στο πλάι χάλκινες θήκες για τα μπουκάλια με τα χρώματα και στο πίσω συρτάρια για τις μπογιές, τα πανιά και το ταμείο. Στις γωνίες υπήρχαν γάντζοι για τις βούρτσες, τις οποίες έφτιαχνε ο λούστρος μόνος του, από ουρά και χαίτη αλόγου.[75]

Τεχνικές[76]

Η τεχνική που ακολουθούσε για το λούστρωμα ήταν η εξής: ξεσκόνιζε τα παπούτσια, έβαζε με το χέρι το βερνίκι, το άπλωνε με τις βούρτσες, στη συνέχεια έκανε επάλειψη με τον *τζιλά* με τα δάχτυλα, τον άπλωνε με τις βούρτσες σε όλη την επιφάνεια του παπουτσιού, και τέλος, το γυάλιζε με ένα βελούδινο πανί. Το λούστρωμα δεν κρατούσε περισσότερο από πέντε λεπτά.

Η τεχνική για την αλλαγή του χρώματος ήταν η παρακάτω: με την *ανιλίνη* άλειφε το παπούτσι, το άφηνε να στεγνώσει, στη συνέχεια έκανε δεύτερη επάλειψη, και τέλος, περνούσε βερνίκι στο ίδιο χρώμα με την ανιλίνη.[77]

Στα στιλβωτήρια γινόταν η ίδια δουλειά, μόνο που ήταν κλειστοί χώροι. Στα στιλβωτήρια δούλευαν περισσότεροι λούστροι. Στο εσωτερικό τους υπήρχε ένας ξύλινος πάγκος και μπροστά του δυο τρεις καρέκλες. Μπροστά από την καρέκλα ήταν το *καλαπόδι*, όπου έβαζε το πόδι του ο πελάτης. Οι στιλβωτές ήταν πάντα

---

[75] Δ. Μ. Μεκάσης, «Στιλβωτήρια και Λούστρου», *Εταιρία*, 8-9. (Δεκέμβριος 1991), σ.σ. 142-143
[76] Κ. Γ. Μπαλαφούτης, ό.π. (υποσ. 35), σ.σ.55-57
[77] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 75), σ.σ. 143-144

όρθιοι. Τα στιλβωτήρια τα προτιμούσαν τον χειμώνα λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών και γιατί είχαν θέρμανση.[78]

Τα στιλβωτήρια ήταν ακριβότερα από τους πλανόδιους λούστρους.

11. Πηγαδάδες[79]

Γενικά

Μετά το χτίσιμο των σπιτιών ακολουθούσε το χτίσιμο του πηγαδιού. Γι' αυτή τη δουλειά υπήρχαν ειδικοί εργάτες, οι πηγαδάδες. Η διάρκεια κατασκευής διαρκούσε πέντε με δεκαπέντε μέρες και οι εργάτες με τον *πηγαδά* φιλοξενούνταν στο σπίτι, όπου θα έφτιαχναν το πηγάδι. Πληρώνονταν με διπλό ημερομίσθιο, λόγω της επικινδυνότητας του επαγγέλματος.

Υλικά, εργαλεία και τεχνικές κατασκευής

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν φτυάρια, κασμάδες, ξύλινα δοκάρια, σκάλα, σχοινιά, κουβάδες, τροχαλία και καλάθι. Το σκοτάδι που υπήρχε στο βάθος του πηγαδιού δυσκόλευε πολύ την δουλειά των εργατών. Γι' αυτό χρησιμοποιούσαν καθρέφτες, για αντικατοπτρισμό του φωτός. Έσκαβαν κυκλικά και έχτιζαν τα τοιχώματα με πέτρες ποταμίσιες, που τις τοποθετούσαν τη μια πάνω στην άλλη. Νερό, έπαιρναν με κουβάδες ή με χειροκίνητες αντλίες νερού, τις λεγόμενες *τουλούμπες*.[80]

Οι πηγαδάδες αναλάμβαναν και το καθαρισμό των πηγαδιών, για να μην αποτελούν εστίες μόλυνσης.

Το 1930 και μετά μειώθηκε η κατασκευή πηγαδιών λόγω της βελτιωμένης κατασκευής δικτύου ύδρευσης και το επάγγελμα του πηγαδά άρχισε να παρακμάζει, ώσπου τελικά εγκαταλείφθηκε.

12. *Σαμαράδες*[81]

Γενικά

Το επάγγελμα του σαγματοποιού συνδέθηκε άμεσα με την συγκοινωνία. Τα σαμάρια άρχισαν να κατασκευάζονται για να διευκολύνουν την μεταφορά ανθρώπων

---

[78] Ό.π. σ. 146

[79] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 50), σ.158-161

[80] Κ.Γ. Μπαλαφούτης, ό.π. (υποσ. 35), σ.σ.140-141

[81] Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, *Πρώτη γνωριμία με τον παραδοσιακό πολιτισμό της περιοχής Φλώρινας,* εκδόσεις Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, Θεσσαλονίκη 1994, σ.σ. 56-57

και αντικειμένων. Το 1912 τα σαμαράδικα και τα σαράτσικα ονομάστηκαν σαγματοποιεία. Οι σαμαράδες κατασκεύαζαν τα σαμάρια και οι σαρατζήδες τα χαλινάρια. Ο σαμαράς διόρθωνε και σαμάρια.

Εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε ήταν τα εξής: *σαμαροπήχης,* ξεγυριστάρι σκεπάρι, κανονικό σκεπάρι, σφυριά, σακοράφες, χειροκίνητο τρυπάνι, ψαλίδια, δρεπάνι και σκαρπέλο. Οι σαμαράδες της περιοχής ήταν και πλανόδιοι.

Τεχνικές κατασκευής

Το Φλωρινιώτικο σαμάρι ήταν διαφορετικό από εκείνο των άλλων περιοχών. Αποτελούνταν από τον ξύλινο σκελετό και τη στρωματιά. Ο σκελετός κατασκευάζονταν από ξύλο οξιάς. Η στρωματιά είχε ένα μάλλινο χοντρό ύφασμα, το *σαμαροσκούτι* και στο κάτω μέρος της δέρμα. Το δέρμα το έραβαν με το *σαμαροσκούτι* και το γέμιζαν με άχυρο από σίκαλη. Τα άλογα, τα μουλάρια και τα γαϊδούρια είχαν ίδιο σαμάρι, διαφορετικό όμως στις διαστάσεις.

Τα σαράτσικα ήταν καταστήματα, τα οποία έφτιαχναν κεφαλαριές, χάμουρα, λαιμαριές, σαμαράκια, καπίστρια για τα άλογα καθώς και χάντρες, κουδούνια και ξυστριά για το στολισμό των ζώων. Όταν εμφανίστηκε το αυτοκίνητο τα επαγγέλματα αυτά δεν είχαν λόγω ύπαρξης.

13. *Σαπουντζής ή σαπουνάς*[82]

Γενικά

Από τις αρχές του 19ου αιώνα υπήρχαν οι σαπουνάδες της Φλώρινας. Αυτοί κατασκεύαζαν τα σαπούνια και είχαν το εργαστήριό τους στις αυλές των σπιτιών τους. Από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας άρχισαν να παρασκευάζονται τα βιομηχανικά σαπούνια και σιγά-σιγά οι ντόπιοι κατασκευαστές παραμερίστηκαν. Το 1928 έκλεισε και το τελευταίο σαπουνοποιείο της περιοχής.[83]

---

[82] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π., (υποσ.50), σ.σ. 46-48

[83] Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας Θράκης, ό.π. (υποσ. 81), σ.45

Εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν τα καλούπια, στα οποία έριχνα το υγρό σαπούνι για να στερεοποιηθεί, τα καζάνια στα οποία έβραζαν τα υλικά και οι σίτες, οι οποίες χρησίμευαν για την παρασκευή σταχτόνερου. Επίσης, χρησιμοποιούσαν και μαχαίρια ή πριόνια για το κόψιμο των σαπουνιών, όταν τα καλούπια ήταν μεγάλα.

Τεχνικές κατασκευής

Τα σαπούνια τα παρασκεύαζαν από λίπος ζώων, το οποίο το προμηθεύονταν από τους χασάπηδες της πόλης. Μέσα στο καζάνι και σε δυνατή φωτιά έβραζαν το λίπος μαζί με σταχτόνερο.[84] Αφού έβραζε, άφηναν το καζάνι με το περιεχόμενό του να κρυώσει. Αυτό που επέπλεε, σε ρευστή ακόμα μορφή, ήταν το σαπούνι. Στη συνέχεια, το έριχναν σε καλούπια και το σαπούνι αποκτούσε στερεή μορφή. Το καθαρό σαπούνι είχε λευκό χρώμα, πολλές φορές όμως ο σαπουνάς έφτιαχνε και πράσινο. Το πράσινο σαπούνι κατασκευαζόταν όπως το άσπρο, μόνο που μαζί με το λίπος έβραζαν και πράσινα φύλλα. Από τα φύλλα έπαιρνε αυτό το χρώμα. Τα φύλα που χρησιμοποιούσαν, δεν ήταν από κάποιο συγκεκριμένο φυτό. Αυτό που θα έπρεπε να προσέχουν, ήταν τα φύλα να μην έχουν χάσει το έντονο πράσινο χρώμα τους.[85] Σε άλλες περιοχές, το πράσινο χρώμα στα σαπούνια, το έδιναν με το πυρηνέλαιο.[86]

14. Υποδηματοποιοί

Γενικά

Αρχικά υπήρχαν οι *τσαρουχάδες*. Αυτοί έφτιαχναν τα τσαρούχια των χωρικών, τα λεγόμενα *πίνκες*. Τα κατασκεύαζαν από δέρμα γουρουνιού και είχαν κοινό σχέδιο για άντρες, γυναίκες και παιδιά. Από το 1930 αρχίζουν και κατασκευάζουν τσαρούχια από παλιά ελαστικά αυτοκινήτων. Ήταν αρκετά βαριά και χρησιμοποιήθηκαν μέχρι το 1950. Εκτός από τα τσαρούχια υπήρχαν και τα *τσόκαρα,* που τα έφτιαχναν μαραγκοί από ξύλο. Ήταν παντόφλες και είχαν κοινό σχέδιο για άντρες, γυναίκες και παιδιά. Φορέθηκαν όμως μόνο από γυναίκες μέχρι το 1970. Μετά το 1930 δεν κατασκευάζονταν από ντόπιους αλλά τα προμηθεύονταν από τη Θεσσαλονίκη. Στη

---

[84] το σταχτόνερο το κατασκεύαζαν μόνοι τους οι σαπουνάδες. Πάνω στη σίτα τοποθετούσαν στάχτη και τη ράντιζαν με νερό. Το νερό που έπεφτε ήταν το σταχτόνερο. (Δ.Μ.Μεκάσης, , *Τα παλιά επαγγέλματα της Φλώρινας*, τόμος Β, εκδόσεις Πρέσπες 1996, Πρέσπες 1996, σ.σ. 46-48)

[85] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 50), σ.46-48

[86] Κ. Γ. Μ παλαφούτης, ό.π.(υποσ. 35), σ.199

συνέχεια εμφανίστηκαν οι υποδηματοποιοί που έφτιαχναν δερμάτινα παπούτσια για όλη την οικογένεια.[87]

Στα τέλη του 19ου αιώνα, εμφανίστηκαν τα *τσαγκαράδικα*. Οι *τσαγκάρηδες* κατασκεύαζαν χειροποίητα υποδήματα, μετά από παραγγελία του πελάτη. Υπήρχε ο αρχιμάστορας που επέβλεπε τις εργασίες και διάφοροι τεχνίτες όπως: ο κόφτης, ο μηχανικός ή *φοντιατζής*, ο κάλφας. Ο καθένας είχε και διαφορετική εργασία προκειμένου να φτιαχτεί το παπούτσι. Η δουλειά του ενός συμπλήρωνε τη δουλειά του άλλου. Ένας υποδηματοποιός μαζί με τους τεχνίτες μπορούσε να φτιάξει τέσσερα με πέντε ζεύγη την εβδομάδα.[88]

Τα ανδρικά υποδήματα που κατασκευάζονταν ήταν τα εξής: **Δετό ή παντοφλέ σκαρπίνι**: αν το σκαρπίνι είχε *μποτίνα* λεγόταν *σάνα σκαρπίνι*. Αν δεν είχε μποτίνα δηλαδή όταν το δέρμα ήταν μονοκόμματο από τα δάχτυλα μέχρι τα κορδόνια, λέγονταν *μολιέρ σκαρπίνι*. **Μποτάκι με φερμουάρ ή λάστιχο:** αυτόν τον τύπο τον ονόμαζαν αλλιώς και *παπαδίστικα*. Και τέλος τα **άρβυλα.**

Τα γυναικεία υποδήματα ήταν τα εξής: **Κοτρόκια:** ήταν παπούτσι με χαμηλό τετράγωνο τακούνι σε μαύρο κυρίως χρώμα. **Γόβες:** οι οποίες φορέθηκαν την περίοδο του μεσοπολέμου και είχαν ψηλό τακούνι. **Σπορτάκι:** το οποίο ήταν ισόπατο παπούτσι.

Οι υποδηματοποιοί εκτός από τα υποδήματα κατασκεύαζαν και παντόφλες.[89]

Εργαλεία και υλικά

Οι υποδηματοποιοί χρησιμοποιούσαν αρκετά εργαλεία. Με άλλα έπαιρναν τα μέτρα του ποδιού, με άλλα έκοβαν, με άλλα έραβαν, με άλλα κολλούσαν.[90] Μερικά από τα εργαλεία του επαγγέλματος αυτού ήταν τα παρακάτω:

α) ένα μεγάλο χαρτί με το οποίο έπαιρναν τα μέτρα του ποδιού του πελάτη

β) ένα ξύλινο καλαπόδι για να κανονίζει ο τεχνίτης το ύψος του κουντουπιέ

γ) μεζούρα, τανάλια, καρφιά, κλωστές, σφυρί

δ) βελόνες (παλιότερα γουρουνότριχες)

ε) ξύλινα καρφιά για τα τακούνια τα οποία λέγονταν *τσιβιά*

ζ) το *κατσαμπρόκο*, ένα μεγάλο σιδερένιο καρφί με πέτσινη λαβή

---

[87] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π.(υποσ. 50), σ.σ.108-111
[88] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 50), σ.σ. 109-110
[89] Ό.π.,σ.109
[90] Ό.π, σ.σ. 112-116

η) φαλτσέτα, κομμάτι από τζάμι, γυαλόχαρτο όλα για το καθάρισμα της σόλας και του τακουνιού από τα πετσιά

θ) ανιλίνη για το βάψιμο της σόλας σε μαύρο ή καφέ χρώμα

ι) καμινέτο οινοπνεύματος

κ) *λαμπούνιο, μακινέτα, καμαρέτο και ροδάκι* εργαλεία τα οποία θερμαίνονταν και χρησιμοποιούνταν στο λιώσιμο του κεριού.

λ) Ειδικό κερί

μ) *Κατόχι*, λουρί με το οποίο έδεναν το παπούτσι στη μέση τους για να το δουλέψουν με το χέρι

ν) *Μεσόρασπα*, ειδική λίμα που έξυναν τα ξύλινα καρφιά

ξ) *Τρυπητήρι* με το οποίο άνοιγαν τρύπες για να περάσουν τα κορδόνια

ο) *Μέτρο επιφανείας,* με το οποίο μετρούσαν το εμβαδόν του δέρματος και του πετσιού το λεγόμενο *πόδι*. Ήταν παραλληλόγραμμο πετσί με διαστάσεις 21*31 εκατοστά.

π) Κόλλα από νερό, αλεύρι, αλάτι βρασμένα μεταξύ τους, τη λεγόμενη *τσερίσι*, αργότερα γκαζεΐνη και βενζινόκολλα.

ρ) Πεταλάκια που τοποθετούσαν στο τακούνι ώστε να μην φθείρονται τα παπούτσια εύκολα

σ) Καψούλια που τοποθετούσαν στις τρύπες για να περνάν τα κορδόνια[91] [92]

Στη Φλώρινα λειτουργούσαν μικρά τσαγκαράδικα, συνεταιριστικά τσαγκαράδικα και βιοτεχνίες. Αναλάμβαναν και επιδιορθώσεις παλιών παπουτσιών. Με την εμφάνιση των ετοίμων υποδημάτων έκαναν μόνο επιδιορθώσεις. Οι τελευταίοι υποδηματοποιοί εργάστηκαν μέχρι τη δεκαετία του 1960. Μετά την εμφάνιση των ετοίμων υποδημάτων, άλλοι άνοιξαν καταστήματα, άλλοι συνταξιοδοτήθηκαν ενώ άλλοι άλλαξαν επάγγελμα.[93]

---

[91] Σ.Δ. Ήμελλος-Α. Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Παραδοσιακός Υλικός Βίος του Ελληνικού Λαού (ερωτηματολόγιο),* Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του κέντρου ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, αριθμός 17, Αθήνα 1983, σ.228

[92] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 50), σ.σ. 109-110

[93] Ό.π., σ.σ. 116-118

1.2.2. Επαγγέλματα που ασκούνται και σήμερα

1. Αγιογράφοι

Γενικά

Η λαϊκή ζωγραφική παρουσίασε άνθηση στην χώρα μας κυρίως τον 18ο αιώνα. Οι λαϊκοί ζωγράφοι επηρεάζονται από τις βυζαντινές τοιχογραφίες και εικόνες. Ενώ στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι λαϊκοί ζωγράφοι προσπαθούν να δώσουν ένα πνεύμα αισιοδοξίας στους υπόδουλους Έλληνες.[94] Σημαντικός τομέας της λαϊκής ζωγραφικής είναι και η αγιογραφία.

Στις αρχές του 18ου αιώνα, στο Άγιο Όρος, εκτελείται μεγάλος αριθμός τοιχογραφικών διακοσμήσεων και όσα συμβαίνουν εκεί, έχουν αντίκτυπο σε πολύ ευρύτερες περιοχές και όχι μόνο στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι ζωγράφοι, που εργάζονται στο Άγιο Όρος κατάγονται από την βορειοδυτική Ελλάδα. Ο αριθμός του αυξάνεται εντυπωσιακά και αυτό μπορεί συσχετιστεί με τον πλήθος των εκκλησιών που χτίζονται εκείνη τη περίοδο, αλλά και με την ανάλογη δημογραφική εξέλιξη.[95]

Στην περιοχή η αγιογραφία ξεκίνησε τον 18ο αιώνα, όταν Φλωρινιώτες ταξίδεψαν στο Άγιο Όρος, για να βρουν εργασία. Ράφτες ή βαρελάδες στο κύριο επάγγελμα αναζήτησαν εργασία από τους μοναχούς. Κατά την διαμονή τους στο Άγιο Όρος γοητεύτηκαν από την τέχνη της αγιογραφίας, την οποία ασκούσαν οι καλόγεροι. Έμειναν, λοιπόν, εκεί και διδάχθηκαν τη τέχνη. Επιστρέφοντας στην Φλώρινα, έμαθαν την τέχνη στα παιδιά τους και στα αδέρφια τους και έτσι δημιουργήθηκαν οι πρώτοι αγιογραφικοί οίκοι.[96]

Κατά την παραμονή τους στο Άγιο Όρος, εργάζονταν κυρίως με παραγγελίες από τη Ρωσία. Η τεχνοτροπία που επικρατούσε ήταν η Ρώσο-αναγεννησιακή, η οποία πήρε τη θέση της Βυζαντινής το 1870. Ετοίμαζαν τις εικόνες και με καΐκια τις μετέφεραν στην Οδησσό, από όπου τις διοχέτευαν στη Ρωσία. Αργότερα και μέχρι σήμερα, η βυζαντινή τεχνοτροπία επικρατεί.[97]

Σήμερα, στην πόλη της Φλώρινας ο μεγαλύτερος αγιογράφος, Ζωγράφος Νικόλαος, έχει ηλικία εβδομήντα χρονών και οι οικογένειά του έχει παράδοση 130

---

[94] Δ. Σταμέλος, ό.π. (υποσ. 48), σ.11
[95] Μ. Χατζηδάκης, *Ιστορία Ελληνικού Έθνους τόμος ΙΑ'*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.σ244-250
[96] Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, ό.π. (υποσ. 77), σ.49
[97] Βλέπε Παράρτημα αρ. 7

χρόνων. Ο προπάππους του, ήταν ο πρώτος αγιογράφος της περιοχής. Δίδαξε την τέχνη στη νέα γενιά και εργάζεται ακόμα.[98]

Τα θέματα που ζωγραφίζουν οι αγιογράφοι, προέρχονται από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη και τους βίους των αγίων. Υπάρχουν τυπικές οδηγίες για την αγιογραφία, που συμβουλεύουν για την μορφή κάθε αγίου. Οι αγιογράφοι, παλιότερα και σήμερα, ειδικεύονταν είτε στις φορητές εικόνες, είτε στις τοιχογραφίες και εργάζονταν πάντα με ανάθεση.

Παλιότερα, αλλά και σήμερα οι παραγγελίες προέρχονταν και από περιοχές εκτός των ορίων του νομού. Στις περιπτώσεις που έφευγαν έξω από τα όρια του νομού, έθεταν κάποιους όρους σχετικά με την διατροφή και την διαμονή τους. Το θέμα αυτό αναλάμβανε να χειριστεί ο ιερέας της περιοχής. Ειδοποιούσε ο ιερέας τις οικογένειες πως πρέπει να ετοιμάσουν φαγητό και για τον αγιογράφο και να τον φιλοξενήσουν. Μια μέρα η μια οικογένεια, μια μέρα η άλλη. Η μετακίνηση ήταν δύσκολη, μιας και δεν υπήρχαν μεταφορικά μέσα. Φόρτωναν, λοιπόν το ζώο, με τα σύνεργα της δουλειάς και ξεκινούσαν για τον προορισμό τους. Σήμερα βέβαια θέτουν διαφορετικούς όρους, σχετικά με τον χρόνο των εργασιών και την πληρωμή τους.[99]

Και παλιότερα και σήμερα, η πληρωμή των αγιογράφων γινόταν σε χρήμα. Πληρώνονται είτε κατευθείαν από την εκκλησία, είτε από τους δωρητές. Τα ονόματα των δωρητών γράφονται στην τοιχογραφία.

Εργαλεία και υλικά[100]

Για την βυζαντινή τεχνοτροπία, που άλλωστε επικρατεί, χρησιμοποιούνται χρώματα σκόνης, κάποιες ειδικές κόλλες (ατλακόλ) και διαλύτες. Τα χρώματα τα προμηθεύονται, τώρα και άλλοτε, από την Θεσσαλονίκη, και όχι από την περιοχή της Φλώρινας. Απαραίτητα εργαλεία του αγιογράφου είναι και ήταν, φυσικά, τα χέρια του, τα πινέλα[101], ξύλινες επιφάνειες, για τις φορητές εικόνες και μουσαμά, για τις τοιχογραφίες.

---

[98] Βλέπε παράρτημα, αρ.7
[99] Ό.π.
[100] Ό.π.
[101] Εάν είναι έμπειρος ο αγιογράφος μπορεί να κατασκευάσει μόνος του πινέλα, λεπτά σαν τη μύτη μιας βελόνας. (πηγή: προφορική μαρτυρία του αγιογράφου Νικόλαου Ζωγράφου, παράρτημα αρ. 7)

Τεχνικές κατασκευής[102]

Οι φορητές εικόνες δουλεύονται με χρώματα σκόνης, ένα κρόκο αβγού και λίγο ξύδι. Στην παλάμη του ο αγιογράφος, σπάει το αβγό και ξεχωρίζει τον κρόκο από το ασπράδι. Σε ένα μικρό κουτί ανακατεύει τον κρόκο, το ξύδι και το χρώμα.[103]

Στη συνέχεια, «στοκάρει» την ξύλινη επιφάνεια και σχεδιάζει τον Άγιο ή την παράσταση, με μολύβι ή κάρβουνο. Αφού σχεδιαστεί, ζωγραφίζεται. Μόλις στεγνώσουν καλά τα χρώματα, ο αγιογράφος περνάει την εικόνα με βερνίκι, για να διατηρούνται τα χρώματα. Αφού στεγνώσει το βερνίκι, η εικόνα είναι έτοιμη.

Οι τοιχογραφίες γίνονται πάνω στο κονίαμα ή σε μουσαμά, τον οποίο κολλάει στη συνέχεια στον τοίχο. Σε μια νεόχτιστη εκκλησία, που το κονίαμα είναι φρέσκο και δεν έχει γίνει επίχρισμα, η αγιογραφία μπορεί να γίνει απευθείας, χωρίς να υπάρχει κίνδυνος να αλλοιωθεί. Όταν όμως η εκκλησία είναι παλιά και ο τοίχος έχει πολλά χρώματα, τότε ο αγιογράφος χρησιμοποιεί τον μουσαμά.

Τον μουσαμά, είτε τον προμηθεύεται έτοιμο, είτε τον φτιάχνει μόνος του. Σε ένα φύλλο περνάει λίγο τσίγγο ή στόκο και μόλις στεγνώσει, σχεδιάζει τις μορφές. Στα χρώματα για τον μουσαμά, δεν χρησιμοποιεί αβγό και ξύδι, αλλά μια ειδική κόλλα. Ζωγραφίζονται οι μορφές και μόλις στεγνώσουν, ο μουσαμάς είναι έτοιμος.

Στη συνέχεια ετοιμάζει το κομμάτι του κονιάματος, που θα τοποθετηθεί ο μουσαμάς. Ξύνει τον τοίχο, τον στοκάρει και τον γυψάρει και με μια κόλλα ατλακόλ, κολλάει τον μουσαμά στον τοίχο. Μόλις κολλήσει, βάφει τον τοίχο, γύρω από τον μουσαμά, βυσσινί χρώμα. Με αυτόν τον τρόπο, φαίνεται ότι έχει ζωγραφίσει τον Άγιο ή τη παράσταση, απευθείας στον τοίχο.

Στην περιοχή της Φλώρινας υπάρχουν άξιοι αγιογράφοι, με πλούσιο ταλέντο και πείρα. Πέρα από τις παραγγελίες για τοιχογραφήσεις εκκλησιών, δέχονται και παραγγελίες από ιδιώτες για φορητές εικόνες.

---

[102] Βλέπε παράρτημα, αρ.7

[103] Το μίγμα αβγού-ξυδιού δρα σαν κολλητικό και έτσι το χρώμα κολλά στην ξύλινη επιφάνεια ή στον τοίχο. (πηγή: προφορική μαρτυρία του αγιογράφου Νικόλαου Ζωγράφου, παράρτημα αρ. 7)

2. *Αγγειοπλάστες*

Γενικά

Αγγειοπλαστική είναι η τέχνη που χρησιμοποιεί ως πρώτη ύλη το αργιλώδες χώμα. Το χώμα αυτό έχει την ιδιότητα, όταν είναι υγρό να πλάθεται και να παίρνει διάφορες μορφές.[104]

Στην περιοχή της Φλώρινας η τέχνη της αγγειοπλαστικής ήταν γνωστή από την προϊστορική εποχή. Αυτό άλλωστε μαρτυρούν τα πήλινα κομμάτια αγγείων που βρέθηκαν με τις ανασκαφές.[105] Ακόμα και στους βυζαντινούς χρόνους η Φλώρινα φημιζόταν για τα κεραμικά της.[106] Μετά το 1922, οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Φλώρινα ενίσχυσαν το ντόπιο δυναμικό και με τις γνώσεις και τη πείρα τους έδωσαν νέα πνοή στην κεραμική τέχνη. Στη Φλώρινα μέχρι το 1970 λειτουργούσαν δυο αγγειοπλαστεία και άνηκαν σε Τσανακκαλιώτες τεχνίτες. Τα αγγεία που κατασκευάζονταν στην περιοχή αποτελούσαν κράμα των δυο παραδόσεων: της ντόπιας και της τσανακκαλιώτικης.[107] Μετά το 1970, δεν κατασκευάζονταν πήλινα αγγεία στην περιοχή. Η παρακμή του επαγγέλματος ήταν αποτέλεσμα της ανάπτυξης της τεχνολογίας.

Παλαιότερη κατάσταση

Η ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής οφείλεται στο κοκκινόχωμα που υπήρχε στην περιοχή. Η κατασκευή των αγγείων γινόταν έξω από τη πόλη, όπου υπήρχε κατάλληλο χώμα. Τα σταμνάδικα ή τσουκαλάδικα ήταν η γειτονιά της Φλώρινας, στην οποία αράδιαζαν στο δρόμο και κρεμούσαν στους τοίχους τα πήλινα κατασκευάσματα. Το 1944 ο δρόμος αυτός βομβαρδίστηκε και η γειτονιά σταμνάδικα καταστράφηκε. Οι αγγειοπλάστες όμως ξαναέφτιαξαν τα καμίνια τους και συνέχισαν την εργασία στο τροχό.[108]

Οι αγγειοπλάστες κατασκεύαζαν δυο είδη πηλού. Ο *αλμυρός* και ο *γλυκός*. Ο *αλμυρός*, είχε χρώμα προς το άσπρο και κρατούσε το περιεχόμενό του ζεστό ενώ, ο *γλυκός*, είχε χρώμα κόκκινο και κρατούσε το περιεχόμενό του δροσερό. Έδιναν

---

[104] Μ. Δάνος, *Η τεχνική της κεραμικής*, εκδ. Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1969, σ.17

[105] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 33), σ.14

[106] Κ. Κορρέ-Ζωγράφου, *Τα κεραμικά του ελληνικού χώρου*, εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1995, σ.133

[107] Ν. Μελίδου-Κεφαλά, «Δια χειρός Μακεδόνων δημιουργών», *Η Καθημερινή Επτά Ημέρες*, (1999), σ.σ. 24-25

[108] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 33), σ.15

σχήμα στο πηλό με ποδοκίνητο τροχό, που κατασκεύαζαν οι ίδιοι. Τα άψητα αγγεία έμεναν σε σκιερό μέρος για ένα μήνα και στη συνέχεια τα έψηναν στο καμίνι με καυσόξυλα. Το καμίνι χωρούσε συνολικά 500 μικρά και μεγάλα κομμάτια. Επόμενο βήμα ήταν ο χρωματισμός του αγγείου. Όσα αγγεία δεν χρωματίζονταν ήταν έτοιμα μετά το ψήσιμο. Το ζωγράφισμα αναλάμβαναν οι γυναίκες. Τα χρωματιστά αγγεία τα ξαναέψηναν για να στερεωθεί το χρώμα.[109] Πάνω στα αγγεία συνήθως ζωγράφιζαν γραμμές απλές, ψαροκόκαλο ή ζιγκ ζαγκ, ρόδακες, μάτια, ζώα, μέλη σώματος ή κεφάλι και κηλίδες.[110]

Τα σκεύη που κατασκεύαζαν ήταν για την κουζίνα και για το νοικοκυριό. Με αυτά συντηρούσαν και αποθήκευαν τα τρόφιμα. Κατασκεύαζαν στάμνες σε τρία μεγέθη, κιούπια σε διάφορα μεγέθη για την αποθήκευση του φαγητού, κατσαρόλες με καπάκι, *ταβάδες* για φαγητά στο φούρνο, πιάτα, κανάτες, γλάστρες, θυμιατά και διάφορα παιχνίδια και κουμπαράδες για τα παιδιά. Τα σκεύη αυτά τα πουλούσαν στο παζάρι της Φλώρινας και σε τοπικά πανηγύρια.[111]

Σημερινή κατάσταση[112]

Μετά το 1970 η αγγειοπλαστική τέχνη στην περιοχή της Φλώρινας είχε χαθεί. Τα τελευταία δυόμισι χρόνια, όμως, λειτουργεί ένα εργαστήριο αγγειοπλαστικής. Αυτό είναι το μοναδικό στην περιοχή. Ο χώρος εργασίας είναι έξω από τη πόλη και αυτό γιατί ένα ανάλογο εργαστήριο χρειάζεται αρκετό νερό και ανοιχτό χώρο.

Το εργαστήριο λειτουργεί όλο το χρόνο. Το καλοκαίρι όμως, υπάρχει πρόβλημα με τις θερμοκρασίες. Ο χρόνος που στεγνώνουν τα πήλινα θα πρέπει να είναι μεγάλος και η όλη διαδικασία να γίνεται πολύ αργά. Το καλοκαίρι με τις υψηλές θερμοκρασίες, ο πηλός στεγνώνει γρήγορα και υπάρχει κίνδυνος τα αγγεία να σπάσουν ή να ραγίσουν.

Ως πρώτη ύλη χρησιμοποιούν ειδικό χώμα από άργιλο, την αργιλόμαζα. Αυτό το προμηθεύονται έτοιμο από εργαστήρια της Ελλάδας ή του εξωτερικού και από το Ελληνικό Κέντρο Πηλού. Ο πηλός τοποθετείται σε ειδικά τσουβαλάκια που κλείνουν αεροστεγώς και κρατούν την υγρασία και μεταφέρονται στα αγγειοπλαστεία. Ο πηλός αυτός έχει τα εξής χαρακτηριστικά: κολλάει, έχει ελαστικότητα και όταν βρέχεται πλάθεται. Οι τεχνίτες δεν ανακατεύουν το χώμα με άλλες ουσίες για να μην

---

[109] Δ. Μ. Μεκάσης, ό.π. (υποσ. 33), σ.σ. 16-18
[110] Κ. Κορρε-Ζωγράφου, ό.π. (υποσ. 106), σ. 133
[111] Κ. Γ. Μπαλαφούτης, ό.π. (υποσ 35), σ.σ. 18-19
[112] βλέπε παράρτημα αρ.7

αλλοιωθούν τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Για να διαπιστώσουν οι τεχνίτες αν το χώμα είναι κατάλληλο, εξετάζουν την ελαστικότητα, την υγρασία και την πλαστικότητά του.

Για να πάρει ένα αντικείμενο την τελική του μορφή χρειάζεται μια με δυο βδομάδες. Ο χρόνος εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως ο καιρός, το σχήμα του αντικειμένου, αν θα ζωγραφιστεί, η ποσότητα πηλού που θα χρησιμοποιηθεί. Στο εργαστήριο αυτό κατασκευάζονται διάφορα αντικείμενα. Ορισμένα από αυτά είναι ποτήρια, κανάτες, φλιτζάνια του καφέ, κούπες, διακοσμητικοί δίσκοι, σταχτοδοχεία, συσκευές αρωματοθεραπείας και στάμνες. Επίσης, φτιάχνονται μπουκάλια, μουσικές στάμνες και τουμπερλέκια. Έχουν αναλάβει την κατασκευή ποτηριών και μπουκαλιών για να χρησιμοποιηθούν από παραδοσιακές ταβέρνες του νομού καθώς επίσης και μπομπονιέρες για βαφτίσια.

➢ ***Εργαλεία***

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούν οι τεχνίτες είναι ο *τροχός*, ο οποίος είναι ηλεκτρικός. Ο τροχός έχει έναν δίσκο που περιστρέφεται και χρησιμοποιείται για να σχηματίσουν το αντικείμενο και έναν άλλο δίσκο ο οποίος χρησιμοποιείται για να φτιαχτεί η βάση. Ο δεύτερος δίσκος[113] κρατά σταθερό το αντικείμενο ώστε ο τεχνίτης να σχηματίσει τη βάση με ειδικά εργαλεία τα *ξεγυριστίρια*. Με αυτά τα εργαλεία δίνουν και σχήμα στον πηλό.

Αντί για καμίνια, σήμερα χρησιμοποιούνται *ηλεκτρικοί φούρνοι*. Το συγκεκριμένο εργαστήριο έχει δυο φούρνους• έναν μικρό και έναν μεγάλο. Για να ζυμωθεί ο πηλός χρησιμοποιείται το *ζυμωτήρι*. Από τη μηχανή αυτή ο πηλός βγαίνει σε σχήμα κυλίνδρου. Με *μαχαίρια* ή ένα *σύρμα*, οι άκρες του οποίου είναι δεμένες με δυο ξυλάκια, οι τεχνίτες κόβουν όση ποσότητα πηλού χρειάζονται για να δουλέψουν. Με το σύρμα επίσης, οι τεχνίτες ξεκολλούν τον πηλό από το δίσκο. Υπάρχουν εργαλεία για να φτιάχνουν τρύπες πάνω στο πήλινο αντικείμενο, για να το χαράζουν ή να το σκαλίζουν. Για την κατασκευή χερουλιών, υπάρχουν ανάλογα εργαλεία ενώ για να δώσει ο τεχνίτης ώθηση στον πηλό ή να φτιάξει καμπύλες χρησιμοποιεί τις *πελεκούδες*. Με τις *πελεκούδες* επίσης, ισιάζει την επιφάνεια. Αυτό μπορεί να το κάνει και με το χέρι, όμως πολλές φορές το χέρι δεν είναι τελείως σταθερό και ξεφεύγει.[114]

---

[113] Παλιότερα δεν υπήρχε τέτοιος δίσκος και οι αγγειοπλάστες τοποθετούσαν το αντικείμενο πάνω σε υγρό πηλό για να μένει σταθερό.
[114] Μ.Ψαροπούλου, ό.π. (υποσ. 72), σ.17

Τα αγγεία τοποθετούνται πάνω σε ξύλινες τάβλες. Η μια τάβλα, πάνω στην άλλη οι τάβλες μπαίνουν στον φούρνο. Για να μην ακουμπάνε οι τάβλες στα αγγεία, στις τέσσερις γωνίες τοποθετούνται κύλινδροι άλλοι πιο ψηλοί άλλοι πιο κοντοί ανάλογα με το ύψος των αγγείων.

Για το βάψιμο των αγγείων χρησιμοποιούνται ειδικά χρώματα καθώς και πινέλα σε διάφορα μεγέθη.

➢ ***Διαδικασία Κατασκευής***

Για να κατασκευαστεί ένα πήλινο αντικείμενο πραγματοποιείται η εξής διαδικασία. Αρχικά, ο πηλός θα πρέπει να ζυμωθεί για να μην υπάρχει αέρας στο εσωτερικό του. Διαφορετικά, ο αέρας θα δημιουργήσει πρόβλημα. Μπορεί να σκάσει μια φυσαλίδα είτε κατά το ψήσιμο ή κατά το στέγνωμα. Το ζύμωμα γίνεται με ένα ειδικό μηχάνημα, το *ζυμωτήριο*.

Αφού ζυμωθεί, ο πηλός είναι έτοιμος για επεξεργασία. Κόβεται σε κομμάτια, ανάλογα με το τι θέλει ο τεχνίτης να φτιάξει, και τον τοποθετεί στον τροχό. Εκτός από τον τροχό, ο πηλός μπορεί να δουλευτεί ανοίγοντάς τον σε φύλο. Και με τους δυο τρόπους όμως ο τεχνίτης θα πρέπει να έχει υγρά χέρια ώστε και ο πηλός να διατηρεί την υγρασία του.

Όταν φτιαχτεί το αντικείμενο, αφήνεται να στεγνώσει. Η διαδικασία αυτή γίνεται πολύ αργά, ώστε να μην καταστραφεί το κομμάτι. Με ένα νάιλον σκεπάζει ο τεχνίτης το πήλινο ή σκεπάζει τα πολύ λεπτά σημεία του. Αυτό γίνεται γιατί υπάρχει διαφορετική συστολή από το ένα τμήμα στο άλλο. Γι' αυτό γίνεται προσπάθεια ώστε όλα τα τμήματα του πήλινου να στεγνώνουν ταυτόχρονα. Η διαδικασία του στεγνώματος μπορεί να διαρκέσει μέχρι και μια βδομάδα. Ο χρόνος εξαρτάται από τον καιρό, από τη ποσότητα πηλού, από το σχήμα του αγγείου. Καθώς στεγνώνει ο πηλός αλλάζει χρώμα, γίνεται ελαφρώς πιο άσπρος. Σε περίπτωση που ο τεχνίτης θέλει να το χαράξει και να φτιάξει διάφορα σχέδια, το χαράζει με τα ειδικά εργαλεία λίγο πριν στεγνώσει. Μπορεί όμως να το χαράξει και αφού στεγνώσει με ένα μικρό τροχό αλλά υπάρχει κίνδυνος να ραγίσει το αντικείμενο.

Στη συνέχεια γίνεται το *σφουγγάρισμα*. Με ένα πολύ μαλακό σφουγγάρι και σκέτο νερό ο αγγειοπλάστης λειαίνει τις εξωτερικές επιφάνειες. Εκτός από τις δαχτυλιές υπάρχουν και κάποιες γραμμές που έχουν δημιουργηθεί καθώς γυρίζει ο τροχός. Με το σφουγγαράκι λειαίνονται οι γραμμές. Η διαδικασία αυτή χρειάζεται πολύ προσοχή

γιατί η υπερβολική ποσότητα νερού βρέχει ξανά το αντικείμενο και ο πηλός μαλακώνει.

Ακολουθεί η διαδικασία του ψησίματος. Τα πήλινα τοποθετούνται στις τάβλες και στη συνέχεια στο φούρνο, όπου ψήνονται για δέκα ώρες στους 900 βαθμούς. Αφού περάσουν οι ώρες δεν απομακρύνονται αμέσως τα αγγεία από το φούρνο γιατί η απότομη αλλαγή θερμοκρασίας μπορεί να τα σπάσει. Πέφτει η θερμοκρασία του φούρνου στους 200 με 300 βαθμούς και ο αγγειοπλάστης ανοίγει την πόρτα σιγά σιγά. Αφού πέσει κι άλλο η θερμοκρασία τα βγάζει από το φούρνο για να κρυώσουν τελείως.

Στη συνέχεια τα αγγεία ζωγραφίζονται με *μπατανάδες*[115]. Αυτά είναι ειδικά χρώματα υδατοδιαλυτά. Αφού ζωγραφιστούν τα αγγεία *γυαλώνονται*. Ορισμένα αντικείμενα που δεν ζωγραφίζονται γυαλώνονται αμέσως μετά το ψήσιμο. Για να γυαλωθούν τα πήλινα χρησιμοποιείται διάφανο γυαλί σε σκόνη το οποίο αναμιγνύεται με νερό. Το γυαλί αιωρείται στο νερό και δεν διαλύεται. Ο αγγειοπλάστης βουτά τα πήλινα στο γυαλί, σκουπίζει με ένα πανί τη βάση και τα ψήνει πάλι φούρνο. Υπάρχουν και γυαλιά τρίτου ψησίματος. Αν θελήσει ο αγγειοπλάστης να ζωγραφίσει πάνω σε γυαλωμένη επιφάνεια χρησιμοποιεί άλλου είδους χρώματα. Αυτά διαλύονται με έναν ειδικό διαλύτη. Αφού ζωγραφιστεί η γυαλωμένη επιφάνεια, βουτάει ο αγγειοπλάστης το αντικείμενο στο γυαλί τρίτου ψησίματος και στη συνέχεια το ψήνει για να γίνει ομοιόμορφη η μάζα του.

Με τα γυαλιά και με ορισμένα οξείδια ο αγγειοπλάστης πετυχαίνει διάφορους χρωματισμούς και χρωματίζει τον πηλό. Όλα τα γυαλιά που χρησιμοποιούνται είναι μη καρκινογόνα δηλαδή δεν περιέχουν μόλυβδο. Έτσι όλα τα πήλινα μπορούν να χρησιμοποιηθούν άφοβα.

Το σύγχρονο αυτό εργαστήριο αγγειοπλαστικής της Φλώρινας δεν έχει οργανωθεί αρκετά καλά με αποτέλεσμα να μην είναι γνωστή η ύπαρξή του σε όλους τους κατοίκους της περιοχής. Η Φλώρινα παλιότερα φημιζόταν για τα πήλινά της. Δυστυχώς, όμως, δεν υπάρχει κανένας από τους παλιούς αγγειοπλάστες. Υπάρχει όμως μεράκι από τη νέα γενιά και θέληση για να ανακτήσει η περιοχή την παλιά φήμη της.

---

[115] Μ. Ψαροπούλου, ό.π. (υποσ. 72), σ.32

3. Κατασκευάστριες Παραδοσιακών Φορεσιών[116]

Γενικά

Σήμερα, στην πόλη της Φλώρινας λειτουργεί ένας γυναικείος συνεταιρισμός, ο οποίος αναλαμβάνει το ράψιμο παραδοσιακών τοπικών ενδυμασιών. Τα μέλη του κατέχουν την αυθεντική τέχνη του ραψίματος, του κεντήματος και του πλεξίματος και παράγουν πιστά αντίγραφα παραδοσιακών φορεσιών. Ως πρότυπα έχουν στολές που διασώθηκαν, ό,τι θυμούνται από την παιδική τους ηλικία και ό,τι έχουν διδαχθεί από τις μητέρες τους. Ο συνεταιρισμός αυτός ιδρύθηκε από τη Ν.Ε.Λ.Ε.(Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης) Φλώρινας το 1997 και λειτουργεί με την συμπαράσταση της ΑΝ.ΦΛΩ (Αναπτυξιακή Φλώρινας) και του Ο.Α.Ε.Δ. (Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού).

Η παραγωγή γίνεται με παλιές τεχνικές από τις τεχνίτριες-μέλη, που εκθέτουν τα έργα τους στο εργαστήριό τους. Το εργαστήρι αυτό είναι το μοναδικό στη Βόρεια Ελλάδα και δέχεται παραγγελίες από χορευτικούς τοπικούς συλλόγους, από ιδιώτες καθώς και για οργανώσεις Αποδήμων σε χώρες του Εξωτερικού.

Στην περιοχή της Φλώρινας συναντάμε ένα πλήθος τοπικών φορεσιών. Κάθε χωριό είχε και διαφορετική. Όλες όμως αποτελούνται από τα ίδια τμήματα. Αυτό που αλλάζει είναι η διακόσμηση και τα χρώματα.[117] Στο εργαστήρι παράγονται οι γιορτινές φορεσιές που είναι και πιο εντυπωσιακές. Οι καθημερινές ήταν πιο απλές, ευκολοφόρετες και όχι τόσο στολισμένες όσο οι γιορτινές.[118] Σήμερα, στο νομό δεν φοριούνται από τους κατοίκους οι παραδοσιακές φορεσιές. Τις φορούν μόνο τα χορευτικά συγκροτήματα σε διάφορες εκδηλώσεις.

Ανδρική Φορεσιά

Η ανδρική γιορτινή φορεσιά αποτελούνταν από *το πουκάμισο, τη βράκα, το ζωνάρι, το επανωφόρι και καπέ (είδος καπέλου από ύφασμα πελούζι ή αστραχαν)*. Οι ανδρική φορεσιά είναι αυστηρή στο χρώμα και λιτή στην διακόσμηση.[119] Όλα τα μέρη της ήταν φτιαγμένα από υφαντό μάλλινο ύφασμα. Το *πουκάμισο* είχε φαρδιά ή στενά μανίκια και δεν ήταν κεντημένο. Το χρώμα του ήταν μαύρο για τους

---

[116] Βλέπε παράρτημα, αρ. 4
[117] Α. Χατζημιχάλη, ό.π. (υποσ. 39), σ. 270
[118] Κ. Ι. Νάτσης, *Λαογραφικά στοιχεία και παραδοσιακοί χοροί του νομού Φλώρινας*, έκδ. Φ.Σ.Φ. ο «Αριστοτέλης», Φλώρινα 1990, σ.18
[119] Ι. Παπαντωνίου, ό.π. (υποσ. 40), σ. 14

γεροντότερους και άσπρο για τους νεότερους. Η *βράκα* έφτανε μέχρι τον αστράγαλο και είχε μαύρο ή άσπρο χρώμα. Στη μέση έδεναν το *ζωνάρι*.[120] Είχε δυο μέτρα μήκος και το τύλιγαν γύρω γύρω από τη μέση τους. Το έδεναν στην άκρη ενώ άφηναν ένα τμήμα να κρέμεται. Το *ζωνάρι* ήταν απαραίτητο. Εκεί, πολλές φορές, έβαζαν την καπνοθήκη ή το μαχαίρι. Το χειμώνα βέβαια τους προστάτευε και από κρύο.[121] Το *επανωφόρι* ήταν από χοντρό μάλλινο ύφασμα σε μαύρο ή άσπρο χρώμα.[122] Στα ορεινά χωριά που το κρύο ήταν περισσότερο, το *επανωφόρι* έφτανε μέχρι το γόνατο. Αντίθετα, στα πεδινά χωριά έφτανε μέχρι τη μέση. Ήταν κεντημένο με σιρίτια ή φούντες και το κεντούσαν είτε οι γυναίκες είτε ειδικοί ράφτες. Στο κεφάλι φορούσαν μαύρο *καπέ*.

Γυναικεία φορεσιά

Η γυναικεία γιορτινή φορεσιά, αποτελούνταν από το *πουκάμισο, τη σαλιάρα, το σαγιάκι, τη ποδιά, τη ζώνη, τη μαντίλα, τα χειρότια και τα κοσμήματα.*[123] Το *πουκάμισο* ήταν υφαντό από βαμβάκι και είχε φαρδιά και μακριά μανίκια. Το φορούσαν κατάσαρκα. Τα μανίκια φαίνονταν και ήταν στην άκρη κεντημένα με άνθη και κλωνάρια. Φαίνονταν επίσης ο ποδόγυρος, ο οποίος ήταν κεντημένος με τα ίδια σχήματα μπροστά στο λαιμό και στο στήθος, και το πουκάμισο που ήταν κομμένο σε σχήμα V (βε). Κάτω από το πουκάμισο φορούσαν τη *σαλιάρα*. Ήταν από βελούδινο ή απλό ύφασμα, κεντημένο που έδενε στο λαιμό. Πάνω από το πουκάμισο φορούσαν το *σαγιάκι*. Το φορούσαν το χειμώνα λόγω του κρύου και έφτανε μέχρι το γόνατο. Δεν είχε μανίκια ώστε να φαίνονται τα μανίκια του πουκαμίσου και ήταν σε μαύρο ή άσπρο χρώμα. Ήταν κεντημένο και από μπρος και από πίσω με σταυρούς ή λουλούδια ή διάφορα γεωμετρικά σχήματα. [124]

Στη μέση έδεναν την *ποδιά*. Η *ποδιά* ήταν κεντημένη κυρίως με άνθη. Το χρώμα της εξαρτιόταν από την ηλικία. Οι μεγαλύτερες φορούσαν μαύρη ενώ οι νεότερες κόκκινη ή βυσσινί. Πάνω από τη *ποδιά* έβαζαν τη *ζώνη*, μεταλλική ή υφαντή. Η υφαντή ήταν ριγέ ή μονόχρωμη. Στο κεφάλι φορούσαν τη *μαντίλα*, η οποία ήταν από *κουκουλάρικο* δηλαδή βαμβακερή. Είχε άσπρο χρώμα κεντημένη με γεωμετρικά σχήματα. Στην πίσω γωνία της, κρέμονταν φλουριά και κίτρινες στριφτές

---

[120] Ό.π., σ. 15
[121] Βλέπε παράρτημα αρ.4
[122] Ν. Γαγγάδη,*Ελληνικές Φορεσιές Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, εκδ. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία Ελλάδος, Αθήνα 1993, σ.σ.30-31
[123] Α. Χατζημιχάλη, ό.π. (υποσ. 39), σ.280-283
[124] Βλέπε παράρτημα αρ. 4

κουβαρίστρες. Σε ορισμένα χωριά η μαντίλα δένονταν πάνω στο κεφάλι ενώ σε άλλα πίσω από το κεφάλι.[125]

Ορισμένες γυναίκες, από τον καρπό μέχρι τον αγκώνα, φορούσαν τα *χειρότια*. Τα *χειρότια* ήταν σαν μανίκια στενά, πλεχτά ή κεντημένα. Ήταν συνήθως άσπρα ή κόκκινα, ενώ σε ορισμένα χωριά ήταν δίχρωμα.[126] Στα πόδια φορούσαν μαύρες πλεχτές κάλτσες. Την φορεσιά συμπλήρωναν τα *κοσμήματα*. Υπήρχαν κοσμήματα του κεφαλιού (φλουριά, καρφίτσες κ.α), του λαιμού, του στήθους (γιορντάνια, καρφίτσες), της μέσης (πόρπες με κλειδωτάρια), των χεριών (βραχιόλια, δαχτυλίδια). Η ποιότητα των κοσμημάτων, εξαρτιόνταν από την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Τα κοσμήματα αποτελούσαν οικογενειακά κειμήλια, που η μητέρα έδινε στην κόρη.[127]

---

[125] Ό.π.
[126] Ι,Παπαντωνίου, ό.π (υποσ. 40), σ.12
[127] Σ. Δ. Ήμελλος, Α. Πολυμέρου-Καμηλάκη, ό.π. (υποσ. 91), σ. 41

4. *Κεντήστρες*

Γενικά [128]

Η κεντητική είναι κλάδος της λαϊκής τέχνης. Δέχτηκε και αφομοίωσε επιδράσεις από άλλες χώρες, αλλά διατήρησε τα χαρακτηριστικά παραδοσιακά της στοιχεία. Το κέντημα είναι μια εργασία αρκετά επίπονη και απαιτεί ζωηρή φαντασία, θέληση και μεράκι. Η κεντητική εξελίχθηκε σε εργαστηριακή βιοτεχνία μόνο στα εκκλησιαστικά κεντήματα. Η τέχνη αυτή αντλεί τα θέματά της από την αγροτική, ποιμενική και θαλάσσια ζωή. Ζώα, πουλιά, λουλούδια, δένδρα, γεωμετρικά σχήματα, είναι μερικά από τα διακοσμητικά της θέματά[129].

Από πάρα πολύ μικρά τα κορίτσια μάθαιναν από τη μητέρα, τη γιαγιά ή τη θεία να κεντούν. Παλιότερα, το κορίτσι έπρεπε να είναι «χρυσοχέρα». Τα είδη των κεντημάτων, που θα πρέπει να γνωρίζει μια κοπέλα, είναι τα κεντήματα του σπιτιού όπως, τα σεντόνια οι κρεβατόγυροι, τα μπροστοσέντονα, κουρτίνες, μαξιλάρες, τσεβρέδες, δαντέλες και σεμέδες. Επίσης, θα πρέπει να γνωρίζουν τα κεντήματα της τοπικής τους φορεσιάς.[130] Σήμερα βέβαια, λίγες είναι οι κοπέλες που ξέρουν να κεντούν. Δυστυχώς, οι μηχανές και η τεχνολογία αντικατέστησαν τα ανθρώπινα χέρια και έτσι πολύ εύκολα μπορεί κανείς να βρει έτοιμα κεντήματα στο εμπόριο.

Τα κεντήματα της παραδοσιακής φορεσιάς εκφράζουν τα καλλιτεχνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά ενός τόπου και δένουν αρμονικά με τον τύπο της φορεσιάς, της οποίας αποτελούν διακοσμητικά στοιχεία. Από τα δυο είδη φορεσιάς, την ανδρική και τη γυναικεία, πλουσιότερη σε κεντήματα είναι η γυναικεία. Και αυτό γιατί η γυναίκα ενδιαφέρεται περισσότερο για τον καλλωπισμό της αλλά και επειδή η κεντητική είναι καθαρά ασχολία της γυναίκας[131]

Στην πόλη της Φλώρινας, ευτυχώς, η τέχνη της κεντητικής δεν έχει τελείως χαθεί. Ορισμένες μάλιστα γυναίκες ασχολούνται επαγγελματικά με το κέντημα. Υπάρχουν κεντήστρες οι οποίες εργάζονται στο προαναφερθέντα συνεταιρισμό,[132] στον οποίο κατασκευάζονται παραδοσιακές φορεσιές της Φλώρινας.

---

[128] Βλέπε παράρτημα, αρ 5
[129] Δ. Σταμέλος, ό.π. (υποσ. 48) σ.σ.89-90
[130] Π.Ζώρα, όπ. (υποσ. 18), σ.σ. 20-23
[131] Π.Ζώρα, *Κεντήματα και κοσμήματα της Ελληνικής φορεσιάς*, εκδ. Εργοστάσιο Τεχνών «Εργίνος-Ματσούκης», Αθήνα 1993, σ.σ.5-6
[132] βλέπε προηγούμενα «Κατασκευάστρια Παραδοσιακών Φορεσιών».

Εργαλεία και υλικά

Τα εργαλεία της κεντήστρας είναι ύφασμα από βαμβάκι, μαλλί, τσόχα ή λινό τα οποία ράβονται και αποτελούν τμήματα της παραδοσιακής φορεσιάς. Στη συνέχεια, κεντιούνται όπως τα μανίκια και ο ποδόγυρος του πουκαμίσου, η ποδιά, το επανωφόρι, το σαγιάκι, η μαντίλα. Το χρώμα του υφάσματος είναι άσπρο ή μαύρο, κόκκινο ή βυσσινί ανάλογα με το τμήμα της φορεσιάς.

Οι κλωστές είναι διαφόρων ειδών, κουβαρίστρες, μαλλάκια, φλος και DMC και σε διάφορα χρώματα κόκκινο, γαλάζιο, χρυσό, ασημένιο, πράσινο, κίτρινο, βαμβακερές ή μάλλινες.[133] Χρησιμοποιεί βελόνες, δαχτυλήθρες, ψαλίδια και καρφίτσες καθώς και στρογγυλά τελάρα, τα οποία κρατούν σταθερό το ύφασμα για να κεντηθεί.

Τεχνικές

Τα μέρη της γυναικείας φορεσιάς που κεντιούνται είναι το πουκάμισο, η ποδιά, το σαγιάκι, η μαντίλα και χειρότια. Για το πουκάμισο χρησιμοποιούνται δυο τεχνικές: η ξομπλιαστή και η γραφτή. Στη πρώτη τεχνική το διάκοσμο κεντιέται κατευθείαν πάνω στο ύφασμα, χωρίς να προηγείται σχεδίαση ενώ, στη δεύτερη τεχνική, ο διάκοσμος πρώτα σχεδιάζεται και μετά κεντιέται.[134]Η ποδιά είναι πλούσια διακοσμημένη με διάφορα θέματα και συνδυασμούς χρωμάτων, με βαμβακερές κλωστές ή στριφτά κορδόνια. Το σαγιάκι διακοσμείται κυρίως με χρυσές κλωστές ή με στριφτά μεταξωτά κορδόνια.[135] Η ανδρική φορεσιά δεν είναι διακοσμημένη όσο η γυναικεία. Και πάλι όμως το πουκάμισο και το επανωφόρι είναι κεντημένα με διάφορα γεωμετρικά σχήματα.[136]

Μια άλλη τεχνική είναι η μετρητή, κατά την οποία η κεντήστρα μετρά της βελονιές.[137]

Αυτό που προσέχει πάντα η κεντήστρα είναι οι αρμονικές γραμμές των σχημάτων. Τα σχήματα θα πρέπει να επαναλαμβάνονται με μια συγκεκριμένη σειρά και πολλές φορές φροντίζει να γεμίζει τα μεγάλα σχέδια με άλλα

---

[133] Ε. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, ό.π. (υποσ.47), σ.5
[134] Π.Ζώρα, ό.π. (υποσ.131), ό.π., σ.8.
[135] Ό.π., σ.12
[136] Ό.π., 8
[137] Ε. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, ό.π. (υποσ. 47), σ.6

μικρότερα.[138]Επίσης, το μαλλί ή η κλωστή θα πρέπει να περνάει άνετα από τις τρύπες αλλά και να σκεπάζει καλά το βασικό υλικό. Βασικό είναι ακόμα, η κλωστή να μην τραβιέται πολύ και το πίσω μέρος της δουλειάς να είναι στρωτό. Αυτό πετυχαίνεται, αν η κλωστή περνιέται κάτω από τη κεντημένη σειρά,[139] χωρίς να δημιουργούνται κόμποι.

[138] Ε. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, ό.π. (υποσ. 47), σ.6
[139] Α. Μεγαπάνου, *Σχέδια από ελληνικά κεντήματα*, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 1981, σ.7

5. Κηροπλάστες[140]

Γενικά

Η κηροπλαστική στη Φλώρινα είναι μια παραδοσιακή τέχνη, που ξεκινά από το Βυζάντιο και την οποία ασκούν ακόμα ντόπιοι τεχνίτες, όπως την κληρονόμησαν από τους γονείς τους. Οι τεχνίτες αυτοί διατηρούν εργαστήρια κηροπλαστικής.

Υλικά

Η πρώτη ύλη είναι καθαρό κερί μέλισσας, το οποίο προμηθεύονται από μελισσοκόμους της περιοχής αλλά και από την Χαλκιδική, γιατί η παραγωγή στη Φλώρινα είναι μικρή. Τα υπολείμματα κεριού που δεν χρησιμοποιούνται στην κηροπλαστική στέλνονται σε βιοτεχνίες κεντημάτων, παραγωγής κρεμών και υλικών για μονώσεις.

Από παλιά μέχρι και σήμερα, τα παραδοσιακά κεριά της Φλώρινας χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες: τα νεκρικά, τα οποία προορίζονταν για θρησκευτικές και νεκρικές τελετές και τα πασχαλιάτικα, τα οποία χρησιμοποιούνται στην Ανάσταση. Τα κεριά της Φλώρινας λέγονται και πλεχτά, επειδή προέρχονται από το πλέξιμο κέρινου κορδονιού. Τα πρώτα χρησιμοποιούνται τα ψυχοσάββατα, στα μνημόσυνα και στις κηδείες. Το σχήμα που τους δίνει ο κηροπλάστης, καθώς τα πλέκει, καθορίζει και την ονομασία τους. Τα ψυχοκέρια που έχουν το κίτρινο φυσικό χρώμα, προορίζονται για νεκρούς μεγάλης ηλικίας, σε αντίθεση με τα άσπρα που προορίζονται για νεκρούς μικρής ηλικίας.[141]

Τα πασχαλιάτικα κεριά είναι πιο εντυπωσιακά. Τα κεριά αυτά έχουν 20 διαφορετικά σχήματα: αεροπλανάκι, καλαθάκι, πύραυλος, άνθος, ρολογάκια, τσαντάκι, πετειναράκια, σταυρούς, βιβλίο, κουτί, αβγό, σαλιγκάρι, ποτηράκι και άλλα[142]

Τα πλεκτά κεριά της Φλώρινας είναι δύσκολο να αντιγραφούν γιατί για να κατασκευαστούν θα πρέπει να γνωρίζεις μέχρι και την τελευταία λεπτομέρεια. Τα κεριά αυτά έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: - δεν λερώνουν τα ρούχα[143] - δεν στάζουν και - δεν καπνίζουν.

---

[140] Βλέπε παράρτημα, αρ. 2

[141] Γ. Γκίκας, *Η κηροπλαστική στη Φλώρινα και στην Εδεσσα*, έκδοση Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ., Αθήνα 1985, σ.σ.12-13

[142] Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, ό.π. (υποσ. 81), σ.48

[143] Παλιότερα οι γυναίκες της περιοχής έβαζαν τα καλαθάκια στην τσέπη τους ή στην τσάντα και πήγαιναν στην εκκλησία χωρίς να φοβούνται μήπως λεκιαστούν από το κερί. (προφορική μαρτυρία του κηροπλάστη Αλέξανδρου Σωτηρόπουλου)

Εκτός από τα πλεκτά κεριά από καθαρό κερί, οι κηροπλάστες της Φλώρινας κατασκευάζουν και *βιοτεχνικά κεριά,* στα οποία χρησιμοποιείται παραφίνη ή στεατίνη ή κεροζίνη αναμιγμένη με το κερί. Αυτά προορίζονται για εκκλησίες και μοναστήρια και παράγονται σε μεγάλες ποσότητες. Φτιάχνουν λαμπάδες για την Λαμπρή[144], διακοσμητικά κεριά και ομοιώματα ανθρώπων για τάματα. Καθώς επίσης, και κεριά από καθαρό κερί χωρίς προσμίξεις, τα οποία ονομάζουν βυζαντινά. Αυτά για να κατασκευαστούν μπαίνουν σε καλούπια, όπως και τα βιοτεχνικά αλλά παράγονται σε λίγες ποσότητες.

Εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιεί ο κηροπλάστης είναι παραδοσιακά: καζάνια για το λιώσιμο του κεριού, ένα δοχείο με έναν άξονα που περιστρέφεται, το *κουτλούκι, το τσάρκι (τροχός),* κατασκευή από την οποία το κερί μετατρέπεται σε κορδόνι και φυσικά τα χέρια του. Η δουλειά είναι χειρονακτική και απαιτεί μεράκι και φαντασία. Επίσης, χρησιμοποιεί κόφτες για να κόβει το κορδόνι και φυσικά, φυτίλι. Χρησιμοποιεί χρώματα ελαίου, για να δώσει στο κορδόνι διάφορα χρώματα όπως κόκκινο, πράσινο, μπλε και άλλα.

Τρόπος κατασκευής

Για να κατασκευαστούν τα παραδοσιακά πλεκτά κεριά ακολουθούνται οι εξής εργασίες: άσπρισμα, τράβηγμα και πλέξιμο.

Αρχικά, ο κηροπλάστης αγοράζει το κερί από τους μελισσοκόμους, οι οποίοι προηγουμένως το έχουν απομακρύνει από τη κηρήθρα, το έχουν καθαρίσει και του έχουν δώσει σχήμα. Το κερί αγοράζεται σε πλάκες. Στη συνέχεια, το τοποθετεί σε καζάνια, για να κατασταλάξει και να απομακρυνθεί οποιοδήποτε σκουπιδάκι. Το κερί ρίχνεται μέσα σε ένα δοχείο με νερό, στο οποίο υπάρχει ένας άξονας, το *κουτλούκι.* Το *κουτλούκι* βρίσκεται μισό μέσα στο νερό και μισό από έξω, και περιστρέφεται. Καθώς αυτό περιστρέφεται γρήγορα, ο κηροπλάστης ρίχνει το ζεστό κερί μέσα στο δοχείο. Επειδή το νερό είναι κρύο και το *κουτλούκι* περιστρέφεται γρήγορα (φυγόκεντρος δύναμη), το κερί παγώνει απότομα και βγαίνει σε λωρίδες.

---

[144] Τις λαμπάδες, τις σκαλίζουν (χαρακτηριστικό της Φλώρινας) και τις στολίζουν με πολύχρωμες κορδέλες (προφορική μαρτυρία του κηροπλάστη Αλέξανδρου Σωτηρόπουλου)

Ο κηροπλάστης απλώνει τις λωρίδες αυτές στον ήλιο, με αποτέλεσμα το κερί από κίτρινο να γίνεται άσπρο. Αφού ασπρίσει το κερί θρυμματίζεται. Η διαδικασία αυτή γίνεται συνήθως το καλοκαίρι και αποτελεί το πρώτο βήμα, το άσπρισμα.

Ακολουθεί η δεύτερη φάση, το τράβηγμα. Το άσπρο, πλέον κερί, λιώνεται και πριν χάσει τη θερμοκρασία του, όσο είναι ακόμα ρευστό, μπαίνει στο *τσάρκι* για να γίνει κορδόνι. Το *τσάρκι*, αποτελείται από έναν πάγκο, στη μέση του οποίου υπάρχει μια τρύπα υποδοχής ενός ρηχού καζανιού. Κάτω από το καζάνι υπάρχει μια εστία φωτιάς, ώστε το κερί να διατηρείται λιωμένο. Στις δυο άκρες υπάρχουν δύο μεγάλοι κύλινδροι, οι οποίοι περιστρέφονται. Στους κυλίνδρους υπάρχει νήμα. Από τον έναν τυλίγεται και από τον άλλον ξετυλίγεται, αφού προηγουμένως περάσει από το λιωμένο κερί.[145]

Πάνω από το καζάνι τοποθετείται ένας κύλινδρος με τρύπες διαφόρων μεγεθών. Το νήμα περνάει μέσα από την ανάλογη τρύπα, σύμφωνα με το μέγεθος που θέλει ο κηροπλάστης να έχει το κορδόνι. Μόλις το κερί τυλιχτεί στον έναν κύλινδρο ξεκινά η ίδια διαδικασία ώστε να τυλιχθεί το κερί στον άλλον κύλινδρο. Αυτό επαναλαμβάνεται δέκα με δεκαπέντε φορές. Μόλις το κερί αποκτήσει το ανάλογο πάχος, ο κηροπλάστης το μαζεύει από το τσάρκι, και το τυλίγει σε κουλούρες. Το κέρινο αυτό κορδόνι λέγεται αλλιώς και σαμάς[146]και έχει μήκος μέχρι και 400 μέτρα.[147]

Ακολουθεί η τρίτη φάση, το πλέξιμο. Το κορδόνι αυτό είναι αρκετά ελαστικό και δεν σπάει. Αυτό συμβαίνει γιατί είναι φτιαγμένο από καθαρό κερί και δεν περιέχει παραφίνη. Για να μπορέσει ο τεχνίτης να πλέξει το κερί θα πρέπει να έχει καθαρά χέρια, διαφορετικά το κερί δεν πλέκεται. Καθώς το πλέκει του δίνει διάφορα σχήματα.

---

[145] Γ. Γκίκας, ό.π. (υποσ. 141), σ.14
[146] Ό.π., σ.14
[147] Βλέπε παράρτημα, αρ.2

6. *Κουρείς*[148]

Γενικά

Σήμερα, τα παραδοσιακά κουρεία στην πόλη της Φλώρινας είναι τέσσερα. Βρίσκονται στην πλατεία ή σε κοντινή απόσταση από το κέντρο και αποτελούσαν παλιότερα, χώρο συγκέντρωσης των αντρών προκειμένου να συζητήσουν διάφορα θέματα της πόλης. Αυτό βέβαια έπαψε όταν εμφανίστηκαν τα σύγχρονα κομμωτήρια, τα οποία αποτέλεσαν ένα σοβαρό πλήγμα για τα κουρεία. Αντίστοιχα κομμωτήρια γυναικών δεν υπήρχαν. Την περιποίησή τους αναλάμβανε ο ίδιος ο κουρέας.

Για το κούρεμα και το ξύρισμα ο κουρέας πληρωνόταν σε είδος, μιας και η οικονομική κατάσταση των κατοίκων ήταν άσχημη. Από τον 18^{ο} αιώνα και μετά, ο κουρέας πληρώνεται σε χρήμα.

Ο κουρέας πολλές φορές επισκεπτόταν τα σπίτια των πελατών του, όταν αυτοί ήταν αδιάθετοι ή ανήμποροι. Οι οικονομικά ευκατάστατοι, όμως, προτιμούσαν να τους επισκέπτεται ο κουρέας στο σπίτι προκειμένου να δεχθούν τις υπηρεσίες του αντί να πηγαίνουν οι ίδιοι στο κουρείο.

Την τέχνη αυτή τη μάθαινε ο πατέρας στα παιδιά του, υπήρχε με άλλα λόγια οικογενειακή διαδοχή. Από μικρά τα αγόρια της οικογένειας παρακολουθούσαν τον πατέρα να ασκεί το επάγγελμα. Όταν θα έφταναν σε ηλικία γύρω στα 18 τότε άρχιζαν και να την ασκούν και οι ίδιοι.

Εργαλεία

Τα εργαλεία για το κούρεμα, είναι τα εξής: ψαλίδια και χτένες σε διάφορα μεγέθη.[149] Παλιότερα για το κούρεμα χρησιμοποιούσε χειροκίνητες μηχανές οι οποίες όμως αντικαταστάθηκαν από τις ηλεκτρικές. Για να στέκονται τα μαλλιά και για να γυαλίζουν, ο κουρέας παλιότερα χρησιμοποιούσε μια ειδική ουσία, την μπριγιαντίνη. Σήμερα χρησιμοποιεί ουσίες όπως το ζελέ και ο αφρός.[150] Για το ξύρισμα, ο κουρέας χρησιμοποιεί τα εξής: μια πετσέτα που βάζει στους ώμους του πελάτη και πάνω σε αυτή σκουπίζει το ξυράφι, ένα ειδικό χαρτί με το οποίο ακονίζει το ξυράφι, ένα μπολ, μέσα στο οποίο ρίχνει νερό και σαπούνι, για να φτιάξει τον αφρό.[151] Ο κουρέας

---

[148] Βλέπε παράρτημα, αρ. 1
[149] Σ. Δ. Ημέλλος, Α. Πολυμέρου-Καμηλάκη, ό.π. (υποσ. 91), σ.226
[150] Βλέπε παράρτημα 1
[151] Σ. Δ. Ημέλλος, Α. Πολυμέρου-Καμηλάκη, ό.π. (υποσ. 91), σ.226

αγόραζε και αγοράζει το σαπούνι χύμα και τριμμένο από μαγαζιά[152] της Φλώρινας. Για μετά το ξύρισμα υπάρχει ειδική κολώνια.

Είδη κουρέματος και ξυρίσματος

Κάθε εποχή χαρακτηριζόταν από κάποιο είδος κουρέματος και ξυρίσματος. Σύμφωνα λοιπόν με της προσταγές της μόδας, κουρεύονταν, χτενίζονταν και ξυρίζονταν άντρες. Θα έπρεπε όμως, να ήταν φρεσκοξυρισμένοι, με περιποιημένο μουστάκι ή γενιάδα, γυαλισμένο μαλλί ενώ οι γυναίκες με όμορφο χτένισμα.

Δυστυχώς, το παραδοσιακό επάγγελμα του κουρέα κινδυνεύει να χαθεί. Τα σύγχρονα κομμωτήρια έχουν εδραιωθεί, ενώ ο κόσμος μπορεί και περιποιείται μόνος τον εαυτό του όσον αφορά το ξύρισμα, χωρίς να χρειάζεται τον κουρέα. Τα κουρεία που υπάρχουν στην Φλώρινα μέχρι και σήμερα άντεξαν γιατί οι ιδιοκτήτες τους έχουν μεράκι και αγαπούν την δουλεία τους. Οι περισσότεροι που ασκούν το επάγγελμα σήμερα είναι μεγάλοι σε ηλικία. Τα σύγχρονα κομμωτήρια είναι αρκετά στην πόλη και έτσι τα παραδοσιακά κουρεία δεν έχουν προοπτικές. Θα πρέπει η νέα γενιά να ευαισθητοποιηθεί και να στραφεί προς την παράδοση, για να μπορέσουν τα λιγοστά κουρεία της πόλης να επιβιώσουν.

[152] Παλιότερα υπήρχαν τα σαπουνάδικα που κατασκεύαζαν σαπούνια (πηγή: Δ.Μ.Μεκάσης, *παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα της Φλώρινας* τόμος Β',εκδόσεις Πρέσπες 1996, πρέσπες 1996, σ.σ. 153-154)

7. Χρυσοχόοι

Γενικά

Σε μεγάλο βαθμό η τέχνη της χρυσοχοΐας εκπροσωπείται από τον χώρο της Μακεδονίας. Οι ρίζες της ανάγονται στην αρχαιότητα και αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο. Στα χρόνια του Βυζαντίου η τέχνη αυτή, έφτασε στην ύψιστη ακμή. Οι μορφές, τα σχήματα και τα υλικά διαμορφώθηκαν με βάση την βυζαντινή παράδοση. Επηρεάστηκε όμως, και από την ισλαμική τέχνη καθώς και από τη δυτική.[153]

Η τέχνη της χρυσοχοΐας είναι μια εργαστηριακή τέχνη, που ασκείται σε μόνιμα εγκατεστημένα εργαστήρια, με βασικούς παράγοντες τη συντεχνία, την ιεράρχηση των μελών και τη συνθηματική γλώσσα. Τα εργαστήρια αυτά δέχονταν πολλές παραγγελίες, από διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Οι τεχνίτες οργάνωναν ταξίδια, που διαρκούσαν από την άνοιξη ως το φθινόπωρο, για αν λάβουν νέες παραγγελίες αλλά και να κάνουν μικροδιορθώσεις σε ήδη πουλημένα κοσμήματα.[154]

Το πιο σημαντικό κέντρο χρυσοχοΐας στην Μακεδονία ήταν το Νυμφαίο στο νομό Φλώρινας. Οι τεχνίτες του ονομάζονταν χρυσικοί και ξεκίνησαν ως πλανόδιοι εμπορευτές. Στη συνέχεια οργάνωσαν εργαστήρια, όπου δέχονταν παραγγελίες από όλο τον νομό.[155]

Το επάγγελμα του χρυσοχόου στην περιοχή της Φλώρινας, αποτελεί οικογενειακή παράδοση. Η μια γενιά μάθαινε στην επόμενη την τέχνη, με αποτέλεσμα το επάγγελμα αυτό να συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Στην πόλη της Φλώρινας, δεν ήταν λίγοι αυτοί που έμαθαν να επεξεργάζονται τον χρυσό σε οδοντοτεχνία χρυσών δοντιών. Έμαθαν λοιπόν την επεξεργασία στα οδοντοτεχνία και στη συνέχεια εργάστηκαν ως χρυσοχόοι. Ορισμένοι ήταν πλανόδιοι, δεν έλειπαν όμως και αυτοί που ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στη πόλη[156].

Ξεκίνησαν το επάγγελμα φτιάχνοντας ένα εργαστήριο στο σπίτι και στη συνέχεια άνοιξαν κατάστημα, στο οποίο διέθεταν και διαθέτουν τα κοσμήματα που φτιάχνουν οι ίδιοι, όπως βραχιόλια, μενταγιόν, σκουλαρίκια, δαχτυλίδια και άλλα. Τα κοσμήματα είναι δική τους εμπνεύσεως και πολλές φορές δέχονται παραγγελίες από πελάτες.[157]

---

[153] Ε. Καπλάνη-Κοκκίνη, *Οι χρυσικοί της Νέβεσκας,* εκδόσεις Βαφοπούλειου Πνευματικού Κέντρου, Θεσσαλονίκη 1996, σ.σ 39-40

[154] Ε. Ρωμαίου- Καρασταμάτη, *6000 χρόνια Παράδοση. Το Ελληνικό Κόσμημα,* εκδ. Υπουργείο Πολιτισμού-Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Θεσσαλονίκη 1997, σ.σ.249-250

[155] Ό.π., σ.40

[156] Βλέπε παράρτημα, αρ.3

[157] Βλέπε παράρτημα αρ.3

Σήμερα σαν πρώτη ύλη χρησιμοποιούν πλάκες χρυσού, τις οποίες προμηθεύονται από ειδικούς εμπόρους. Παλιότερα, πρώτη ύλη αποτελούσαν οι εγγλέζικες λίρες, τις οποίες προμηθεύονταν από ανταλλακτήρια της Φλώρινας. Μετά το 1965 εμφανίζεται το εμπόριο ασημιού, χαλκού και μπρούντζου. Οι χρυσοχόοι της Φλώρινας, όμως, επεξεργάζονται περισσότερο τον χρυσό. Πολλά κοσμήματα περιέχουν ημιπολύτιμους λίθους όπως, ζαφείρια και ρουμπίνια, τα οποία αγοράζουν από τη Θεσσαλονίκη.[158]

Για να διαπιστώσουν την γνησιότητα του χρυσού χρησιμοποιούν ζυγαριές[159] και έχουν ως μέτρο το γραμμάριο. Αρκετά χρόνια πριν, όταν χρησιμοποιούσαν τις λίρες, για να διαπιστώσουν τη γνησιότητά τους, τις ζύγιζαν και μετρούσαν το πάχος τους. Ως μέτρο χρησιμοποιούσαν την οκά και το δράμι.

Το 1987 ιδρύθηκε στη Φλώρινα το πρώτο τοπικό σωματείο χρυσοχόων, το οποίο λειτούργησε μέχρι το 1992. Από το 1992, λειτουργεί η Ένωση Κοσμηματοπωλών Δυτικής Μακεδονίας.[160]

Εργαλεία[161]

Ο χρυσοχόος χρησιμοποιεί ένα πλήθος εργαλείων, μερικά από τα οποία είναι τα εξής: για το γυάλισμα και το στρογγύλεμα των κοσμημάτων, χρησιμοποιεί τα *λούστρα*. Είναι πάνινες και πέτσινες ρόδες, οι οποίες περιστρέφονται και αλείφονται με ειδικά σαπούνια, για να μη χαράζονται τα κοσμήματα. Υπάρχουν οι πρέσες με ειδικά καλούπια, με τα οποία διαμορφώνεται το κόσμημα ή κόβεται το φύλλο χρυσού. Υπάρχουν στο εργαστήριο, αντλίες για την αφαίρεση του αέρα από τα καλούπια, λίμες, κοπίδια ζυγαριές, κέρινα καλούπια καθώς επίσης και φλόγιστρα και φιάλες προπανίου για το λιώσιμο και κόλλημα. Για χρυσοκόλληση, προτιμά μικρά κομμάτια χρυσού και βόρακα, ο οποίος καθαρίζει τα σημεία. Υπάρχει κατάλληλο υλικό, το πυρόχωμα, για να φτιάξει καλούπια, τα οποία τοποθετεί στο χυτήριο. Το χυτήριο είναι το μηχάνημα, στο οποίο θα πραγματοποιηθεί η χύτευση και η παραγωγή κοσμημάτων. Σε ένα άλλο μηχάνημα γίνεται η αποκέρωση, μια διαδικασία κατά την οποία απομακρύνεται το κερί που υπάρχει στα καλούπια.

Χρησιμοποιεί ειδικό μηχάνημα, το *τσικρίκι*, με το οποίο φτιάχνει τα συρματερά κοσμήματα, δηλαδή κατασκευάζει σύρμα από χρυσό, το οποίο

---

[158] Βλέπε παράρτημα αρ.3
[159] Σ. Δ. Ημέλλος, Α. Πολυμέρου-Καμηλάκη, ό.π. (υποσ. 91), σ.257
[160] Βλέπε παράρτημα αρ.3
[161] Βλέπε παράρτημα, αρ. 3

επεξεργάζεται ανάλογα και διαμορφώνει βραχιόλια ή περιδέραια, πένσες, διαβήτες, μεγενθυτικούς φακούς, κατσαβίδια, σφυριά και λαγοπόδαρα, με τα οποία μαζεύει τη σκόνη και τα ρινίσματα χρυσού. Χρησιμοποιεί τρίχες λαγού γιατί σε αυτές δεν κολλάει ο χρυσός.

Τεχνικές κατασκευής

Σήμερα οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται είναι οι εξής: η χύτευση, η εξέλαση και η συρματερή.[162]

Εξέλαση[163]

Παλιότερα, αφού λιώνονταν οι λίρες στο καμίνι με το κάρβουνο, ο χρυσοχόος με ένα κύλινδρο πατούσε τον λιωμένο χρυσό και το μετέτρεπε σε ένα λεπτό φύλλο. Στη συνέχεια με ένα πριόνι ή ψαλίδι το έκοβε σε λωρίδες. Σήμερα, αφού γίνει το λιώσιμο με φλόγιστρο και προπάνιο, χρησιμοποιεί ειδικές πρέσες, για να μετατραπεί ο χρυσός σε φύλλο και στη συνέχεια να κοπεί. Σε αυτές τις πρέσες τοποθετούνται καλούπια δυο κατηγοριών, τα κοπτικά και τα διαμορφωτικά. Τα κοπτικά κόβουν το φύλλο χρυσού, ενώ τα διαμορφωτικά, δίνουν διάφορα σχήματα, σταυρούς, καρδιές, αστεράκια και άλλα.

Χύτευση[164]

Μέχρι το 1950, η διαδικασία της χύτευσης γινόταν με γύψινα καλούπια ή με κέλυφος σουπιάς.[165] Ο χρυσοχόος σκάλιζε στο καλούπι ένα σχήμα, για παράδειγμα δαχτυλιδιού, και έριχνε μέσα τον λιωμένο χρυσό. Το ίδιο συνέβαινε και με το γύψινο καλούπι. Σήμερα, η διαδικασία της χύτευσης γίνεται με κεριά-πρότυπα.

Σε μια βάση τοποθετεί τα κεράκια-πρότυπα το ένα πάνω στο άλλο, δημιουργώντας ένα «δένδρο». Μέσα σε ένα μεταλλικό κύλινδρο τοποθετεί τη βάση με τα κεράκια και τον γεμίζει με πυρόχωμα. Στη συνέχεια, τοποθετεί τον κύλινδρο σε μια αντλία κενού αέρα, ώστε να αφαιρεθεί ο αέρας. Αυτό γίνεται προκειμένου να μην δημιουργηθούν φυσαλίδες και πόροι πάνω στο καλούπι. Αφού αφαιρεθεί ο αέρας, ψήνει τον κύλινδρο σε φούρνο και το πυρόχωμα γίνεται σκληρό σαν γύψος.

---

[162] Ε. Ρωμαίου-Καρασταμάτη, ό.π. (υποσ. 29), σ.41
[163] Βλέπε παράρτημα, αρ.3,
[164] Ό.π.
[165] Μ. Λαδά-Μινώτου, *Νεοελληνική Αργυροχρυσοχοϊα. Κοσμήματα της Ελληνικής Παραδοσιακής Φορεσιάς,*εκδ. Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, Αθήνα 1995, σ.10

Ακολουθεί η διαδικασία της αποκέρωσης. Σε ένα ειδικό μηχάνημα, τοποθετεί το γύψινο καλούπι και μόλις οι θερμοκρασία φτάσει στους 60° βαθμούς C, το κερί αρχίζει και λιώνει. Το λιωμένο κερί πέφτει μέσα σε νερό, το οποίο υπάρχει μέσα στο μηχάνημα. Έτσι, μέσα στο γύψινο καλούπι έχει δημιουργηθεί αρνητικό του κοσμήματος, που θέλει να κατασκευάσει ο χρυσοχόος. Αφού έχει απομακρυνθεί το κερί, το καλούπι ξαναψήνεται για περίπου οχτώ, εννέα ώρες σε ειδικό μηχάνημα, το χυτήριο. Όταν η θερμοκρασία του μηχανήματος φτάσει τους 800 με 900° C, γίνεται χύτευση σε φυγόκεντρο. Το χυτήριο, έχει έναν άξονα που περιστρέφεται. Στην μια άκρη του έχει τοποθετήσει ο χρυσοχόος τον κύλινδρο, και στην άλλη υπάρχει αντίβαρο.

Όταν η θερμοκρασία του χυτηρίου φτάσει τους 968° C, εκκενώνεται το μηχάνημα από τον αέρα (βάκουμ). Το βάκουμ γίνεται για να μην δημιουργηθούν πόροι στο κόσμημα. Ο άξονας στη συνέχεια, ξεκινά να περιστρέφεται και ο χρυσός απλώνει σε όλο το βάθος του καλουπιού.

Αφού απλώσει ο χρυσός, ο χρυσοχόος απομακρύνει το καλούπι από το χυτήριο και το βουτάει σε κρύο νερό. Λόγω της διαφοράς θερμοκρασίας ο γύψος σπάει και απομακρύνονται τα κοσμήματα.

Με τους δύο αυτούς τρόπους, εξέλαση και χύτευση, ο χρυσοχόος φτιάχνει σκουλαρίκια, μενταγιόν, σταυρούς παναγίτσες, δαχτυλίδια.

Συρματερή[166]

Παλιότερα τα συρματερά κοσμήματα κατασκευάζονταν ως εξής: έχυνε λιωμένο χρυσό σε μια πλάκα με διαφορετικής διαμέτρου τρύπες και έβγαζε από την άλλη σύρμα ποικίλου πάχους. Στη συνέχεια, με το τσικρίκι, ειδική κατασκευή από ξύλο, τύλιγε το σύρμα και το χρησιμοποιούσε ανάλογα με το τι ήθελε να φτιάξει. Το πιο χοντρό σύρμα αποτελούσε τη βάση, και με ειδικά τσιμπιδάκια, τύλιγε πάνω του πιο λεπτά κομμάτια. Σήμερα, το σύρμα χρυσού διαμορφώνεται με ειδικές πρέσες και με σύγχρονο σιδερένιο τσικρίκι.

Παλιότερα με τη Συρματερή μέθοδο φτιάχνονταν οι πόρπες, τύπος μεταλλικής ζώνης, που φορούσαν οι κοπέλες στη μέση τους, στολίζοντας έτσι την τοπική παραδοσιακή φορεσιά.[167] Στην περιοχή της Φλώρινας το χωριό Σκοπιά φημιζόταν για τις ωραιότατες πόρπες.

---

[166] Ε. Καπλάνη-Κοκκίνη, ό.π. (υποσ.153), σ.52
[167] Π.Ζώρα, όπ. (υποσ. 18), σ.σ.24-28

Σήμερα στην Φλώρινα οι χρυσοχόοι, οι οποίοι κατασκευάζουν μόνοι τους τα κοσμήματα έχουν εκλείψει. Υπάρχει μόνο ένας,[168] τον οποίο βοηθά κάποιος βοηθός. Αν και υπάρχουν πολλά κοσμηματοπωλεία, η τέχνη της χρυσοχοΐας κινδυνεύει να χαθεί. Δυστυχώς, οι βιομηχανίες και τα έτοιμα κοσμήματα μεγάλων εταιρειών αντικατέστησαν τον παραδοσιακό χρυσοχόο.

[168] Βλέπε παράρτημα αρ.3

1.3 Έρευνα

Στην προσπάθεια να συγκεντρώσουμε στοιχεία σχετικά με τα επαγγέλματα της πόλης της Φλώρινας, χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο της συνέντευξης. Ήρθαμε σε προσωπική επαφή με τους λιγοστούς τεχνίτες, και με ερωτήσεις συλλέξαμε πληροφορίες για την ιστορία του επαγγέλματος, τις τεχνικές, τις μεθόδους κατασκευής καθώς και για τις πρώτες ύλες και τα εργαλεία, που χρησιμοποιούν.

Παράλληλα με τη συνέντευξη, χρησιμοποιήσαμε και τη μέθοδο ερωτηματολογίου. Σκοπός μας ήταν να καταγράψουμε ειδικότερα στοιχεία, τα οποία αφορούσαν τις απόψεις των τεχνιτών για την παραδοσιακή τέχνη, αν είναι ικανοποιημένοι από αυτήν και αν πιστεύουν πως πρέπει να συνεχιστεί η παράδοση στον τομέα τους.

Ο αριθμός των ερωτηματολογίων, συγκεκριμένα δέκα στον αριθμό, δεν είναι αντιπροσωπευτικός. Πιστεύουμε όμως, πως έγινε η αρχή, προκειμένου να λάβουν χώρα παρόμοιες έρευνες, η οποίες όμως θα είναι περισσότερο αντιπροσωπευτικές. Πιστεύουμε πως κατά ένα μεγάλο ποσοστό, ο σκοπός επιτεύχθηκε και καταλήξαμε σε συμπεράσματα, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για μελλοντικούς ερευνητές.

1.3.1 Περιγραφή του ερωτηματολογίου

Για την προετοιμασία του ερωτηματολογίου[169] ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα:

- καθορισμός των πληροφοριών που θέλαμε να συλλέξουμε από την έρευνα
- καθορισμός περιεχομένου των ερωτήσεων
- επιλογή ερωτήσεων, που θα χρησιμοποιηθούν
- απόφαση για τη σωστή διατύπωση των ερωτήσεων και τη σειρά τοποθέτησης
- προέλεγχος και τελικό κείμενο
- διανομή προς συμπλήρωση.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 29 ερωτήσεις, από τις οποίες οι 9 αφορούν τα γενικά στοιχεία και οι υπόλοιπες 20 τα ειδικότερα. Οι τύποι των ερωτήσεων, που χρησιμοποιήθηκαν, ήταν πολλαπλής επιλογής, διχοτομημένες, δηλαδή ναι ή όχι, καθώς, και δύο-τρεις ανοιχτές προς συμπλήρωση.

[169] Δείγμα του ερωτηματολογίου παραθέτουμε στο παράρτημα 8

Στα γενικά στοιχεία περιλαμβάνεται το φύλο, η ηλικία των ερωτώμενων, το μορφωτικό ους επίπεδο, ο τόπος διαμονής και καταγωγής, η οικογενειακή κατάσταση, εάν έχουν παιδιά και ποια η ηλικία αυτών.

Στα ειδικά στοιχεία περιλαμβάνονται ερωτήσεις σχετικά με τα παιδιά (τόπο διαμονής, εάν έχουν φύγει από το σπίτι και γιατί), με το μηνιαίο εισόδημα, το εισόδημα από τη τέχνη αποκλειστικά, την κύρια απασχόληση, τα χρόνια με τα οποία ασχολούνται με την τέχνη, εάν αποφέρει κέρδη το επάγγελμα, από ποιόν το έμαθαν, αν ακολούθησαν στο παρελθόν κάποιο σεμινάριο ή αν θέλουν να πραγματοποιηθεί στο μέλλον. Επίσης, περιλαμβάνονται ερωτήσεις σχετικά με το χρόνο που χρειάζονται για να φτιάξουν ένα προϊόν, εάν υπάρχει ενδιαφέρον από τη νέα γενιά, για συνέχιση της τέχνης και αν θα πρέπει να συνεχιστεί η παράδοση στον αντίστοιχο τομέα.

Οι ερωτήσεις ήταν αρκετά σαφείς και δεν υπήρξε κάποια παραπλανητική ερώτηση, με κίνδυνο να δοθεί λανθασμένη απάντηση.

1.3.2 Συμπεράσματα από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων

Όπως διαπιστώνεται από τα ερωτηματολόγια, οι άνδρες αποτέλεσαν το 67%, ενώ οι γυναίκες το 33% (βλέπε διάγραμμα 1). Όσον αφορά την ηλικία τους, αυτή μπορεί να διαχωριστεί στις εξής κατηγορίες:

1η κατηγορία: 20-25 χρονών

2η κατηγορία: 26-35 χρονών

3η κατηγορία: 36-45 χρονών

4η κατηγορία: 46-55 χρονών

5η κατηγορία: 56 και άνω χρονών.

Οι απαντήσεις που πήραμε σχετικά με την ηλικία, αφορούσαν τις τέσσερις τελευταίες, με τα εξής ποσοστά: από 22% η δεύτερη, τέταρτη και πέμπτη κατηγορία, ενώ η Τρίτη συγκεντρώνει ποσοστό 34%. Η πρώτη κατηγορία δεν απαντήθηκε καθόλου (βλέπε διάγραμμα 2).

Στο μορφωτικό επίπεδο, οι απαντήσεις που δόθηκαν, αφορούσαν μόνο δυο κατηγορίες. Αυτή της μέσης εκπαίδευσης και αυτή της στοιχειώδους. Κανένας από αυτούς που ασχολούνται με κάποιο παραδοσιακό επάγγελμα, δεν προχώρησε στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση. Τα ποσοστά των δυο κατηγοριών είναι τα εξής: 67% για την μέση εκπαίδευση και 33% για τη στοιχειώδη (βλέπε διάγραμμα 3).

Ο τόπος διαμονής και καταγωγής ήταν ίδιος, δηλαδή, η πόλη της Φλώρινας. Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση, τα ποσοστά είχαν ως εξής: το 78% απάντησε πως είναι έγγαμος ,ενώ μόλις το 22% πως είναι άγαμος (βλέπε διάγραμμα 4).

Στην ερώτηση σχετικά με το αν έχουν οι ερωτώμενοι παιδιά, το 67% αποκρίθηκε θετικά, ενώ το 33% αρνητικά (βλέπε διάγραμμα 5). Ο αριθμός των παιδιών σε κάθε οικογένεια ,δεν ξεπερνούσε τα τρία. Όσον αφορά την ερώτηση για το αν τα παιδιά μένουν μαζί με τους γονείς, το 83% απάντησε πως μένουν μαζί, ενώ το 17% πως μένουν χώρια (βλέπε διάγραμμα 6). Η ηλικία του πρώτου, δεύτερου αγοριού και του πρώτου κοριτσιού, όταν έφυγαν από το σπίτι ήταν 26-29 χρονών. Ο λόγος απομάκρυνσης ήταν και για τα τρία ο γάμος τους.

Για το συνολικό μηνιαίο εισόδημά τους από τη τέχνη που ασκούν, οι ερωτώμενοι απάντησαν ως εξής: το 56% από 0-500 euro, το 11% από 1001-1500 euro και το 33% από 1501 και άνω(βλέπε διάγραμμα 7). Για το συνολικό μηνιαίο εισόδημα, τα αποτελέσματα ανατρέπονται. Το 34% απαντά από 0-500 euro, το 33% απαντά από 501-1000 euro, το 11% απαντά 1001-1500 και το 22% από 1501 και άνω(βλέπε διάγραμμα 8).

Σχετικά με την κύρια απασχόληση των ερωτώμενων, έχουμε διάφορες απαντήσεις. Το 11% είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 56% ελεύθεροι επαγγελματίες, άλλο ένα 11% είναι δημόσιοι υπάλληλοι και το 22% ασχολείται με τα οικιακά (βλέπε διάγραμμα 9). Μέσα από την έρευνα αυτή διαπιστώσαμε πως οι περισσότεροι, ασχολούνται για πάρα πολλά χρόνια. Ξεκίνησαν από τη μικρή τους ηλικία και σήμερα εξακολουθούν να εργάζονται με το ίδιο μεράκι και την ίδια θέληση.

Όσον αφορά τα κέρδη που κερδίζονται μέσω της τέχνης ή του επαγγέλματος, το 45% τα θεωρεί λίγα, το 33% πολλά και το 22% πάρα πολλά (βλέπε διάγραμμα 10). Για το 67%, οι γονείς ήταν εκείνοι που τους έμαθαν το επάγγελμα ή τη τέχνη, για το 11% οι συγγενείς, ενώ για το 22% κάποιος ειδικός (βλέπε διάγραμμα 11). Γενικά, συμπεραίνουμε, πως τα παραδοσιακά επαγγέλματα ή οι τέχνες στην πόλη της Φλώρινας, χαρακτηρίζονται από οικογενειακή διαδοχή.

Στην ερώτηση, αν παρακολούθησαν κάποιο ειδικό σεμινάριο, το 33% απάντησε θετικά, ενώ το 67% απάντησε αρνητικά. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως όλα αυτά τα χρόνια, οι τοπικοί φορείς της Φλώρινας δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τα παραδοσιακά επαγγέλματα και τις τέχνες και δεν εφάρμοσαν, παρά ελάχιστα, προγράμματα μέσω των οποίων προωθείται ο πολιτισμός. Σε αυτούς που απάντησαν

θετικά ως προς την παρακολούθηση σεμιναρίων, τέθηκε ερώτηση σχετικά με τον φορέα που οργάνωσε τα σεμινάρια. Και απάντησαν σε ποσοστό 100%, πως ο διοργανωτής ήταν η Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης Φλώρινας (βλέπε διάγραμμα 13). Αυτοί που απάντησαν αρνητικά ως προς την παρακολούθηση σεμιναρίων, ερωτήθηκαν στη συνέχεια αν θα ήθελαν να παρακολουθήσουν κάποιο ειδικό σεμινάριο στο μέλλον. Και απάντησαν τα εξής: το 67% απάντησε πως θα ήθελε, ενώ το 33% πως δεν θα ήθελε (βλέπε διάγραμμα 14).

Για την προμήθεια των πρώτων υλών, οι ερωτώμενοι απάντησαν τα παρακάτω. Το 44% προμηθεύεται τα υλικά του αποκλειστικά από την περιοχή της Φλώρινας, ενώ το 56% όχι μόνο από την Φλώρινα αλλά και από άλλες περιοχές της Ελλάδας (βλέπε διάγραμμα 15). Για να φτιάξουν ένα προϊόν, το 34% χρειάζεται μια μέρα, το 33% μια βδομάδα, ενώ το πάλι 33% ένα μήνα (βλέπε διάγραμμα 16).

Σχετικά με το αν υπάρχει ενδιαφέρον από τη νέα γενιά για τα παραδοσιακά επαγγέλματα και τις τέχνες στη Φλώρινα, το 44% απάντησε πως υπάρχει, ενώ το 56% πως δεν υπάρχει (βλέπε διάγραμμα 17). Και αυτό είναι κάτι το ανησυχητικό, γιατί μας δείχνει πως τα επαγγέλματα και οι τέχνες της πόλης, σε λίγα χρόνια θα εκλείψουν. Αν η νέα γενιά δεν ενδιαφέρεται ο κίνδυνος είναι μεγάλος.

Στην ερώτηση, για το αν οι ερωτώμενοι είναι ευχαριστημένοι από την ασχολία τους, το 44% απάντησε πολύ και το υπόλοιπο56% πάρα πολύ (βλέπε διάγραμμα 18). Αυτό άλλωστε, το καταλαβαίνουμε μιας και οι άνθρωποι αυτοί, συνεχίζουν τη δουλειά τους με πολύ κέφι και μεράκι.

Για το αν θα ήθελαν αυτοί προσωπικά να συνεχίσουν τα παιδιά τους την τέχνη ή το επάγγελμα, το 57% αποκρίθηκε θετικά, ενώ το 43% αρνητικά (βλέπε διάγραμμα 19). Δυστυχώς, το αρνητικό αυτό ποσοστό δεν είναι μικρό. Παρόλο που με το προηγούμενο διάγραμμα (18) είδαμε πως είναι ευχαριστημένοι από την ασχολία τους, δεν θα ήθελαν τα παιδιά τους να συνεχίσουν το επάγγελμα.

Στη τελευταία ερώτηση, για το αν θα πρέπει να συνεχιστεί η παράδοση, η συντριπτική πλειοψηφία, 100%, απάντησε θετικά (διάγραμμα 20). Και πάλι όμως αυτό έρχεται σε σύγκρουση με τα προηγούμενα. Πώς λοιπόν θα συνεχιστεί η παράδοση, όταν είμαστε αρνητικοί στην μετάδοσή της στα παιδιά μας; Την απορία μας αυτή, δεν μπόρεσαν να μας τη λύσουν, αρκέστηκαν μόνο να μας πουν πως η παράδοση δεν έχει χαθεί τόσο χρόνια, τώρα θα χαθεί; Και όμως από την παρούσα μελέτη, διαπιστώσαμε πως πολλά παραδοσιακά επαγγέλματα χάθηκαν, και τον ίδιο δρόμο κινδυνεύουν να ακολουθήσουν και άλλα.

1.4 Γενικότερα συμπεράσματα και προτάσεις

Όπως διαπιστώσαμε από τη παρούσα μελέτη, τα περισσότερα παραδοσιακά επαγγέλματα μέσα στην πόλη της Φλώρινας, έχουν δυστυχώς εκλείψει. Η έντονη τεχνολογική εξέλιξη, ήταν η κύρια αιτία που οδήγησε σε αυτό το αποτέλεσμα. Η εμφάνιση των μηχανών αντικατέστησε το εργατικό δυναμικό, αλλά πολύ περισσότερο, είχε σαν συνέπεια, να παράγονται προϊόντα πολύ πιο εύκολα και πολύ πιο γρήγορα. Έτσι, ο παραδοσιακός τεχνίτης παραμερίσθηκε, αφού η παραγωγή αυξήθηκε και ο χρόνος κατασκευής μειώθηκε σημαντικά.

Ένας άλλος λόγος, για τον οποίο χάθηκαν ορισμένα επαγγέλματα, είναι γιατί εξαφανίστηκαν ή διαφοροποιήθηκαν οι ανάγκες των ανθρώπων. Οι συνθήκες ζωής βελτιώθηκαν, κάποιες ανάγκες καλύπτονται ευκολότερα, ενώ ορισμένες έπαψαν να δημιουργούνται. Αυτό, είχε σαν αποτέλεσμα, ορισμένα προϊόντα να μην έχουν λόγο ύπαρξης, αφού πλέον ο άνθρωπος δεν τα χρειάζεται.

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε και το γεγονός, πως ορισμένα παραδοσιακά προϊόντα δεν παράγονται πλέον, γιατί δεν άντεξαν τον ανταγωνισμό με τα βιομηχανικά. Όπως προαναφέρθηκε, οι βιομηχανίες παράγουν σε λιγότερο χρόνο, μεγαλύτερες ποσότητες και τα βιομηχανικά προϊόντα είναι φθηνότερα, σε σχέση με τα παραδοσιακά.

Όμως, και αυτά τα λίγα επαγγέλματα και οι τέχνες που συνεχίζονται μέχρι σήμερα, παρουσιάζουν δυσκολίες. Ο αριθμός των απασχολούμενων μειώνεται συνεχώς. Η νέα γενιά στρέφεται σε άλλους τομείς, και προτιμά να ασχοληθεί με κάποιο σύγχρονο επάγγελμα. Δεν υπάρχουν κίνητρα, που θα κεντρίσουν το ενδιαφέρον των νέων. Πολλά από τα παραδοσιακά επαγγέλματα είναι άγνωστα στους νέους, γιατί δεν προβλήθηκαν από τους τοπικούς φορείς και «σβήνουν» αργά στο πέρασμα του χρόνου.

Υπάρχουν και ορισμένα επαγγέλματα, τα οποία έχασαν την παραδοσιακή τους μορφή. Αυτό όμως, ήταν απαραίτητο για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Και ήταν αναμενόμενο. Όλοι οι κλάδοι εξελίσσονται. Θα ήταν παράλογο, αν σε αυτή την εξέλιξη δεν μετείχε και η παράδοση. Αυτό όμως, που πρέπει να τονιστεί είναι, πως μέσα από την εξέλιξη των επαγγελμάτων αυτών, δεν θα πρέπει να χάνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Πέρα όμως από τα αρνητικά στοιχεία που διαπιστώσαμε, υπήρξαν και κάποια θετικά. Το σημαντικότερο είναι πως οι άνθρωποι που εξακολουθούν να ασχολούνται

με κάποια παραδοσιακή τέχνη ή επάγγελμα, διατηρούν αναλλοίωτο το μεράκι τους και την αγάπη τους για την παράδοση.

Θα ήταν καλό λοιπόν, οι τοπικοί φορείς να ενώσουν τις δυνάμεις τους και να συμβάλουν στην προώθηση και διατήρηση των παραδοσιακών επαγγελμάτων και τεχνών στην πόλη της Φλώρινας, αλλά και γενικότερα στον νομό. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω κάποιον σεμιναρίων, τα οποία μπορεί να οργανώσει ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού. Θα μπορούν να διδάσκουν αυτοί που ασκούν κάποιο επάγγελμα ή κάποιος συνταξιούχος επαγγελματίας και έτσι, κάποια επαγγέλματα που έχουν εκλείψει να αναβιώσουν, αν το επιτρέπουν οι σημερινές συνθήκες.

Αυτό που θα πρέπει να έχουν ως στόχο οι τοπικοί φορείς, είναι η βιώσιμη ανάπτυξη μέσω του παραδοσιακού πολιτισμού. Με τον όρο βιώσιμη ανάπτυξη εννοούμε την ανάπτυξη, η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών, να ικανοποιήσουν τις δικές τους.[170] Βασικός στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η προστασία του περιβάλλοντος.

Οι γνώσεις για τα παραδοσιακά επαγγέλματα, που ασχολούνται με την διατροφή, θα μπορέσουν να δώσουν το έναυσμα, για να ξεκινήσει η δημιουργία εργαστηρίων και πρατηρίων πώλησης παραδοσιακών προϊόντων, καθώς και εστιατόρια παραδοσιακής τοπικής κουζίνας.[171]

Σεμινάρια και μαθήματα παραδοσιακής χειροτεχνίας και οικοτεχνίας, θα κινήσουν το ενδιαφέρον της νέας γενιάς, ενώ παράλληλα, μπορεί να λειτουργήσει κάποιο ειδικό εργαστήριο και κατάστημα, στο οποίο θα πωλούνται τα έργα.[172] Η έρευνά μας έδειξε ότι στη Φλώρινα λειτουργεί ένα ανάλογο εργαστήριο Κατασκευής παραδοσιακών τοπικών φορεσιών. Δεν θα ήταν άσχημα, αν το εργαστήριο αυτό οργανώνονταν καλύτερα και αν παραδίδονταν από τις τεχνίτριες κάποια μαθήματα στη νέα γενιά, σχετικά με το αντικείμενο.

Εκτός των παραπάνω, θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα τοπικό μουσείο, το υλικό του οποίου θα προβάλλει τον τοπικό πολιτισμό. Το μουσείο αυτό, θα έχει ως

---

[170] Κ. Χατζημιχάλης, Ρ Γκέκας, *Βιώσιμη Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις)*, εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2001, σ.18

[171] Ε. Γεωργιτσογιάννη, «Πολιτισμικό Περιβάλλον και Οικιακή Οικονομία», *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας,* «Το ανθρώπινο περιβάλλον στο επίκεντρο του γνωστικού ενδιαφέροντος της σύγχρονης επιστήμης της Οικιακής Οικονομίας», επιμ. Κων. Κουτρούμπα, (Θεσσαλονίκη 18 Μαΐου 2001), εκδ. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2002, σ.19

[172] Ό.π., σ.19

στόχο να συμβάλει όχι μόνο στην ανάπτυξη ενός τουριστικού μοντέλου αλλά, και στη διατήρηση μιας ισόρροπης ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας. Η οικονομία αυτή, θα στηρίζεται αφενός σε τουριστικά επαγγέλματα, αφετέρου όμως, στην αναβίωση παραδοσιακών δραστηριοτήτων των κατοίκων της Φλώρινας. Το μουσείο μπορεί να συμβάλει στη διάδοση των τεχνών στους νεότερους, μέσα από τη συνεχή έρευνα, μελέτη, προβολή της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς. Επίσης, μπορεί να βοηθήσει στην εκμάθηση και στη μετάδοση τοπικών παραδοσιακών επαγγελμάτων, τα οποία μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες της τουριστικής ανάπτυξης, όπως για παράδειγμα η παραγωγή παραδοσιακών αντικειμένων λαϊκής τέχνης. Έτσι, οι παλιότεροι θα αναπολούν και οι νεότεροι θα γνωρίζουν.[173] [174]

Όλες οι παραπάνω προτάσεις, μπορούν κάλλιστα, να αποτελέσουν την αρχή για την δημιουργία πολιτισμικού τουρισμού, μια μορφή ήπιου τουρισμού. Ο τουρισμός αυτός, θα έχει ως πρωταρχικό στόχο, τις δραστηριότητες που συνδέονται άμεσα με τον τοπικό χαρακτήρα της περιοχής, με την ομορφιά της φύσης, και κυρίως την ιστορία της πόλης και τον πολιτισμό της.[175]

Ο προγραμματισμός και η υλοποίηση των νέων τουριστικών εγκαταστάσεων, θα πρέπει να γίνεται σε ισορροπία με το περιβάλλον και μάλιστα να το αναδεικνύει ακόμα περισσότερο. Η τουριστική βιομηχανία θα πρέπει να τονίσει πως βασική αρχή είναι η προστασία της υπαίθρου και γενικότερα του περιβάλλοντος.

Οι επενδύσεις στον τουρισμό, θα ενισχύσουν την τοπική οικονομία, κρίνεται όμως αναγκαίο, αυτοί που επωφελούνται από τον τουρισμό να συμβάλουν στην ανάδειξη της περιοχής.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, πως πολιτισμός, παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα, μπορούν να συνδεθούν με την βιώσιμη ανάπτυξη, έχοντας ως συνδετικό κρίκο τον πολιτιστικό τουρισμό, ο οποίος σέβεται, ενισχύει και συμβάλει στην διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, της παράδοσης και της οικονομίας ενός τόπου.

---

[173] Ε, Γεωργιτσογιάννη, ό.π. (υποσ. 171), σ.σ. 19-20

[174] Α. Οικονόμου, «Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα, τοπικός παραδοσιακός πολιτισμός, τοπικά μουσεία, τοπική οικονομία», *Ο Αγροτουρισμός και η συμβολή του στη διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς των χωρών της Ευρώπης. Πρακτικά Ευρωπαϊκού Σεμιναρίου*, επιμ. Κ. Αποστολόπουλος, (Πλωμάρι Λέσβου 1-7 Ιουνίου 1997), εκδ. Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000, σ.σ.185-188

[175] Κ.Δ.Αποστολόπουλος, Ε Θεοδωροπούλου, *Ήπιες Μορφές Τουρισμού, Συμπληρωματικές Πανεπιστημιακές Σημειώσεις*, Αθήνα 2000, σ.18

Πέρα των προαναφερθέντων, αξιόλογη θα ήταν και η δημιουργία συνεταιριστικών ενώσεων. Οι τεχνίτες που ασχολούνται με κάποιο παραδοσιακό επάγγελμα, θα μπορούσαν να οργανώσουν συνεταιρισμούς.[176]

Οι συνεταιρισμοί αυτοί, μπορούν να βασιστούν στις βασικές αρχές[177], πάνω στις οποίες, μεγάλοι οργανωμένοι συνεταιρισμοί, θέτουν σε εφαρμογή τις αξίες τους.

Οι συνεταιρισμοί, είναι εθελοντικές οργανώσεις, στις οποίες μπορούν να συμμετέχουν όσοι αποδέχονται τις ευθύνες, χωρίς να γίνεται καμία διάκριση. Τα μέλη συμμετέχουν ενεργά και προσφέρουν υπηρεσίες. Υπάρχει δημοκρατική διαχείριση του κεφαλαίου, ένα μέρος του οποίου, αποτελεί την κοινή περιουσία του συνεταιρισμού. Είναι αυτόνομοι και μπορούν να συνεργαστούν με άλλους φορείς π.χ. κυβερνήσεις, ή και μεταξύ τους.[178]

Οι συνεταιρισμοί παρέχουν εκπαίδευση και πρακτική άσκηση στα μέλη τους, αλλά ταυτόχρονα, πληροφορούν το κοινό σχετικά με τη συνεργασία. Αυτό όμως, που πραγματικά τους ενδιαφέρει, είναι η βιώσιμη ανάπτυξη του τόπου τους.[179]

Εάν, επομένως, ορισμένοι τεχνίτες παραδοσιακών επαγγελμάτων οργανωθούν σε συνεταιρισμούς τα οφέλη θα είναι πολλά. Πρώτα από όλα, τα επαγγέλματα δεν θα χαθούν μιας και η οργάνωση θα είναι μεγαλύτερη και θα υπάρχει συνεργασία.

Θέλουμε να πιστεύουμε, πως η μικρή αυτή έρευνα, θα κεντρίσει το ενδιαφέρον για άλλους μελετητές και οι προτάσεις αυτές, θα αποτελέσουν την αρχή κάποιου διαλόγου σχετικά με τον παραδοσιακό πολιτισμό. Η πόλη της Φλώρινας είναι ένα μικρό κέντρο το οποίο μπορεί να αναπτυχθεί με βάση τον παραδοσιακό πολιτισμό και να αναδείξει την ιστορία και τον πολιτισμό της. Αρκεί βέβαια, να ευαισθητοποιηθούν οι αρμόδιες αρχές, μα πολύ περισσότερο, ο ίδιος ο πολίτης.

---

[176] Κ.Λ.Παπαγεωργίου, *Μαθήματα Κοινωνικής Οικονομίας*, εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2001, σ.10
[177] Ό.π., σ.σ.17-18
[178] Ό.π, σ.17
[179] Ό.π, σ.18

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ακαμάτης Ι.Μ., Λιλιμπάκη- Ακαμάτη Μ., Η *Ελληνιστική Πόλη Φλώρινας*, Θεσσαλονίκη 1996

Αντζουλάτου-Ρετσίλα Ε., *Κεντήματα-γλεντήματα Για μια πρώτη γνωριμία με την Ελληνική κεντητική*, εκδόσεις Φωτόλιο Ε.Π.Ε.,Αθήνα 1993

Αποστολόπουλος Δ. Κ., Θεοδωροπούλου Ε., *Ήπιες Μορφές Τουρισμού, Συμπληρωματικές Πανεπιστημιακές Σημειώσεις*, Αθήνα 2000

Γαγγάδη Ν.,*Ελληνικές Φορεσιές Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, εκδ. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία Ελλάδος, Αθήνα 1993

Γεωργιτσογιάννη Ε., «Πολιτισμικό Περιβάλλον και Οικιακή Οικονομία», *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας*, «Το ανθρώπινο περιβάλλον στο επίκεντρο του γνωστικού ενδιαφέροντος της σύγχρονης επιστήμης της Οικιακής Οικονομίας (επιμ. Κων. Κουτρούμπα)»,(Θεσσαλονίκη 18 Μαΐου 2001), εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2002, σ.σ.15-21

Γκίκας Γ., *Η κηροπλαστική στη Φλώρινα και στην Εδεσσα*, έκδοση Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ., Αθήνα 1985

Δάνος Μ., *Η τεχνική της κεραμικής*, εκδ. Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1969

Ζώρα Π., *Ελληνική Λαϊκή Τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994

Ζώρα Π., *Κεντήματα και κοσμήματα της Ελληνικής φορεσιάς*, χ.ε., Αθήνα 1993

Ζώρα Π., *Στεμνίτσα Ιστορία-Κοινωνία-Τέχνες, Πρακτικά Α΄ Συμποσίου για τους εκπαιδευτικού του νομού Αρκαδίας*, έκδοση Λαογραφικού Μουσείου Στεμνίτσας, Αθήνα 1994

Ήμελλος Σ.Δ., Πολυμέρου-Καμηλάκη Α., *Παραδοσιακός Υλικός Βίος του Ελληνικού Λαού (ερωτηματολόγιο)*, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, αριθμός 17, Αθήνα 1983

Κανονίδης Ι., *Τα Μνημεία των Πρεσπών*, Εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού-Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 1991

Καπλάνη-Κοκκίνη Ε., *Οι χρυσικοί της Νέβεσκας*,εκδόσεις Βαφοπούλειου Πνευματικού Κέντρου, Θεσσαλονίκη 1996

Κορρέ-Ζωγράφου Κ., *Τα κεραμικά του ελληνικού χώρου*, εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1995

Κυριακίδου-Νέστορος Α, *Τα υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης*, εκδόσεις Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ., Αθήνα 1983

Λαδά-Μινώτου Μ., *Νεοελληνική Αργυροχρυσοχοΐα. Κοσμήματα της Ελληνικής Παραδοσιακής Φορεσιάς,*εκδ. Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, Αθήνα 1995

Λουκάτος Σ. Δ., *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1992

Λουκάτος Σ. Δ., «Πνευματικός Βίος και Πολιτισμός: Λαϊκός Βίος», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΑ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.σ. 273-284

Μεγαπάνου Α., *Σχέδια από ελληνικά κεντήματα*, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 1981

Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, *Πρώτη γνωριμία με τον παραδοσιακό πολιτισμό της περιοχής Φλώρινας,* εκδόσεις Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, Θεσσαλονίκη 1994

Μεκάσης Μ.Δ, «Στιλβωτήρια και Λούστροι», *Εταιρία*, 8-9. (Δεκέμβριος 1991), σ.σ. 142-143

Μεκάσης Μ.Δ, «Αμαξάδες και αυτοκινητιστές της παλιάς Φλώρινας», *Εταιρία,* 10, (1992), σ.σ. 27-35

Μεκάσης Μ.Δ., *Τα παλιά επαγγέλματα της Φλώρινας*, εκδ. Πρέσπες, τόμος Α΄, Πρέσπες 1993, τόμος Β΄, Πρέσπες 1996

Μεκάσης Μ.Δ, «Τα λουτρά», *Εταιρία*, 12, (1993), σ.σ.16-22

Μελίδου-Κεφαλά Ν., «Δια χειρός Μακεδόνων δημιουργών», *Η Καθημερινή Επτά Ημέρες*, (1999), σ.σ. 24-25

Μέλλιος Α.Λ, *Ο Μακεδονικός Αγώνας και η συμβολή της Φλώρινας*, εκδόσεις Δήμος Φλώρινας, Φλώρινα 1985

Μέλλιος Α.Λ., *Η ονομασία της Φλώρινας. Μυθολογία-λαϊκή μνήμη-γραφή*, έκδοση Δήμος Φλώρινας, Φλώρινα 1988

Μέλλιος Λ. Α., *Φλώρινα. Συνοπτική παρουσίαση*, εκδ. Δήμος Φλώρινας, Φλώρινα 1990

Μηλιατζίδου-Ιωάννου Ε., *Πρώτη γνωριμία με τον παραδοσιακό πολιτισμό της περιοχής Φλώρινας,* εκδόσεις Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, Θεσσαλονίκη 1994

Μπαλαφούτης Γ.Κ, *Παραδοσιακά επαγγέλματα και συνήθειες Β΄ έκδοση*, χ.ε., Καλαμάτα 1995

Μόρτογλου Τ., Μόρτογλου Κ., *Διατροφή από το σήμερα για το αύριο, τόμος Ι*, εκδόσεις Γιαλλέλη, Αθήνα 2002

Νάτσης Κ.Ι., *Λαογραφικά στοιχεία και παραδοσιακοί χοροί του νομού Φλώρινας*, έκδ. Φ.Σ.Φ. ο «Αριστοτέλης», Φλώρινα 1990

Νομός Φλώρινας, *Από τα προϊστορικά στα ρωμαϊκά χρόνια,* Φλώρινα, χ.χ.

Οικονόμου Α., «Υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα, τοπικός παραδοσιακός πολιτισμός, τοπικά μουσεία, τοπική οικονομία», *Ο Αγροτουρισμός και η συμβολή του στη διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς των χωρών της Ευρώπης. Πρακτικά Ευρωπαϊκού Σεμιναρίου*, επιμ. Κ. Αποστολόπουλος, (Πλωμάρι Λέσβου 1-7 Ιουνίου 1997), εκδ. Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000, σ.σ.185-188

Παπαγεωργίου Λ.Κ., *Μαθήματα Κοινωνικής Οικονομίας*, εκδ. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001

Παπαντωνίου Ι., *Ελληνικές Τοπικές Ενδυμασίες,* εκδ. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1996

Προβατάρης Θ., *Στεμνίτσα, Ιστορία-Κοινωνία-Τέχνες Πρακτικά Α΄ Συμποσίου για τους εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας*, έκδοση Λαογραφικού Μουσείου Στεμνίτσας, Αθήνα 1994

Ρωμαίου-Καρασταμάτη Ε., Μαντζούτσου Ε., Μπίθα Ι., Κουρός Π., Τριανταφυλλόπουλος Δ., Μυλωνογιάννη Α., Κουγέας Σ., *Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας*, εκδ. Λαογραφικό Μουσείο Στεμνίτσας, Αρκαδία 1991

Ρωμαίου- Καρασταμάτη Ε., *6000 χρόνια Παράδοση, Το Ελληνικό Κόσμημα,* εκδ. Υπουργείο Πολιτισμού-Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Θεσσαλονίκη 1997

Σταμέλος Δ., *Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη. Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον ΙΣΤ΄ αιώνα ως την εποχή μας* , εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1993

Σύλλογος αρχιτεκτόνων Φλώρινας, *Παραδοσιακή Φλώρινα. Η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά*, έκδ. Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Φλώρινας, Φλώρινα 1988

Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Φλώρινας, *Φλωρινιώτικες πινελιές στο χώρο και στο χρόνο*, εκδ. Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων, χ.χ.

Χατζηδάκης Μ., «Πνευματικός Βίος και πολιτισμός: Η Τέχνη», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους τόμος ΙΑ΄,* Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.σ.244-273

Χατζημιχάλη Α., *Η Ελληνική λαϊκή φορεσιά τόμος Ι*, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1978

Χατζημιχάλης Κ., Γκέκας Ρ., *Βιώσιμη Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη (Πανεπιστημιακές Σημειώσεις)*, εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα 2001

Ψαροπούλου Μ., *Η κεραμική του χθες στα Κύθηρα και στην Κύθνο*, χ.ε., Αθήνα 1990

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ 1-7

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΚΟΥΡΕΑ

Στοιχεία Κουρέα
Όνομα: ***Μαυρουδής Νικόλαος,***
Ετών: ***36***
Μορφωτικό επίπεδο: ***Μέση εκπαίδευση***

- *Ποια ήταν η θέση του κουρείου στον οικισμό;*
- **«Βρισκόταν στην πλατεία»**
- *Ποιος ο ρόλος στην κοινωνική ζωή του οικισμού; Δηλαδή σε πολλές περιοχές το κουρείο ήταν τόπος συγκέντρωσης των ανδρών.*
- **«Ακριβώς, μαζεύονταν οι άντρες και συζητούσαν διάφορα θέματα της περιοχής. Ακόμα και σήμερα πολλοί έρχονται στο κουρείο και συζητάμε για τα κοινά».**
- *Από ποιόν μάθατε το επάγγελμα;*
- **«Από τον πατέρα και τώρα το ασκώ εγώ»**
- *Υπάρχει με άλλα λόγια οικογενειακή διαδοχή στο επάγγελμα.*
- ***«Φυσικά»***
- *Ο κουρέας ασκούσε ή ασκεί κάποιο άλλο επάγγελμα; Για παράδειγμα έκανε οδοντιατρικές ή άλλες εργασίες;*
- **«Όχι, όχι. Υπήρχε ξεχωριστός οδοντίατρος για αυτές τις δουλειές»**
- *Ποία εργαλεία χρησιμοποιείτε;*
- **«Ξυράφια, χτένες, ψαλίδια, μηχανές κουρέματος. Παλιότερα υπήρχαν χειροκίνητες μηχανές τις οποίες έχω ακόμα και πολλές φορές τις χρησιμοποιώ. Κολόνια, πετσέτα για τους ώμους και παλιότερα το ξυράφι το ακόνιζαν πάνω σε ένα δέρμα. Επίσης, σαπούνι για να φτιάχνω τον αφρό ξυρίσματος μέσα σε ένα μεταλλικό μπολ και το πινέλο.»**
- *Χρησιμοποιούσατε διάφορες ουσίες για να στέκονται τα μαλλιά;*
- **«Ναι. Για να στέκονται τα μαλλιά και για γυαλίζουν χρησιμοποιούσαν** μπριγιαντίνη. **Μια ουσία όπως είναι σήμερα το ζελέ».**
- *Υπήρχαν διάφορα είδη ξυρίσματος;*
- **«Κάθε εποχή είχε την μόδα της. Σύμφωνα με την μόδα άλλος άφηνε μουστάκι, άλλος γενειάδα την οποία έκοβαν για να φαίνεται περιποιημένη. Συνήθως όμως οι άντρες έπρεπε να είναι φρεσκοξυρισμένοι»**

- *Υπήρχε κάποιο ξύρισμα που γινόταν ανάλογα με την κοινωνική θέση του καθενός;*
- **«όχι, απλά ήταν της μόδας οι άντρες να είναι φρεσκοξυρισμένοι».**
- *Υπήρχαν διάφορα κουρέματα;*
- **«Όπως και με το ξύρισμα έτσι και με το κούρεμα. Ότι ήταν της μόδας».**
- *Υπήρχαν περιπτώσεις κατά τις οποίες ο κουρέας επισκεπτόταν τον πελάτη στο σπίτι του;*
- **«Ναι, αν ήταν αδιάθετος ή ανήμπορος πήγαινε ο κουρέας. Και οι πιο πλούσιοι όμως πολλές φορές φώναζαν τον κουρέα στο σπίτι».**
- *Πώς γινόταν η αμοιβή του κουρέα;*
- **«Πιο παλιά όταν το κουρείο το λειτουργούσε ο πατέρας μου η πληρωμή γινόταν σε είδος.».**
- *Από πότε τα κουρεία έπαψαν να είναι χώρος συγκέντρωσης των ανδρών;*
- **«Τα παραδοσιακά κουρεία δεν υπάρχουν πλέον. Αντικαταστήθηκαν από τα σύγχρονα κομμωτήρια. Από τότε σταμάτησαν νομίζω. Αν και στο κουρείο το δικό μου συγκεντρώνονται ακόμα και σήμερα άντρες και συζητάμε».**
- *Υπήρχαν παλιότερα ανάλογα κομμωτήρια γυναικών;*
- **«Όχι από ότι γνωρίζω. Ο πατέρας μου κούρευε και γυναίκες. Τα κουρεία δεν ήταν αποκλειστικά για άντρες. Πολύ αργότερα φτιάχτηκαν τα κομμωτήρια που ήταν μόνο για γυναίκες».**
- *Σας ευχαριστώ πολύ.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΚΗΡΟΠΛΑΣΤΗ

Στοιχεία κηροπλάστη

Όνομα: ***Αλέξανδρος Σωτηρόπουλος***

Ετών: ***45***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Στοιχειώδης Μόρφωση***

- *Έχετε εργαστήριο κηροπλαστικής ή μια οικιακή βιοτεχνία;*
- **« Έχω εργαστήριο κηροπλαστικής».**
- *Ποια εργαλεία χρησιμοποιείτε; Μπορείτε να τα περιγράψετε;*
- **«τα εργαλεία που χρησιμοποιώ και υπάρχουν για την παραδοσιακή δουλειά είναι τα χέρια μου, καζάνια, ένα δοχείο με έναν άξονα που περιστρέφεται, εμείς το λέμε κουτλούκι και το τσάρκι από όπου το κερί βγαίνει σε κορδόνι έτοιμο για πλέξιμο. Τα εργαλεία είναι παλιά πατροπαράδοτα και δεν αλλάζουν ποτέ. Δεν βιομηχανοποιούνται ποτέ. Η περισσότερη δουλειά γίνεται με τα χέρια. Γι'αυτό και λέγεται κηροπλαστική. Είναι παραδοσιακά κεριά και ο Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ. τα χρονολογεί από το Βυζάντιο και μετά. Είναι μια δουλειά που βρέθηκε στη Φλώρινα και κανείς δεν γνωρίζει την προέλευσή της».**
- *Ποιες είναι οι ύλες που χρησιμοποιείτε;*
- **«Είναι καθαρό κερί για τα παραδοσιακά κεριά. Βγάζουμε και κεριά βιοτεχνικά στα οποία χρησιμοποιείται η παραφίνη, η στεατίνη, κερεζίνη και άλλα».**
- *Από πού προμηθεύεστε το κερί;*
- **«Το προμηθευόμαστε από μελισσοκόμους, μόνο μελισσοκόμους».**
- *Εδώ από την περιοχή;*
- **«Και από την Χαλκιδική γιατί εδώ στην Φλώρινα η παραγωγή είναι μικρή».**
- *Μετά τον αποχωρισμό της κηρήθρας από το μέλι πώς καθαρίζεται και σχηματοποιείται το κερί;*
- **«Το κερί το καθαρίζουν οι μελισσοκόμοι και μας το φέρνουν. Δεν ασχολούμαστε εμείς γιατί αυτή η διαδικασία δεν έχει κανένα νόημα και για τη δουλεία μας. Εμείς αυτό που κάνουμε είναι να το ασπρίζουμε. Κάθε καλοκαίρι έχουμε αυτή τη δουλειά. Υπάρχει μια προεργασία. Να μπορέσουμε το κερί από κίτρινο να το κάνουμε άσπρο. Και αυτό το**

πράγμα γίνεται μόνο στον ήλιο. Και αφού το κάνουμε άσπρο του δίνουμε ότι χρώμα θέλουμε. Το κάνουμε κόκκινο, πράσινο, μπλε, οτιδήποτε».

- *Τι υλικά χρησιμοποιείτε για αν δώσετε χρώμα στο κερί;*
- **«Χρώματα ελαίου».**
- *Τα υπολείμματα του κεριού που δεν προορίζονται για την κηροπλαστική, τι τα κάνετε;*
- **«Τα χρησιμοποιούν ορισμένες βιοτεχνίες για κεντήματα, για κρέμες, για μονώσεις».**
- *Ποιος τρόπος κατασκευής κεριών χαρακτηρίζει τα κεριά που φτιάχνετε: 1) πλαστά 2) χυτά;*
- **«Φτιάχνουμε και χυτά και πλαστά. Αλλά εμείς εδώ στη Φλώρινα τα βγάζουμε τραβηχτά. Υπάρχει αυτός ο τρόπος που δεν βγαίνει πουθενά αλλού».**
- *Μπορείτε να περιγράψετε τον τρόπο κατασκευής;*
- **«Αρχικά, αγοράζουμε το κερί από τον μελισσοκόμο το οποίο συνήθως είναι σε πλάκα. Βράζουμε το κερί σε καζάνια το οποίο κατασταλάζει, βγαίνει η πρόπολη και οποιαδήποτε βρωμιά μπορεί να υπάρχει, π.χ. μέλι, μέλισσες, χώμα. Σε ένα δοχείο το οποίο περιέχει νερό και ένα εξάρτημα που γυρίζει γρήγορα, το κουτλούκι, έτσι το μάθαμε έτσι το λέμε, ρίχνουμε το κερί και το χτυπάμε. Το κουτλούκι βρίσκεται το μισό μέσα στο νερό και το άλλο μισό έξω. Το ζεστό κερί το ρίχνουμε μέσα στο δοχείο και την ώρα που γυρίζει το κουτλούκι, επειδή το νερό είναι κρύο και το κερί ζεστό, παγώνει απότομα και βγαίνει σε λωρίδες. Απλώνουμε τις λωρίδες στον ήλιο για να ασπρίσουν. Από κίτρινο το κερί γίνεται άσπρο. Μετά που θα ασπρίσει το τριμματίζουμε. Στη συνέχεια παίρνουμε το άσπρο κερί το λιώνουμε, από στερεό γίνεται υγρό και μόλις αρχίσει να χάνει τη θερμοκρασία του αρχίζουμε να το δουλεύουμε όσο είναι ακόμα υγρό. Το ρίχνουμε στο τσάρκι για να το κάνουμε κορδόνι. Δεν μπαίνει σε καλούπια το κάνουμε τραβηχτό. Και αυτό είναι το ξεχωριστό της δουλειάς. Το τσάρκι έχει δυο μεγάλους δίσκους σαν ρόδες που γυρίζουν ταυτόχρονα. Το φιτίλι περνάει μια από τι μια πλευρά μια από την άλλη μέσα από έναν μπρούτζινο δίσκο με τρύπες. Οι τρύπες είναι σε διάφορα μεγέθη. Κάθε φορά που αλλάζει μεριά το φιτίλι φροντίζουμε να περνάει τόσο κερί ανάλογα με το μέγεθος που θέλουμε το κορδόνι. Ξεκινάει δηλαδή από**

νήμα, βρέχεται μια φορά με κερί, στην επόμενη φορά περνάει άλλη στρώση και αυτό επαναλαμβάνεται δέκα με δεκαπέντε φορές. Στο τέλος γίνεται το κερί στρογγυλό, με λίγα χιλιοστά πάχος, σαν ένα μακρύ μακαρόνι, το οποίο βγαίνει με ταχύτητα και φτάνει περίπου τα 400 μέτρα μήκος. Το κερί βγαίνει από το τσάρκι σε τσιλέδες και μπαίνει σε κουτιά. Όποτε ο τεχνίτης έχει όρεξη το πλέκει σε ότι σχήμα θέλει. Το κορδόνι που παίρνουμε είναι ελαστικό, πλέκεται και ξεπλέκεται και δεν σπάει. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν περιέχει παραφίνη. Αν είχε παραφίνη μόλις θα ξεκινούσαμε το πλέξιμο θα έσπαγε. Στη συνέχεια το πλέκουμε και του δίνουμε ότι σχήμα θέλουμε. Φτιάχνουμε διάφορα καλαθάκια, αεροπλανάκια και άλλα. Το καθαρό κερί, αν δεν έχεις καθαρά χέρια δεν πλέκεται. Επίσης το κερί αυτό δεν λερώνει. Παλιότερα οι γυναίκες το έβαζαν στην τσάντα ή στην τσέπη και πήγαιναν στην εκκλησία. Δεν λερώνει τα ρούχα. Δεν στάζουν και δεν καπνίζουν. Πέρα όμως από τα καλαθάκια φτιάχνουμε και τα κλασσικά κεριά. Πάλι από καθαρό κερί και τα ονομάζουμε βυζαντινά. Αυτά μπαίνουν σε καλούπια και παίρνουν το σχήμα τους. Τα κεριά αυτά παράγονται σε λίγες ποσότητες. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Φλώρινας είναι ότι το Πάσχα τις λαμπάδες τις σκαλίζουν σε διάφορα σχέδια. Για τα τραβηχτά κεριά που αυτό είναι τέχνη θα πρέπει να σου πω, πως για να τα αντιγράψεις είναι πολύ δύσκολο. Για να τα φτιάξεις θα πρέπει να ξέρεις μέχρι και την τελευταία λεπτομέρεια».

- *Για ποιο σκοπό προορίζονται τα κεριά αυτά;*
- **«Από τα παλιά χρόνια μέχρι και σήμερα όλα τα κεριά αυτά προορίζονται για Θρησκευτικές τελετές. Τα πιο πολλά κεριά βέβαια είναι χαρούμενα και Πασχαλινά. Στις κοπέλες χάριζαν τα «νυφικά», ενώ στους νέους το «ευαγγέλιο», στους ηλικιωμένους τον «σταυρό», το «κουτί», το «σαλιγκάρι» ενώ για τα παιδάκια το «καλαθάκι», το «αεροπλανάκι», το «αυγό», το «βραχιόλι».**
- *Τι άλλα αντικείμενα από κερί φτιάχνετε;*
- **« Λαμπάδες, διακοσμητικά κεριά και ανθρώπινα ομοιώματα για τάματα. Βέβαια τα ομοιώματα δεν είναι απαραίτητα από καθαρό κερί, μπορεί να είναι μπερδεμένο με παραφίνη».**
- *Παράγετε κεριά για μοναστήρια και εκκλησίες;*

- **«Ναι φυσικά σε μεγάλες ποσότητες. Αυτά όμως τα κεριά δεν είναι από καθαρό κερί αλλά περιέχουν και άλλες ουσίες. Είναι τα λεγόμενα βιομηχανικά κεριά».**
- *Σας ευχαριστώ πολύ*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΧΡΥΣΟΧΟΟ

Στοιχεία Χρυσοχόων

Όνομα: ***Χρήστος Τέγος***

Ετών: ***39***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Μέση Εκπαίδευση***

Όνομα: ***Μουρατίδης Κωνσταντίνος***

Ετών: ***45***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Μέση Εκπαίδευση***

- *Πως ξεκινήσατε το επάγγελμα του χρυσοχόου;*
- **«Έμαθα το επάγγελμα από τον πατέρα μου. Αυτός από το 1950 εργάζεται σε ένα οδοντοτεχνείο το οποίο έφτιαχνε χρυσά δόντια. Μέχρι το 1965 κάνει αυτό το επάγγελμα. Από το 1965 φτιάχνει το χρυσοχοείο επειδή είχε μάθει να επεξεργάζεται το χρυσό. Το 1975 μέχρι και σήμερα έχω αναλάβει εγώ».**
- *Ήσασταν μόνιμα εγκατεστημένος ή πλανόδιος;*
- **«Μόνιμα εγκατεστημένος».**
- *Το εργαστήριο που βρίσκεται;*
- **«Βρίσκεται στο σπίτι σε ένα χώρο 130 τετραγωνικών μέτρων».**
- *Ποια είναι η πρώτη ύλη και από πού την προμηθεύεστε;*
- **«Παλιότερα ο πατέρας μου αγόραζε εγγλέζικες λίρες από ένα ανταλλακτήριο εδώ στη Φλώρινα. Αργότερα μέχρι σήμερα αγοράζαμε πλάκες χρυσού από ειδικούς εμπόρους».**
- *Χρησιμοποιείτε άλλα μέταλλα;*
- **«Μετά το 1965 εμφανίζεται το εμπόριο ασημιού, χαλκού και μπρούντζου τα οποία δεν χρησιμοποιώ ιδιαίτερα. Δούλευα κυρίως με χρυσό».**
- *Με ποιο τρόπο διαπιστώνετε την γνησιότητα του χρυσού;*
- **«Τις λίρες τις ζυγίζαμε και μετρούσαμε και το πάχος τους. Σαν μέτρο χρησιμοποιούσαμε την οκά και το δράμι. Αργότερα μέχρι και σήμερα έχουμε σαν μέτρο το γραμμάριο».**
- *Χρησιμοποιείτε κάποια πολύτιμα πετράδια και από πού τα προμηθεύεστε;*
- **«Χρησιμοποιώ ημιπολύτιμες πέτρες όπως τα ζαφείρια και τα ρουμπίνια και τα αγοράζω από τη Θεσσαλονίκη».**
- *Τι έργα φτιάχνατε και φτιάχνετε;*

- **«Φτιάχνω μόνο κοσμήματα. Μενταγιόν, βραχιόλια, δαχτυλίδια, σκουλαρίκια, φτιάχνω και στέφανα γάμου μετά από παραγγελία».**
- *Πώς διαθέτετε τα έργα σας;*
- **«Ανοίξαμε μαζί με τον πατέρα μου ένα κατάστημα το οποίο διατηρώ μέχρι σήμερα».**
- *Τα έργα σας είναι δική σας εμπνεύσεως;*
- **«Ναι».**
- *Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες δέχεστε ειδικές παραγγελίες;*
- **« Φυσικά και μάλιστα είναι πολλές».**
- *Υπήρχαν ή υπάρχουν συντεχνίες χρυσοχόων;*
- **«Όχι, το 1987 ιδρύεται ένα τοπικό σωματείο το οποίο λειτουργεί μέχρι το 1992. Από το 1992 και μετά λειτουργεί η Ένωση Κοσμηματοπωλών Δυτικής Μακεδονίας».**
- *Μπορείτε να περιγράψετε την διαδικασία κατασκευής ενός αντικειμένου και την εργασία του χρυσοχόου;*
- **« Υπάρχουν δυο τρόποι κατασκευής: η χύτευση και η εξέλαση. Η εξέλαση γινόταν ως εξής: παλιότερα αφού έλιωναν τις λίρες σε καμίνι με κάρβουνο, τις πατούσαν με ένα κύλινδρο για να γίνουν λεπτό και ψιλό φύλλο και το έκοβαν με πριόνι ή ψαλίδι σε λωρίδες. Σήμερα αφού γίνει λιώσιμο του χρυσού με φλόγιστρα και φιάλες προπανίου, χρησιμοποιούνται πρέσες για να γίνει λεπτό φύλλο και για να κοπεί. Όταν λιώνει ο χρυσός για να καθαρίσει ρίχνουμε βόρακα, σόδα και νίτρο. Στις πρέσες τοποθετούνται καλούπια, τα οποία διακρίνονται σε κοπτικά (κόβουν το φύλλο) και σε διαμορφωτικά (δίνουν σχήμα στο φύλλο χρυσού π.χ. σταυρούς καρδιές τα οποία θα γίνουν σκουλαρίκια μενταγιόν και άλλα). Η χύτευση γίνεται ως εξής: η χύτευση μέχρι το 1950 γινόταν με γύψινα καλούπια καθώς και με κέλυφος σουπιάς το οποίο άντεχε σε μεγάλες θερμοκρασίες. Σε αυτό σκάλιζαν για παράδειγμα ένα σχήμα για δαχτυλίδι και έριχναν το χρυσό. Αυτό αποτελούσε το καλούπι. Μετά το 1950 η χύτευση άρχισε να γίνεται σε κερί. Επεξεργαζόταν είτε κατευθείαν στο κερί, είτε σε πλαστικό καλούπι από το οποίο δημιουργούνται κεράκια σε διάφορα σχέδια. Από ένα καλούπι βγάζω χίλια κεράκια. Στη συνέχεια σε μια βάση τοποθετώ τα κεράκια το ένα πάνω στο άλλο και σχηματίζω ένα «δέντρο». Βάζω το δέντρο σε ένα κύλινδρο και ρίχνω πυρόχωμα. Το**

τοποθετώ σε μια αντλία κενού για να αφαιρέσω τον αέρα για να μην δημιουργηθούν φυσαλίδες και πόρους πάνω στο καλούπι μου. Στη συνέχεια τοποθετώ τον κύλινδρο μέσα στο φούρνο το ψήνω και το πυρόχωμα γίνεται σαν γύψος. Μετά το τοποθετώ σε ένα μηχάνημα για να γίνει αποκέρωση. Στους 60 βαθμούς το κερί λιώνει και πέφτει μέσα σε νερό. Μέσα στο γύψο έχει κάνει αρνητικό το κόσμημα που θέλω να φτιάξω. Αφού έχει απομακρυνθεί το κερί το ψήνω σε διάφορες θερμοκρασίες για οκτώ ώρες. Αφού είναι πυρωμένο γύρω στους 800-900 βαθμούς, ανάλογα με τη θερμοκρασία χύτευσης, γίνεται χύτευση σε φυγόκεντρο. Η χύτευση αυτή γίνεται σε ένα ειδικό μηχάνημα το χυτήριο. Στο εσωτερικό του υπάρχει ένας άξονας που περιστρέφεται. Από τη μια μεριά του άξονα υπάρχει αντίβαρο και από την άλλη τοποθετώ τον κύλινδρο με το καλούπι που έφτιαξα όπως είπαμε παραπάνω. Όταν η θερμοκρασία του χυτηρίου φτάσει 968, εγώ ρυθμίζω τη θερμοκρασία, κάνω βάκουμ. Εκκενώνω δηλαδή το χυτήριο από τον αέρα για να μην δημιουργηθούν πόροι και φυσαλίδες πάνω στο αντικείμενο που φτιάχνω. Να γίνει τέλεια χύτευση. Μετά κατεβάζω ένα μοχλό ο άξονας αρχίζει να περιστρέφεται ο χρυσός περνάει στο καλούπι και απλώνει σε όλο το βάθος. Στην περίπτωση που θέλω να φτιάξω κόσμημα με πέτρες, τοποθετώ τις πέτρες στο κερί και κάνω την ίδια δουλειά. Οι πέτρες θα πρέπει να ξέρεις αντέχουν σε μεγάλες θερμοκρασίες. Αφού απλώσει ο χρυσός βγάζουμε το γύψο το βουτάμε σε κρύο νερό, σπάει και βγάζουμε τα κοσμήματα. Εάν έχει πέτρες τότε το αφήνουμε να κρυώσει το σπάμε εμείς προσεκτικά και απομακρύνουμε τα κοσμήματα. Με αυτούς τους τρόπους, χύτευση και εξέλαση, φτιάχνουμε σκουλαρίκια, μενταγιόν, σταυρούς, παναγίτσες και άλλα. Υπάρχει όμως και ένας άλλος τρόπος ο λεγόμενος συρματερός με τον οποίο μετατρέπουμε τον χρυσό σε σύρμα ποικίλου πάχους. Με το τσικρίκι, ειδικό μηχάνημα, περνάει το φύλλο χρυσού και μετατρέπεται σε σύρμα. Με αυτό φτιάχνουμε κυρίως βραχιόλια. Για να γίνει η κόλληση των κοσμημάτων χρησιμοποιούμε χρυσοκόλληση. Παλιότερα όταν δουλεύαμε με τις λίρες για την κόλληση χρησιμοποιούσαμε κάλιο. Στις δέκα λίρες, τρία γραμμάρια κάλιο. Για να κολλήσουμε τις δυο άκρες φυσούσαμε με ένα καλαμάκι. Σήμερα για να γίνει η κόλληση χρησιμοποιούμε βόρακα, γιατί καθαρίζει τα σημεία.

Μετά το 1955 για να κολλήσουμε τις δυο άκρες χρησιμοποιούμε φιάλες προπανίου και φλόγιστρα. Για να γυαλίσουμε και για να στρογγυλέψουν οι άκρες τους των κοσμημάτων έχουμε τα λούστρα. Είναι πάνινες και πέτσινες ρόδες που περιστρέφονται γρήγορα και τις αλείφουμε με ειδικό σαπούνι για να μην χαραχθούν τα κοσμήματα».

- *Ποια τα εργαλεία ενός χρυσοχόου;*
- **Υπάρχουν πρέσες με ειδικά καλούπια, με τα οποία διαμορφώνεται το κόσμημα ή κόβεται το φύλλο χρυσού. Χρησιμοποιώ αντλίες για την αφαίρεση του αέρα από τα καλούπια. Λίμες, κοπίδια ζυγαριές, κέρινα καλούπια καθώς επίσης και φλόγιστρα και φιάλες προπανίου για το λιώσιμο και κόλλημα. Για χρυσοκόλληση χρησιμοποιώ μικρά κομμάτια χρυσού και βόρακα, ο οποίος καθαρίζει τα σημεία. Χρησιμοποιώ πυρόχωμα για να φτιάξω καλούπια. Το χυτήριο είναι το μηχάνημα, όπου γίνεται η χύτευση και η παραγωγή κοσμημάτων. Σε ένα άλλο μηχάνημα γίνεται η αποκέρωση. Χρησιμοποιώ ειδικό μηχάνημα, το *τσικρίκι*, με το οποίο φτιάχνω τα συρματερά. Έχω πένσες, διαβήτες, μεγενθυτικούς φακούς, κατσαβίδια, σφυριά και λαγοπόδαρα, για να μαζεύω τη σκόνη και τα ρινίσματα χρυσού. Στις τρίχες λαγού δεν κολλάει ο χρυσός.**
- *Ευχαριστώ πολύ*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟ

Στοιχεία Ερωτώμενων

Όνομα: ***Βακάλη Πανδώρα***

Ετών: ***53***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Μέση Εκπαίδευση***

Όνομα: ***Μάνου Μαρία***

Ετών: ***45***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Μέση Εκπαίδευση***

- *Ο συνεταιρισμός αυτός ιδρύθηκε για ποιο λόγο;*
- **«Ιδρύθηκε από τη Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης και λειτουργεί με τη συμπαράσταση της Αναπτυξιακής Φλώρινας και του Ο.Α.Ε.Δ. Φλώρινας. Με τον συνεταιρισμό αυτό θέλουμε να προβάλλουμε τον πολιτισμό της Φλώρινας και τις παραδοσιακές φορεσιές του νομού. Θα πρέπει να σου πω ότι στην Φλώρινα δεν υπάρχει μια μόνο στολή για όλο το νομό. Κάθε χωριό έχει και τη δική του. Όλες όμως έχουν κοινά στοιχεία. Το μόνο που αλλάζει είναι τα χρώματα ίσως και μερικά τμήματα».**
- *Πόσες γυναίκες είσαστε που κάνετε αυτή τη δουλειά;*
- **«Είμαστε οχτώ γυναίκες. Άλλες ράβουν άλλες κεντάνε, άλλες πλέκουν».**
- *Τι φτιάχνετε στον συνεταιρισμό αυτό;*
- **«Φτιάχνουμε παραδοσιακές στολές της περιοχής».**
- *Οι οποίες για που προορίζονται;*
- **«Προορίζονται για τοπικούς παραδοσιακούς συλλόγους, για ιδιώτες από όλη την Ελλάδα καθώς και για οργανώσεις Αποδήμων στην Γερμανία, στην Αυστραλία, στον Καναδά και στην Αμερική».**
- *Φοριούνται σήμερα οι τοπικές ενδυμασίες;*
- **«Όχι, μόνο από χορευτικά συγκροτήματα».**
- *Υπάρχει διαφορά μεταξύ των ενδυμασιών που χρησιμοποιούνταν κατά την εργασία και κατά τις εορτές;*
- **«Ναι. Οι καθημερινές ήταν πιο απλές δεν ήταν τόσο κεντημένες και πιο άνετες για να μπορούν να κάνουν διάφορες εργασίες κατά την διάρκεια της μέρας».**

- *Μπορείτε να περιγράψετε την ανδρική φορεσιά;*
- **« Στη Φλώρινα παλιότερα υπήρχαν ειδικοί ράφτες οι τερζήδες που έραβαν τις στολές. Πολλές λεπτομέρειες εμείς δεν γνωρίζουμε αλλά και δεν υπάρχουν σήμερα πηγές. Έχουμε ως πρότυπα ορισμένες στολές που βρήκαμε από αυτούς που μπόρεσαν και κράτησαν κειμήλια παλιές φορεσιές και ότι θυμόμαστε εμείς από μικρές. Οι άνδρες όπως και οι γυναίκες είχαν καθημερινή και γιορτινή στολή. Απλά οι καθημερινή ήταν πιο απλή όχι με πολλά κεντήματα και πολλά στολίδια. Και ήταν έτσι για να μπορούν να δουλεύουν με ευκολία. Και οι δυο φορεσιές ήταν φτιαγμένες από μαλλί, ήταν βαμβακερές. Είχαν το πουκάμισο, οι γεροντότεροι σε μαύρο χρώμα και οι πιο νέοι σε άσπρο. Σε άλλα τα μανίκια ήταν φαρδιά σε άλλα στενά. Και δεν ήταν κεντημένο. Είχαν επίσης τη βράκα, από βαμβακερό ύφασμα και έφτανε μέχρι τον αστράγαλο και έχει μαύρο συνήθως χρώμα. Στη μέση έδεναν το ζωνάρι. Ήταν από υφαντό ύφασμα περίπου δυο μέτρα μήκος και το τύλιγαν γύρω γύρω από τη μέση και το έδεναν στην άκρη ενώ άφηναν ένα τμήμα να κρέμεται. Ήταν απαραίτητο και εκεί μέσα έβαζαν πολλές φορές την καπνοθήκη ή μαχαίρι και άλλα. Το χειμώνα τους προστάτευε και από το κρύο. Είχαν και το επανωφόρι. Αυτό ήταν από χοντρό μάλλινο ύφασμα σε μαύρο ή άσπρο χρώμα. Σε ορισμένα χωριά στα πιο ορεινά το επανωφόρι έφτανε μέχρι το γόνατο ενώ στα πιο πεδινά έφτανε μέχρι τη μέση σαν γιλέκο. Στα ορεινά έκανε πιο πολύ κρύο γι'αυτό ήταν πιο μακρύ. Είχε κέντημα, σιρίτια ή φούντες. Αυτά τα κεντούσαν οι γυναίκες ή ειδικοί ράφτες. Στο κεφάλι φορούσαν μαύρο σκούφο».**
- *Η γυναικεία φορεσιά από ποια μέρη αποτελείται;*
- **«Αποτελείται από το πουκάμισο το οποίο είναι υφαντό βαμβακερό, έχει φαρδιά και μακριά μανίκια και το φορούσαν κατάσαρκα. Τα μανίκια φαίνονται από το φόρεμα και είναι στην άκρη κεντημένα με άνθη και κλωνάρια. Φαίνεται και ο ποδόγυρος ο οποίος είναι κεντημένος πάλι με τα ίδια σχήματα. Το πουκάμισο στο λαιμό, μπροστά στο στήθος είχε σχήμα ν (βε). Επειδή δεν φορούσαν εσώρουχα εκείνο το σημείο το κάλυπταν με τη σαλιάρα. Ήταν κεντημένη από βελούδο ή απλό ύφασμά. Είχαν το σαγιάκι πάλι υφαντό και μάλλινο σε μαύρο ή άσπρο χρώμα. Το φορούσαν το χειμώνα λόγω του κρύου και έφτανε συνήθως μέχρι το γόνατο. Δεν είχε**

μανίκια αλλά έβγαιναν τα μανίκια από το πουκάμισο. Ήταν διακοσμημένο με σταυρούς ή λουλούδια ή γεωμετρικά σχήματα. Στη μέση και πάνω από το σαγιάκι έδεναν την ποδιά. Ήταν υφαντή μάλλινη κεντημένη με άνθη. Το χρώμα της ποδιάς εξαρτιόταν από την ηλικία. Οι μεγαλύτερες σε ηλικία φορούσαν μαύρη ενώ οι νεότερες κόκκινη ή βυσσινί. Στη μέση πάλι, και πάνω από τη ποδιά έδεναν την ζώνη. Σε ορισμένα χωριά όμως δεν την φορούσαν. Η ζώνη ήταν μεταλλική ή υφαντή, ριγέ ή μονόχρωμη. Στο κεφάλι φορούσαν τη μαντίλα. Ήταν υφαντή από κουκουλάρικο δηλαδή βαμβακερή σε άσπρο χρώμα. Ήταν κεντημένη με γεωμετρικά σχήματα, ενώ στην γωνία που κρεμόταν στην πλάτη είχαν ράψει φλουριά και κίτρινες στριφτές κουβαρίστρες. Σε άλλα χωριά την έδεναν πάνω στο κεφάλι ενώ σε άλλα πίσω από το κεφάλι. Στα χέρια ορισμένες φορούσαν τα χειρότια. Ήταν σαν μανίκια που έφταναν από τον αγκώνα μέχρι τον καρπό. Ήταν πλεκτά ή κεντημένα σε άσπρο ή κόκκινο ή δίχρωμο. Στα πόδια φορούσαν πλεκτές κάλτσες μαύρες. Αυτή η φορεσιά που σου είπα είναι η γιορτινή. Η καθημερινή δεν είναι τόσο στολισμένη είναι πιο απλή και δεν είχαν χειρότια. Δεν είχε τόσα χρώματα και κεντήματα. Συνήθως η καθημερινή ήταν μαύρη για τις μεγαλύτερες και άσπρη για τις νεότερες. Οι γυναίκες είχαν και πολλά κοσμήματα. Φορούσαν φλουριά στο λαιμό που έφταναν μέχρι το στήθος και στη μέση είχαν τις πόρπες. Τα κοσμήματα αυτά κληροδοτούνταν από τη μια γενιά στην άλλη. Σήμερα πολλές γυναίκες έχουν κοσμήματα από τη γιαγιά ή ακόμα και την προγιαγιά. Οι δυο αυτές στολές είναι οι ωραιότερες της περιοχής. Σοι είπα όμως πως στη Φλώρινα δεν έχουμε μια μόνο στολή αλλά κάθε χωριό έχει τη δική του. Δεν διαφέρουν όμως με αυτές που σου είπα. Απλά τα διακοσμητικά θέματα αλλάζουν και τα χρώματα. Τα μέρη όμως είναι σχεδόν τα ίδια».

- *Ευχαριστώ πολύ.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΚΕΝΤΗΣΤΡΑ

Στοιχεία Κεντήστρας

Όνομα: ***Παπακοσμά Παρασκευή***

Ετών: ***47***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Μέση Εκπαίδευση***

- *Από ποια ηλικία αρχίσατε να κεντάτε;*
- **«Από πάρα πολύ μικρή. Θυμάμαι 5 χρονών ήμουν και έραβα τσουβάλια».**
- *Από πού μάθατε να κεντάτε;*
- **«Από τη μαμά, τη θεία, τη γιαγιά».**
- *Ασχολείστε επαγγελματικά;*
- **«Ναι στο Γυναικείο συνεταιρισμό που φτιάχνουν παραδοσιακές στολές της Φλώρινας».**
- *Που διαθέτετε τα προϊόντα σας;*
- **«Ο συνεταιρισμός τα διαθέτει σε ιδιώτες, σε συλλόγους, σε χορευτικά συγκροτήματα».**
- *Ποιο το είδος του υφάσματος και το χρώμα πάνω στο οποίο κεντάτε;*
- **« Είναι υφαντά από βαμβάκι, μάλλινο, τσόχα, λινό διάφορα τμήματα της στολής. Και το χρώμα είναι άσπρο, μαύρο, κόκκινο ανάλογα με το τμήμα της στολής και τι χρώμα έχει».**
- *Ποια χρώματα και είδη κλωστών χρησιμοποιείτε;*
- **«Όλα τα χρώματα, χρυσό, ασημένια και διάφορα είδη κουβαρίστρες, μαλλάκι, φλος, DMC».**
- *Ποια είδη βελονιάς χρησιμοποιείτε;*
- **«Διάφορα είδη, πλακέ, ροκοκό, βυζαντινό, παραδοσιακό κέντημα».**
- *Πώς γίνεται η αποτύπωση του σχεδίου πάνω στο ύφασμα που κεντάτε;*
- **«Το βλέπουμε και το κεντάμε ή με καρμπόν το περνάμε πάνω στο ύφασμα».**
- *Με ποιο τρόπο κεντάτε;*
- **«Είτε στο χέρι, είτε σε τελάρο».**
- *Ποια τα θέματα κεντητικής;*
- **«Άνθη, πουλιά, σταυροί, διάφορα γεωμετρικά σχήματα ανάλογα με το τμήμα της στολής που θα κεντηθεί».**

- *Για πού προορίζονται αυτά που κεντάτε;*
- **«Αυτά που κεντάω είναι τμήματα παραδοσιακών στολών της Φλώρινας. Οι στολές αυτές στέλνονται σε συλλόγους, σε ιδιώτες σε όλη την Ελλάδα και στο εξωτερικό».**
- *Ευχαριστώ πολύ.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΗ

Στοιχεία αγγειοπλάστη

Όνομα: ***Αθανάσιος Ζουζέλης***

Ετών: ***27***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Μέση Εκπαίδευση***

- *Υπάρχει αγγειοπλαστική τέχνη στη Φλώρινα; Υπήρχε μήπως από παλιά;*
- **«Υπήρχε αγγειοπλαστική τέχνη στη περιοχή από παλιά και αυτό φαίνεται από τα πολλά πήλινα αγγεία που έχουν βρεθεί από τις ανασκαφές».**
- *Την εγκατέλειψαν; Πότε και γιατί;*
- **«Την εγκατέλειψαν όταν ξεκίνησαν οι βιομηχανίες, άρχισαν να παράγονται πλαστικά είδη οικιακής χρήσης και τα πήλινα δεν χρειάζονταν. Η αγγειοπλαστική είχε εγκαταλειφθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Πριν από δυο χρόνια και κάτι ανοίξαμε το εργαστήριο, το οποίο είναι το μοναδικό στην περιοχή».**
- *Ο χώρος εργασίας είναι μέσα ή έξω από την πόλη;*
- **«Είναι εκτός πόλεως».**
- *Από τι εξαρτάται ο χώρος εγκατάστασης; Γιατί διαλέξατε αυτόν τον χώρο για να φτιάξετε το εργαστήριο;*
- **«Για να λειτουργήσει ένα εργαστήριο χρειάζεται απαραίτητα νερό. Και φυσικά μεγάλος χώρος».**
- *Ποια εποχή ξεκινούν οι εργασίες και γιατί;*
- **«Δουλεύουμε όλο το χρόνο. Είναι καλύτερα όμως το χειμώνα γιατί έχουμε πρόβλημα το καλοκαίρι με τις θερμοκρασίες. Για παράδειγμα, θα πρέπει ο χρόνος που στεγνώνουν τα πήλινα να είναι μεγάλος. Θα πρέπει να στεγνώνουν αργά. Με την υπερβολική ζέστη ο πηλός μπορεί να σπάσει. Έτσι το καλοκαίρι η δουλειά είναι πιο δύσκολη. Όχι ότι δεν μπορείς να δουλέψεις το καλοκαίρι απλά προσαρμόζεις ανάλογα το εργαστήριο. Για παράδειγμα φτιάχνεις ειδικό στεγνωτήριο όπου σκεπάζεις τα πήλινα με νάιλον για να παρατείνεις το χρόνο στεγνώματος».**
- *Υπάρχουν βοηθοί;*
- **« Όχι είμαστε μόνο ο αδερφός μου και εγώ».**
- *Και πώς μοιράζετε την δουλειά;*

- **«Αυτό είναι σχετικό πολύ. Ο ένας φτιάχνει τα αγγεία στον τροχό και ο άλλος δουλεύει με φύλλο πηλού όπου φτιάχνει διάφορα γλυπτά, κηροπήγια, μπαουλάκια οτιδήποτε».**
- *Πώς γίνεται η προετοιμασία του χώματος; Μπορείτε να τη περιγράψετε;*
- **«Εμείς παίρνουμε έτοιμο πηλό. Υπάρχει βέβαια στη φύση απλά χρειάζεται κάποια ειδική επεξεργασία. Θα πρέπει να καθαριστεί από την άμμο, να γίνει στράγγιση και αφού θα αρχίσει να στεγνώνει το χώμα που μένει είναι ομοιογενές. Κόβεται σε καλούπια και μετά πρέπει να ζυμωθεί. Επειδή είναι χρονοβόρα διαδικασία και χρειάζονται τεράστιοι χώροι για να γίνει κάτι τέτοιο, υπάρχει για ευκολία δικιά μας ο έτοιμος πηλός. Υπάρχουν δηλαδή εργαστήρια π.χ. στην Κρήτη, στην Αθήνα ή στο εξωτερικό που μπορούμε να συνεργαστούμε και φέρνουμε πηλό. Μοιάζει σαν πλαστελίνη και το παίρνουμε σε τσουβαλάκια που κρατούν την υγρασία για να μη στεγνώνει ο πηλός και κλείνουν αεροστεγώς».**
- *Μετά από πόσο χρόνο μαθητείας θεωρείται κάποιος ικανός να κάτσει στο τροχό και να γίνει τεχνίτης;*
- **«Αυτό έχει να κάνει με το άτομο. Δηλαδή με το πόσο πιάνουν τα χέρια του. Υπάρχουν άτομα που κάθονται στο τροχό σε μια βδομάδα και άλλοι που παιδεύονται τρεις μήνες. Είναι σχετικό».**
- *Τι χρησιμοποιείτε για πρώτη ύλη;*
- **«Υπάρχει ειδικό χώμα από άργιλο, η αργιλόμαζα».**
- *Πώς το διακρίνετε;*
- **«Κολλάει, έχει ελαστικότητα και πλάθεται όταν βρέχεται λόγω του αργίλου».**
- *Από πού το προμηθεύεστε;*
- **«Από εργαστήρια σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, όπως Κρήτη, Αθήνα και το Ελληνικό Κέντρο Πηλού. Υπάρχουν διάφορα είδη πηλού π.χ. άσπρος πηλός, κόκκινος πηλός, άλλος που αντέχει υψηλές θερμοκρασίες ,άλλος που περιέχει άμμο».**
- *Μήπως ανακατεύετε τον πηλό και με άλλες ουσίες;*
- **«Εμείς όχι. Το χώμα είναι έτοιμο και περιέχει ορισμένα χαρακτηριστικά».**
- *Με ποιο τρόπο διαπιστώνετε αν το χώμα είναι κατάλληλο;*
- **« Από την υφή. Και αν είναι ελαστικό ,από την πλαστικότητά του, την υγρασία και αν πλάθεται; Για να καταλάβεις, εάν τρυπήσει ένα**

τσουβαλάκι δεν έχει κατάλληλη υγρασία και ο πηλός πλάθεται δύσκολα, δεν μπορούμε να του δώσουμε σχήμα.

- *Με ποιο τρόπο διαπιστώνετε αν το χώμα είναι πορώδες;*
- **«Από την απορροφητικότητα νερού».**
- *Ποια είναι η καύσιμη ύλη για το ψήσιμο των αγγείων;*
- **«Σήμερα χρησιμοποιούμε ηλεκτρικούς φούρνους για το ψήσιμο. Δεν έχουμε τα παραδοσιακά καμίνια με το κάρβουνο ή τα ξύλα».**
- *Ποια η επεξεργασία του πηλού;*
- **«Αρχικά, ο πηλός πρέπει να ζυμωθεί για να φύγει ο αέρας από μέσα. Να μην έχει φυσαλίδες αέρα μέσα γιατί αυτό θα δημιουργήσει πρόβλημα αργότερα. Μπορεί να σκάσει ή κατά τη διάρκεια του ψησίματος ή κατά την διάρκεια του στεγνώματος. Μετά αφού ζυμωθεί είναι έτοιμος για χρήση. Το ζύμωμα γίνεται σε ειδικό μηχάνημα το ζυμωτήριο. Αφού ζυμωθεί λοιπόν, το κόβεις σε διάφορα τμήματα και το δουλεύεις στον τροχό ή ανοίγοντας φύλλο. Για να δουλευτεί όμως θα πρέπει να έχει την κατάλληλη υγρασία, γι΄αυτό βρέχουμε τα χέρια μας συνέχεια. Αφού φτιαχτεί ένα κομμάτι, το αφήνουμε να στεγνώσει σιγά σιγά όμως. Συνήθως το σκεπάζουμε με μια νάιλον μεμβράνη, ανοίγοντας τρύπες γύρω γύρω ή σκεπάζουμε τα πολύ λεπτά σημεία του κομματιού. Και αυτό γιατί υπάρχει διαφορετική συστολή από το ένα τμήμα στο άλλο και μπορεί να καταστραφεί το κομμάτι. Τα λεπτά σημεία π.χ. ένα χερουλάκι, επειδή έχει μικρή επιφάνεια ογκομετρική και αερίζεται γύρω γύρω στεγνώνει πολύ πιο γρήγορα. Το υπόλοιπο μέρος παραμένει υγρό. Αφού έχει στεγνώσει το χερούλι καθώς στεγνώνει το υπόλοιπο κομμάτι «τραβάει» τις άκρες από το χερούλι με κίνδυνο να καταστραφεί ,να ραγίσει. Για αυτό προσπαθούμε να στεγνώνουν όλα τα μέρη ταυτόχρονα».**
- *Πόσες μέρες ή ώρες αφήνετε να στεγνώσει ένα πήλινο αντικείμενο;*
- **«Όχι ώρες, θα ήμασταν ευτυχισμένοι αν ήταν ώρες. Μπορεί και μια βδομάδα αναλόγως το κομμάτι, την ποσότητα πηλού και φυσικά τον καιρό. Το καλοκαίρι ναι μεν στεγνώνει πιο γρήγορα αλλά είναι πιο εύκολο να καταστραφούν. Οπότε αναγκαστικά προσπαθούμε να παρατείνουμε τον χρόνο στεγνώματος».**
- *Και πώς καταλαβαίνεις ότι έχει στεγνώσει τελείως;*

- **«Αλλάζει τελείως χρώμα. Γίνεται πιο άσπρο. Σε ένα ποτήρι ξεκινάει να στεγνώνει από το χείλος και τελευταία στεγνώνει η βάση, που είναι ελαφρώς πιο χοντρή».**
- *Αφού στεγνώσει ποιο είναι το επόμενο βήμα;*
- **«Αφού στεγνώσει το αντικείμενο, γίνεται το σφουγγάρισμα. Με ένα πολύ μαλακό σφουγγαράκι και σκέτο νερό, τίποτα άλλο, λειαίνουμε τη εξωτερική επιφάνεια. Είναι λογικό, πέρα από τις δαχτυλιές, να υπάρχουν και κάποιες γραμμές που έχουν δημιουργηθεί από τον τροχό καθώς γυρίζει. Αφού είναι στεγνό το αντικείμενο με το σφουγγαράκι λειαίνουμε τις γραμμές. Στην ουσία τρώμε τον πηλό από έξω για να γίνει λείο. Αυτό χρειάζεται πολύ προσοχή και όχι υπερβολικό νερό γιατί το ξαναβρέχεις και θα πρέπει να το αφήσεις να στεγνώσει πάλι από την αρχή. Τα πολύ λεπτά σημεία θέλουν πολύ, πολύ προσοχή. Αφού το έχουμε κάνει λείο, το αφήνουμε να στεγνώσει για λίγο και το βάζουμε στο φούρνο. Εκεί ψήνεται για δέκα ώρες στους 900 βαθμούς πάρα πολύ αργά. Αφού περάσουν οι ώρες δεν μπορούμε να τα βγάλουμε αμέσως, γιατί από την απότομη αλλαγή θερμοκρασίας σπάνε. Συνήθως περιμένουμε να πέσει η θερμοκρασία στους 200-300 βαθμούς και ανοίγουμε σιγά σιγά την πόρτα να πέσει περισσότερο η θερμοκρασία για να τα βγάλουμε από το φούρνο. Στη συνέχεια αφού έχουν κρυώσει τελείως τα ζωγραφίζουμε με μπατανάδες. Αυτά είναι ειδικά χρώματα υδατοδιαλυτά και φτιάχνουμε διάφορα σχέδια με το πινελάκι. Μετά τα γυαλώνουμε. Περνάμε από πάνω από τα χρώματα και σε όλο το αντικείμενο γυαλί. Γυαλώνουμε και αντικείμενα τα οποία δεν ζωγραφίζουμε και είναι σκέτα».**
- *Και πώς μπαίνει το γυαλί; Είναι σε σκόνη;*
- **«Όλα τα γυαλιά είναι σε σκόνη. Αυτό το διάφανο γυαλί που χρησιμοποιούμε είναι σκόνη και δεν διαλύεται στο νερό. Απλά αιωρείται, ποτέ δεν γίνεται ένα με το νερό. Το βάζουμε σε κουβάδες και το ανακατεύουμε με νερό. Βέβαια οι δοσολογίες είναι συγκεκριμένες. Μπορείς όμως να «παίξεις», ανάλογα με το αποτέλεσμα που θέλεις, με τη ποσότητα νερού ή γυαλιού. Βουτάς το αντικείμενο μέσα, το βγάζεις, καθαρίζεις το πάτο για να μη κολλήσει εκεί που θα το ακουμπήσεις, το αφήνεις λίγο να στεγνώσει και το ψήνεις πάλι στο φούρνο. Υπάρχουν και γυαλιά τρίτου ψησίματος. Αν θες να ζωγραφίσεις πάνω σε γυαλωμένο**

αντικείμενο χρησιμοποιείς άλλα χρώματα, τα οποία διαλύονται με έναν ειδικό διαλύτη και έχουν τη μορφή λαδομπογιάς. Στη συνέχεια το βουτάς στο γυαλί τρίτου ψησίματος και το ψήνεις για να γίνει ομοιόμορφη η μάζα του. Τα γυαλιά που χρησιμοποιούμε είναι μη καρκινογόνα, δεν περιέχουν δηλαδή μόλυβδο. Έτσι όλα τα αντικείμενα μπορούν να χρησιμοποιηθούν άφοβα. Με τα γυαλιά και με ορισμένα οξείδια πετυχαίνουμε χρωματισμούς και έτσι χρωματίζουμε τα πήλινα. Τα πολύ ζωντανά χρώματα και οι τρελοί συνδυασμοί πετυχαίνονται με μολυβδούχα γυαλιά. Εμείς όμως έχουμε πετύχει ωραία χρώματα χωρίς μολυβδούχα.

- *Πως τοποθετείτε τα πήλινα στο φούρνο για να μη σπάσουν;*
- **«Τα αγγεία τα βάζουμε πάνω σε τάβλες, οι οποίες χωράνε αρκετά κομμάτια. Τοποθετούμε τις τάβλες την μια πάνω από την άλλη. Για να μην ακουμπά η τάβλα πάνω στα πήλινα, στις τέσσερις άκρες της από κάτω τοποθετούμε κυλίνδρους. Ανάλογα με το ύψος των πήλινων, έχουμε και κυλίνδρους. Άλλοι πιο κοντοί, άλλοι πιο ψηλοί. Με αυτό τον τρόπο τοποθετούμε τις τάβλες μέσα στο φούρνο και ψήνουμε πολλά κομμάτια μαζί».**
- *Για να πάρει ένα αντικείμενο την τελική του μορφή, πόσος χρόνος χρειάζεται;*
- **«Μια με δυο βδομάδες. Εξαρτάται από όλους τους παράγοντες που αναφέραμε και πιο πριν».**
- *Αν θελήσεις να το χαράξεις σε ποιο στάδιο το χαράζεις;*
- **«Το χαράζεις πριν στεγνώσει, με πολύ προσοχή. Όχι ότι δεν χαράζεται μετά, απλά θέλει ειδικό τροχό και υπάρχει κίνδυνος από τον τροχό να ραγίσει».**
- *Ποια τα εργαλεία που χρησιμοποιείτε;*
- **«Έχουμε τον τροχό, ο οποίος είναι ηλεκτρικός με έναν δίσκο που περιστρέφεται και έναν άλλο δίσκο τον οποίο χρησιμοποιούμε για να κρατάει σταθερό το αντικείμενο και να φτιάχνουμε τη βάση. Παλιότερα, δεν είχαν τέτοιο δίσκο και τοποθετούσαν το αντικείμενο πάνω σε υγρό πηλό για μένει σταθερό. Αντί για καμίνι με ξύλα έχουμε δυο ηλεκτρικούς φούρνους, έναν μικρό και έναν μεγάλο. Το ζυμωτήρι από τον οποίο βγαίνει ο πηλός ζυμωμένος σε κύλινδρο και κόβουμε με τα μαχαίρι όση ποσότητα θέλουμε. Εκτός από τα μαχαίρια έχουμε σύρμα, σε διάφορα**

μεγέθη, οι άκρες του οποίου είναι δεμένες με δυο ξυλάκια και με το οποίο κόβουμε τον πηλό σε όση ποσότητα χρειαζόμαστε. Το σύρμα το χρησιμοποιούμε και για να ξεκολλήσουμε το αντικείμενο από τον τροχό. Έχουμε τα ξεγυριστίρια για να φτιάξουμε τη βάση ή να δώσουμε σχήμα στον πηλό, εργαλεία για να φτιάξουμε τρύπες καθώς και εργαλεία για σκάλισμα και σχέδια. Για να φτιάξουμε τα χερούλια υπάρχουν ειδικά εργαλεία και έχουμε επίσης και τις πελεκούδες. Είναι κομμάτια από ξύλο με μια τρύπα στη μέση όπου περνάμε το δάχτυλο. Με τις πελεκούδες δίνουμε ώθηση στον πηλό, κάνουμε καμπύλες και ισιάζουμε την επιφάνεια. Όχι ότι δεν το κάνουμε με το χέρι, αλλά το χέρι όλο και κάπου θα ξεφύγει».

- *Τι αντικείμενα φτιάχνετε; Ποια είναι τα είδη των αγγείων;*
- **«Φτιάχνουμε διάφορα αγγεία. Ποτήρια, κανάτες, φλυτζάνια, κούπες, διακοσμητικούς δίσκους, σταχτοδοχεία, συσκευές αρωματοθεραπείας, στάμνες, μπουκάλια, μουσικές στάμνες, τουμπερλέκια, πολλά πράγματα. Σε πολλές ταβέρνες της περιοχής έχουμε φτιάξει κανατάκια, ποτήρια, διακοσμητικές στάμνες. Επίσης δεχόμαστε και παραγγελίες για μπομπονιέρες. Πρωτότυπη ιδέα δεν συμφωνείς; Ο πολύς ο κόσμος δεν μας γνωρίζει. Δεν έχουμε οργανωθεί και πολύ καλά. Η Φλώρινα παλιότερα φημιζόταν για τα πήλινα της. Δυστυχώς σήμερα δεν υπάρχει κανένας αγγειοπλάστης από τους παλιούς. Θέλουμε όμως να ξαναποκτήσει η Φλώρινα τη φήμη της γι'αυτό άλλωστε δουλεύουμε. Για να γίνουμε γνωστοί το συντομότερο».**
- *Ευχαριστώ πολύ.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΑΓΙΟΓΡΑΦΟ

Στοιχεία Αγιογράφου

Όνομα: ***Ζωγράφος Νικόλαος***

Ετών: ***70***

Μορφωτικό Επίπεδο: ***Στοιχειώδης Μόρφωση***

- *Υπήρχαν και υπάρχουν αγιογράφοι εδώ στη Φλώρινα;*
- **«Υπήρχαν παλιότερα και υπάρχουν σήμερα»**
- *Ξέρετε από πότε περίπου αναπτύχθηκε η αγιογραφία στην Φλώρινα;*
- **«Η αγιογραφία στον τόπο πρωτοξεκίνησε από τον προπάππου μου. Ο προπάππους μου ήταν ράφτης στο επάγγελμα και είχε πάει στο Άγιο όρος να εργαστεί ως ράφτης. Εκεί είδε τους αγιογράφους, επηρεάστηκε, του άρεσε πολύ και έμεινε εκεί και διδάχθηκε την αγιογραφία. Τότε επικρατούσε η αναγεννησιακή τεχνοτροπία, η ρώσο- αναγέννηση. Η βυζαντινή είχε καταργηθεί και αυτό έγινε το 1870. Μετά πήρε και τον πρωτότοκο γιο, ο οποίος ήταν τότε 14 χρονών, και έγινε και αυτός αγιογράφος. Μετά πήρε και τα άλλα δυο παιδιά του και δημιούργησε θα λέγαμε, έναν αγιογραφικό οίκο. Το επίθετό τους ήταν Στυλιάδης και λόγω του επαγγέλματος άλλαξε και έγινε Ζωγράφου. Όταν εργάζονταν στο Άγιο Όρος οι εικόνες ήταν Ρωσικής παραγγελίας. Ετοίμαζαν τις εικόνες και με καΐκι τις πήγαιναν στην Οδησσό, από όπου τις διοχέτευαν στη Ρωσία. Αυτό γινόταν μέχρι το 1916. Στη Φλώρινα όμως δημιουργήθηκε και άλλος ένας οίκος. Αυτό το δημιούργησε ο ξάδερφος του προπάππου μου. Ήταν βαρελάς στο επάγγελμα και είχε πάει και αυτός στο Άγιο Όρος να φτιάχνει τα βαρέλια των καλόγερων. Επηρεάστηκε και έμεινε εκεί και διδάχθηκε την αγιογραφία. Έτσι υπήρχαν δυο αγιογραφικοί οίκοι. Σπάνια όμως υπέγραφαν τις εικόνες. Σήμερα από την οικογένεια συνεχίζω εγώ. Δουλεύω βυζαντινά αναγκαστικά γιατί δεν επιτρέπεται να δουλεύουμε αναγεννησιακά. Η οικογένειά μου έχει παράδοση 130 χρόνια στην αγιογραφία, στην εκκλησιαστική ζωγραφική».**
- *Τα εργαλεία που χρησιμοποιείτε μπορείτε να τα περιγράψετε;*
- **«Η βυζαντινή τεχνοτροπία που άλλωστε επικρατεί δουλεύεται με χρώματα σκόνης, όχι με χρώματα ελαίου, λαδομπογιάς. Χρησιμοποιούμε μουσαμά για τις τοιχογραφίες, κόλλα, πινέλα σε διάφορα μεγέθη. Αν είναι**

έμπειρος ο αγιογράφος φτιάχνει μόνος του πινέλα λεπτά σαν τη μύτη μιας βελόνας. Χρησιμοποιώ και κάποιους διαλύτες για να καθαρίζω τα πινέλα. Γιατί αν τα αφήσω με τις μπογιές καταστρέφονται».

- *Τα υλικά αυτά τα προμηθεύεστε από την περιοχή της Φλώρινας;*
- **«Όχι από τη Φλώρινα, από τη Θεσσαλονίκη. Είναι χρώματα εισαγωγής ακριβά αλλά πολύ καλά ποιοτικώς».**
- *Εσείς ειδικεύεστε στις φορητές εικόνες ή στις τοιχογραφίες;*
- **«Και στις φορητές καις τις τοιχογραφίες».**
- *Αναλαμβάνετε εργασίες και πέρα από τα όρια του νομού;*
- **«Ναι»**
- *Μπορείτε να περιγράψετε τα στάδια εργασίας;*
- **«Οι βυζαντινές εικόνες δουλεύονται με χρώματα σκόνης, κρόκο αυγού και ξύδι. Σπάμε ένα αυγό στη παλάμη, ανοίγουμε τα δάχτυλα να φύγει το ασπράδι. Πλένουμε με λίγο νερό για αν φύγει εντελώς το ασπράδι, το ρίχνω σε μια αχιβάδα, ένα κουτάκι και το ανακατεύω με ξύδι. Ένα μέρος αυγό, μισό μέρος ξύδι. Το ξύδι διαλύει το κρόκο και μετά σε αυτό ρίχνω τη σκόνη. Το αυγό με το ξύδι είναι το κολλητικό θα λέγαμε που κολλάει το χρώμα πάνω στην εικόνα. Αφού πάρουμε το ξύλο από τον μαραγκό, παλιότερα είχαμε σανίδες τώρα έχουμε νοβοπάν, κόντρα πλακέ, το στοκάρουμε και σχεδιάζουμε τον άγιο ή τη παράσταση με μολύβι ή κάρβουνο. Και αφού σχεδιαστεί τη ζωγραφίζουμε. Αφού ζωγραφιστεί και στεγνώσει τη βερνικώνουμε και η εικόνα είναι έτοιμη. Αυτά για τις φορητές, τώρα οι τοιχογραφίες γίνονται αλλιώς. Οι τοιχογραφίες γίνονται στο κονίαμα απάνω στον τοίχο δηλαδή στο σοβά ή σε μουσαμά. Σε μια νεόκτιστη εκκλησία που το κονίαμα είναι φρέσκο και δεν έχει γίνει επίχρισμα, μπορεί να ζωγραφιστεί άνετα και με εμπιστοσύνη. Όταν όμως είναι η εκκλησία παλιά, είναι βαμμένη πολλές φορές και ο τοίχος έχει γεμίσει με χρώματα, δεν είναι εύκολο μπορεί να δημιουργήσει πρόβλημα και για αυτό χρησιμοποιούμε τον μουσαμά. Ο μουσαμάς είτε είναι έτοιμος είτε τον φτιάχνεις από κάμποτ με μια προεργασία. Δηλαδή περνάμε σε ένα φύλλο λίγο στόκο ή τσίγκο ανάλογα τι προτιμάμε και απάνω στον μουσαμά αυτό ζωγραφίζουμε τον Άγιο ή τη παράσταση. Στο μουσαμά στα χρώματά δεν ρίχνουμε αυγό και ξύδι αλλά μια ειδική κόλλα. Αφού σχεδιάσουμε τον μουσαμά και το ζωγραφίσουμε, τοποθετείται στον τοίχο.**

Βάζουμε μπροστά στον τοίχο τη σκαλωσιά , ξύνουμε τον τοίχο αν έχει μερεμέτια τα στοκάρουμε, τα γυψάρουμε και μετά βάζουμε μια κόλλα, ατλακόλ σαν αυτή που χρησιμοποιούν οι ξυλουργοί και κολλάμε τον μουσαμά στον τοίχο. Μετά τραβάμε γραμμές γύρω γύρω και περνάμε το συνηθισμένο χρώμα το βυσσινί. Και έτσι φαίνεται ότι έχουμε ζωγραφίσει τον Άγιο πάνω στον τοίχο ενώ είναι πάνω στο μουσαμά. Αυτά γύρω από την τοιχογραφία.

- *Τα θέματα που ζωγραφίζετε από πού προέρχονται;*
- **«Ζωγραφίζω όλους τους Αγίους και παραστάσεις από την Καινή Διαθήκη. Υπάρχει βέβαια το τυπικό της αγιογραφίας, που λέει πώς να κάνεις έναν άγιο, να τον κάνεις μακρυγένη, κοντογένη, στρογγυλογένη, φουντογένη, ασπρογένη, μαυρογένη. Υπάρχει το τυπικό που γράφει για τον κάθε Άγιο τι μορφή είχε, την όψη του. Διαβάζοντας το τυπικό και αν είσαι έμπειρος δεν χρειάζεσαι φωτογραφίες από άλλους αγιογράφους».**
- *Εργάζεστε πάντα με ανάθεση;*
- **«Ναι πάντα με ανάθεση».**
- *Όταν αναλαμβάνετε ζωγραφικές εργασίες θέτετε κάποιους όρους;*
- **«Εννοείτε στην συμφωνία όρους; Ναι βέβαια. Λέω πόσο δουλεύω το τετραγωνικό, τον πόντο ή τη φιγούρα».**
- *Σχετικά με το χρόνο που θα χρειαζόσασταν;*
- **«Τον χρόνο τον καθορίζει ο αγιογράφος. Λέει περίπου θα παραδώσει την εργασία σε δυο βδομάδες, ένα μήνα ανάλογα».**
- *Η πληρωμή γινόταν σε είδος ή σε χρήμα;*
- **«Σε χρήμα, πάντα σε χρήμα. Πλήρωνε ή η εκκλησία ή οι δωρητές. Υπήρχαν δωρητές. Έδινε την παραγγελία ο παπάς, ότι θα κάνεις αυτόν τον Άγιο και τα ονόματα των δωρητών γράφονταν στην εικόνα. Πλήρωνε ο δωρητής είτε κατευθείαν σε μένα είτε τα έδινε στον παπά και ο παπάς τα έδινε σε μένα».**
- *Στις περιπτώσεις που φεύγατε έξω από τα όρια του νομού και αναλαμβάνατε μεγάλες αγιογραφικές εργασίες σε εκκλησίες, θέτατε κάποιους όρους για τη διατροφή σας;*
- **«πιο παλιά, που δεν υπήρχε το αυτοκίνητο για να πάμε και να γυρίσουμε την ίδια μέρα, ήταν πολύ δύσκολα. Το τάισμα το αναλάμβαναν οι οικογένειες. Μια μέρα η μια οικογένεια, μια μέρα η άλλη. Τις ειδοποιούσε**

ο παπάς να ετοιμάσουν φαγητό για τον αγιογράφο. Τότε δουλεύαμε και μέναμε εκεί, δεν μπορούσαμε να γυρίσουμε. Και να είχαμε τον μουσαμά έτοιμο έπρεπε να κάτσουμε μια δυο μέρες να τον τοποθετήσουμε. Για να πάμε μια φορητή εικόνα πηγαίναμε με το γαϊδουράκι. Και αν έπρεπε να μείνουμε στο χωριό μαζεύαμε τα εργαλεία τα φορτώναμε στο ζώο και πηγαίναμε. Το ζώο όμως το στέλναμε πίσω. Τότε είχε πολλές δυσκολίες. Η σκαλωσιά ήταν ξύλινη ενώ τώρα σιδερένια που στήνεται πιο εύκολα, την διαλύεις και τη ξαναφτιάχνεις εύκολα».

- *Ευχαριστώ πολύ*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8

ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας

Ερωτηματολόγιο

Θέμα Πτυχιακής: ***«Παραδοσιακές Τέχνες και Επαγγέλματα της Φλώρινας. Συμβολή στην βιώσιμη ανάπτυξη με βάση τον Παραδοσιακό Πολιτισμό».***

Νο Ερωτηματολογίου……
Ημερομηνία……

Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο, γίνεται στα πλαίσια εκπόνησης πτυχιακής μελέτης στο τέταρτο έτος του τμήματος Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου. Το παρών ερωτηματολόγιο είναι ΑΝΩΝΥΜΟ. Παρακαλούμε, λοιπόν, να το συμπληρώσετε με απόλυτη ειλικρίνεια, έτσι ώστε να συμβάλλετε και εσείς, στην εκπόνηση μιας πανεπιστημιακής έρευνας, τα αποτελέσματα της οποίας, θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για αυτόν το σκοπό. Ευχαριστούμε πολύ.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο:
   Άνδρας ☐ (1) Γυναίκα ☐ (2)

2. Η ηλικία σας είναι:
   20-25 ☐ (1)
   26-35 ☐ (2)
   36-45 ☐ (3)
   46-55 ☐ (4)
   56 και άνω ☐ (5)

3. Μορφωτικό Επίπεδο:
   Αναλφάβητος ☐ (1)
   Στοιχειώδης Εκπαίδευση (Δημοτικό) ☐ (2)
   Μέση Εκπαίδευση (Γυμνάσιο, Λύκειο, ΚΕΚ, ΤΕΕ) ☐ (3)
   Ανώτερη Εκπαίδευση (ΙΕΚ, ΤΕΙ) ☐ (4)
   Ανώτατη Εκπαίδευση (ΑΕΙ) ☐ (5)
   Μεταπτυχιακές Σπουδές ☐ (6)

4. Τόπος Διαμονής.....

5. Τόπος Καταγωγής.....

6. Οικογενειακή Κατάσταση
   Άγαμος ☐ (1)
   Έγγαμος ☐ (2)
   Διαζευγμένος ☐ (3)
   Χήρος ☐ (4)

7. Έχετε παιδιά;
   ΝΑΙ ☐ (1) ΟΧΙ ☐ (2)

8. Αν ΝΑΙ, πόσα;.....

9. Τι ηλικία έχουν τα παιδιά σας;

Α/α	Αγόρι 1	Αγόρι 2	Αγόρι 3	Κορίτσι 1	Κορίτσι 2	Κορίτσι 3
0-14 χρονών						
15-17 χρονών						
18-21 χρονών						
21 και πάνω						

ΕΙΔΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

10. Μένουν μαζί σας τα παιδιά;

ΝΑΙ ☐ (1) ΟΧΙ ☐ (2)

11. Αν δεν μένουν μαζί σας, σε τι ηλικία έφυγαν από το σπίτι;

Α/α	Αγόρι 1	Αγόρι 2	Αγόρι 3	Κορίτσι 1	Κορίτσι 2	Κορίτσι 3
< 18						
18-21 χρονών						
22-25 χρονών						
26-29 χρονών						
30-33 χρονών						
34-37 χρονών						
37 και άνω						

12. Για ποιο λόγο έφυγαν από το σπίτι;

Παντρεύτηκαν
Να μείνουν μόνοι ☐
Να μείνουν με φίλο-η (όχι συγγενή) ☐
Για οικονομικούς λόγους, γιατί βρήκαν δουλειά αλλού ☐
Ζουν στο σπίτι αλλά είναι φοιτητές αλλού ☐

13. Συνολικό Μηνιαίο Εισόδημα:

0-500 € ☐ (1)
501-1000 € ☐ (2)
1001-1500 € ☐ (3)
1501 € και άνω ☐ (4)

14. Συνολικό Μηνιαίο Εισόδημα από τη τέχνη αυτή:

0-500 € ☐ (1)
501-1000 € ☐ (2)
1001-1500 € ☐ (3)
1501 € και άνω ☐ (4)

15. Κύρια Απασχόληση:

Ιδιωτικός Υπάλληλος ☐ (1)
Δημόσιος Υπάλληλος ☐ (2)
Ελεύθερος Επαγγελματίας ☐ (3)
Αγρότης- Αγρότισσα ☐ (4)
Οικιακά ☐ (5)
Άλλο ☐ (6)
Προσδιορίστε.....

16. Πόσα χρόνια ασχολείστε με τη τέχνη αυτή;.....

17. Αποφέρει κέρδη η τέχνη αυτή;

Καθόλου ☐ (1)
Λίγο ☐ (2)

Πολύ ☐ (3)
Πάρα πολύ ☐ (4)

18. Από πού μάθατε την τέχνη αυτή;
Από τους γονείς ☐ (1)
Από συγγενικά πρόσωπα ☐ (2)
Από φίλους ☐ (3)
Από μόνος (αυτοδίδακτος) ☐ (4)
Από κάποιον ειδικό ☐ (5)

19. Κατά το διάστημα που ασκείτε την τέχνη, παρακολουθήσατε κάποια ειδικά σεμινάρια;
ΝΑΙ ☐ (1) ΟΧΙ ☐ (2)

20. Αν ΝΑΙ, τίνος φορέα ήταν πρωτοβουλία;
Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Φλώρινας ☐ (1)
Λέσχη πολιτισμού Φλώρινας ☐ (2)
Δήμος Φλώρινας ☐ (3)
Ν.Ε.Λ.Ε. Φλώρινας ☐ (4)
Ευρωπαϊκή Ένωση ☐ (5)

21. Αν ΟΧΙ, θα θέλατε να πραγματοποιηθούν στο άμεσο μέλλον;
ΝΑΙ ☐ (1) ΟΧΙ ☐ (2)

22. Τα υλικά που χρησιμοποιείτε, τα προμηθεύεστε από την περιοχή της Φλώρινας;
ΝΑΙ ☐ (1) ΟΧΙ ☐ (2)

23. Πόσο χρόνο χρειάζεστε για να φτιάξετε ένα προϊόν;
1 μέρα ☐ (1)
1 βδομάδα ☐ (2)
1 μήνα ☐ (3)
1 χρόνο ☐ (4)

24. Από τι εξαρτάται ο χρόνος αυτός;……..

25. Υπάρχει ενδιαφέρον από τη νέα γενιά για την συνέχιση της τέχνης;
ΝΑΙ ☐ (1) ΟΧΙ ☐ (2)

26. Είστε ευχαριστημένος από την ασχολία σας αυτή;
Καθόλου ☐ (1)
Λίγο ☐ (2)
Πολύ ☐ (3)
Πάρα πολύ ☐ (4)

27. Θα θέλατε τα παιδιά σας να συνεχίσουν την τέχνη;
ΝΑΙ ☐ (1) ΟΧΙ ☐ (2)

28. Αν ΟΧΙ, γιατί;……..

29. Πιστεύετε πως πρέπει να συνεχιστεί η παράδοση στον τομέα αυτό;

ΝΑΙ □ (1) ΟΧΙ □ (2)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 9

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Φύλο

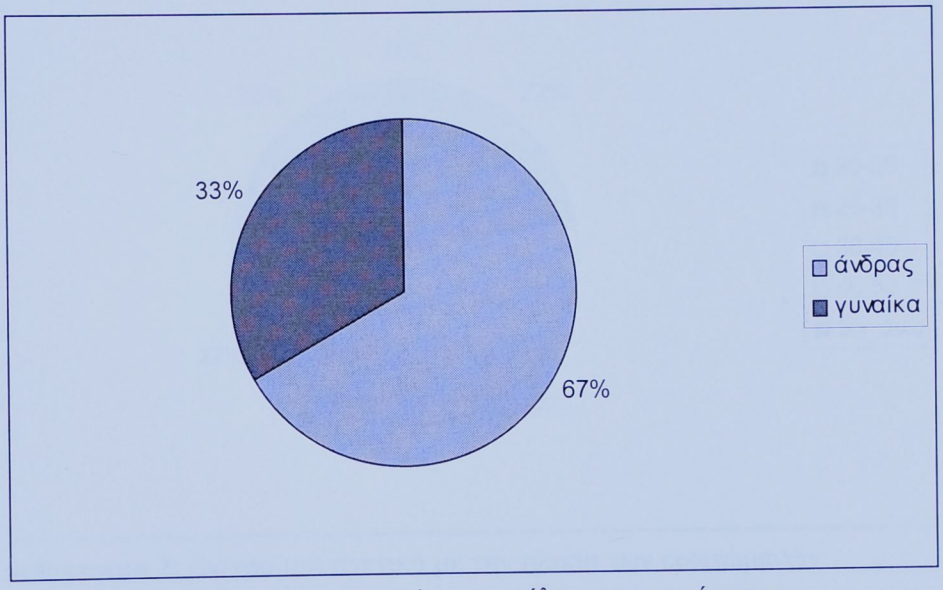

Διάγραμμα 1: διάγραμμα σχετικά με το φύλο των ερωτώμενων

2. Ηλικία

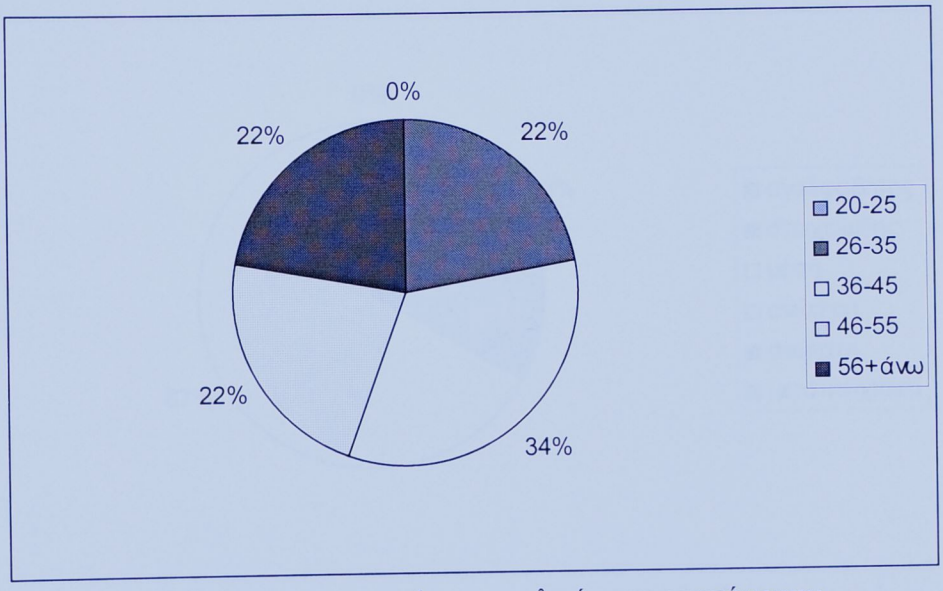

Διάγραμμα 2: διάγραμμα σχετικά με την ηλικία των ερωτώμενων

3. Μορφωτικό Επίπεδο

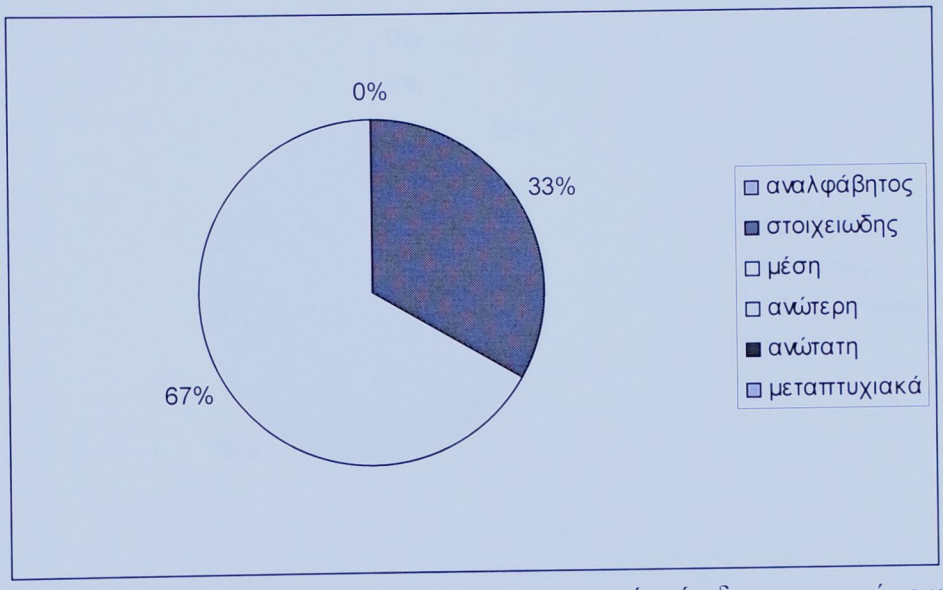

Διάγραμμα 3: διάγραμμα σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων

4. Οικογενειακή κατάσταση

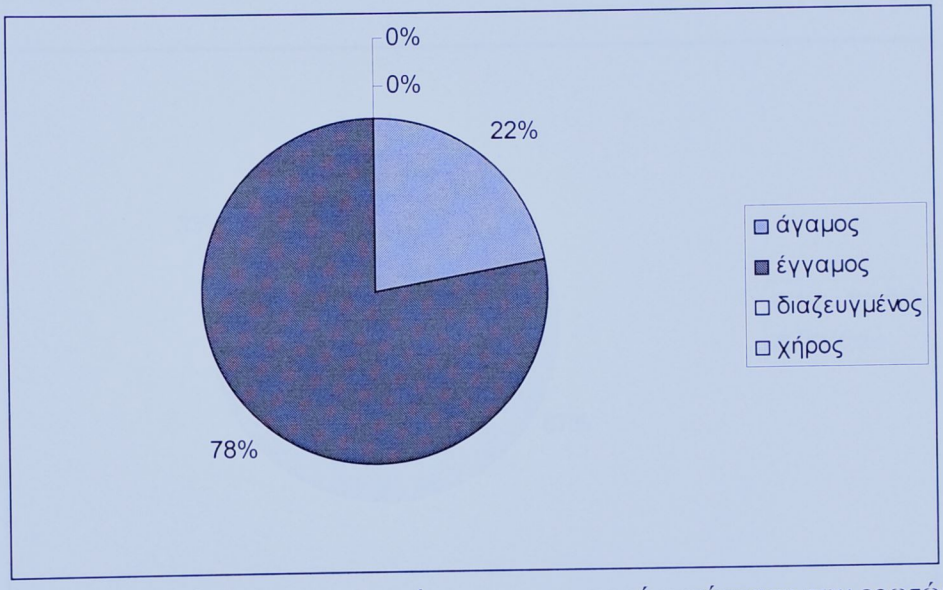

Διάγραμμα 4: διάγραμμα σχετικά μην οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων

5. Έχετε παιδιά

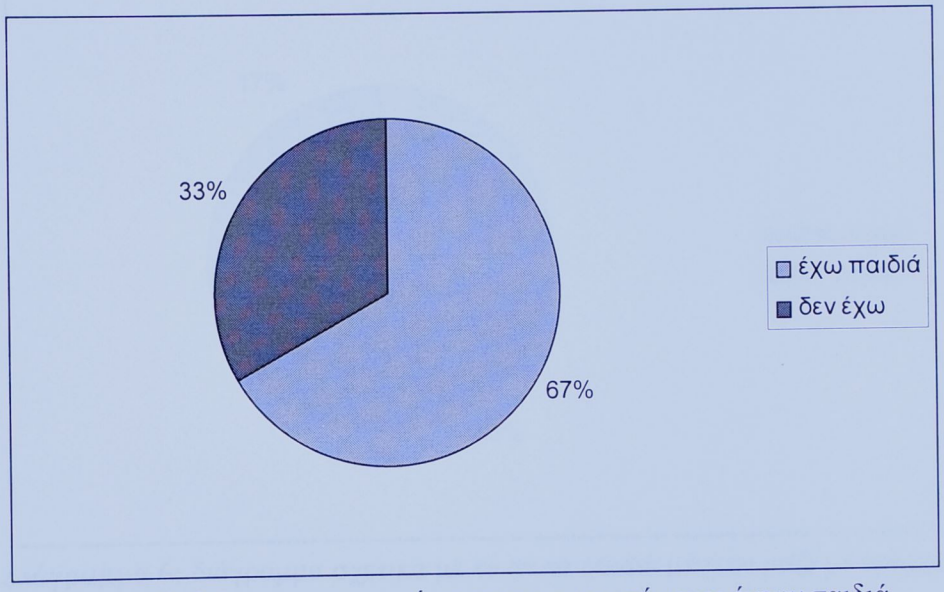

Διάγραμμα 5: διάγραμμα σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι έχουν παιδιά

6. Μένουν τα παιδιά μαζί

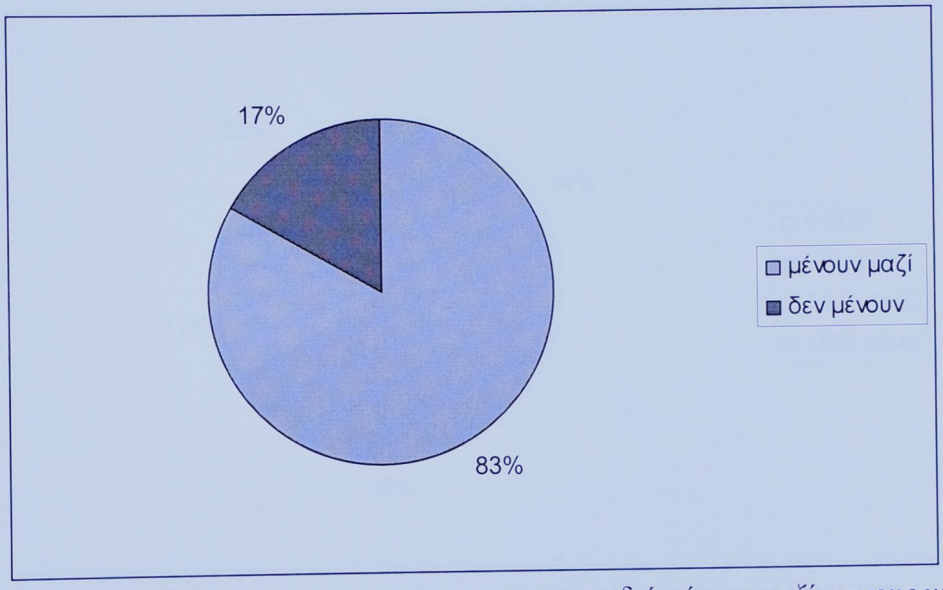

Διάγραμμα 6: διάγραμμα σχετικά με το αν τα παιδιά μένουν μαζί με τους γονείς

7. Συνολικό Μηνιαίο Εισόδημα

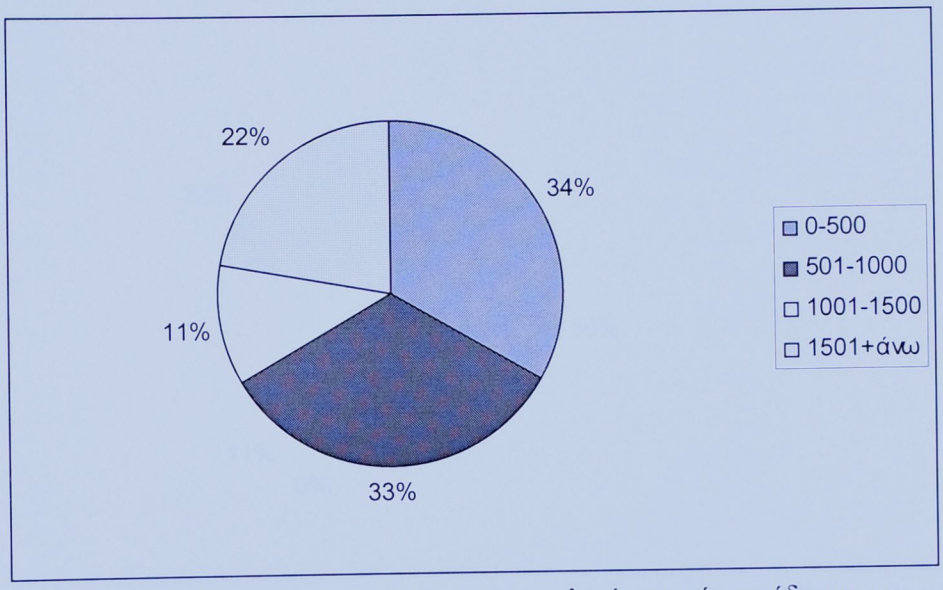

Διάγραμμα 7: διάγραμμα σχετικά με το συνολικό μηνιαίο εισόδημα των ερωτώμενων

8. Συνολικό Μηνιαίο Εισόδημα από τη Τέχνη

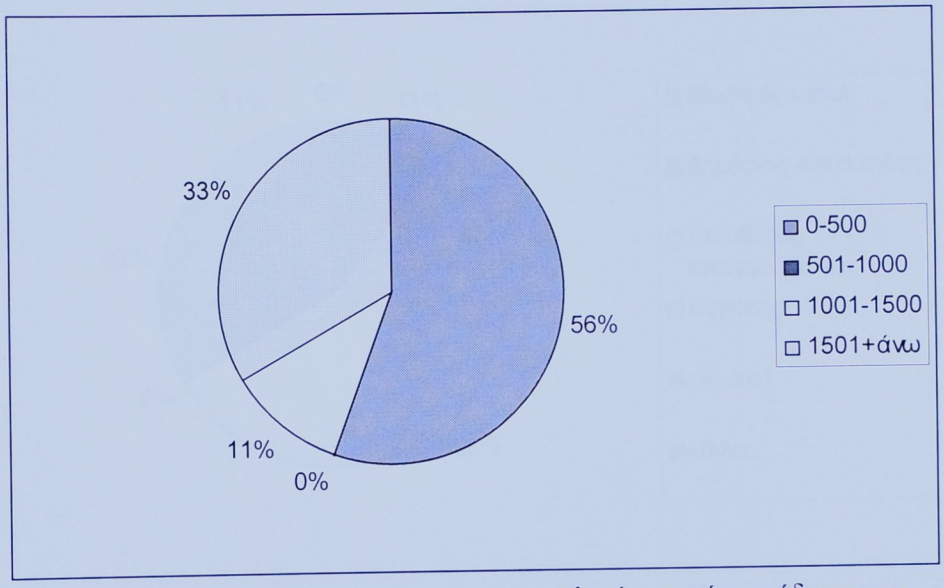

Διάγραμμα 8: Διάγραμμα σχετικά με το συνολικό μηνιαίο εισόδημα των ερωτώμενων από τη τέχνη

9. Κύρια απασχόληση

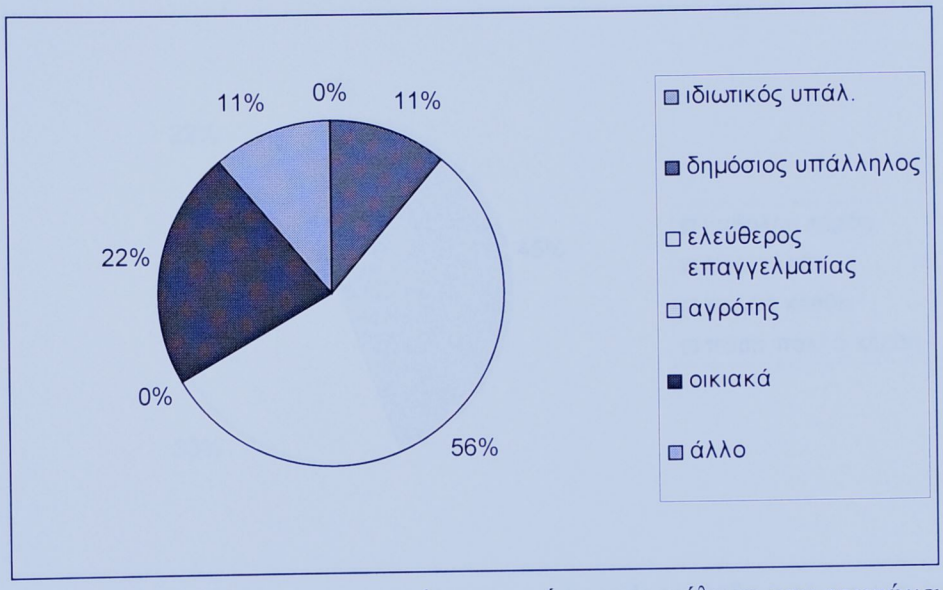

Διάγραμμα 9: Διάγραμμα σχετικά με την κύρια απασχόληση των ερωτώμενων

10. Αποφέρει κέρδη η τέχνη

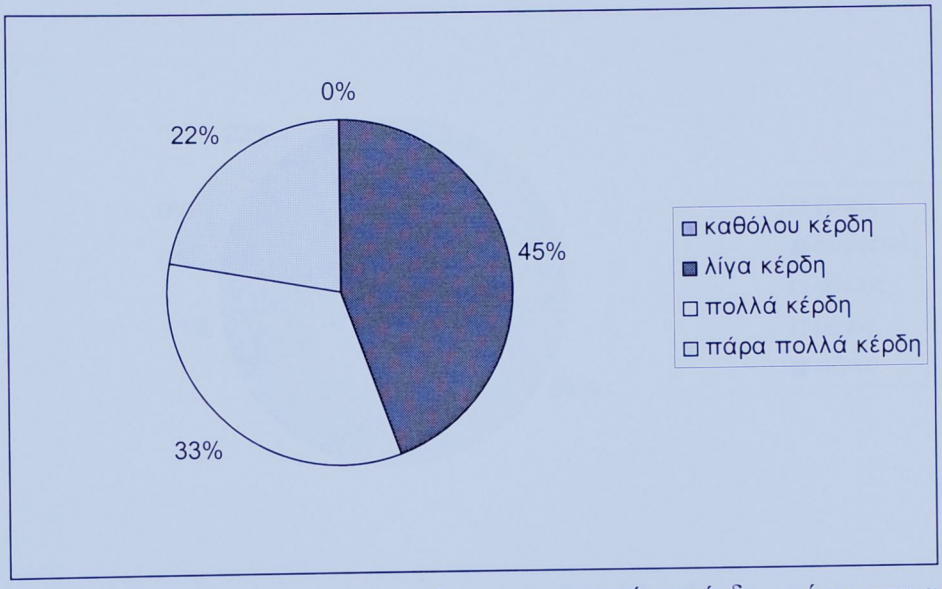

Διάγραμμα 10: Διάγραμμα σχετικά με το αν αποφέρει κέρδη η τέχνη που ασκούν οι ερωτώμενοι

11. Από πού μάθατε τη τέχνη

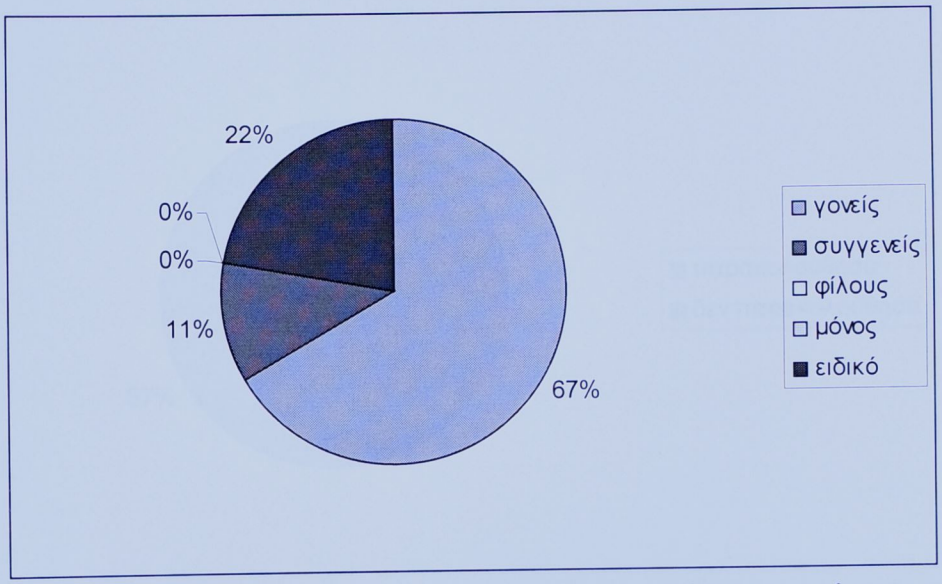

Διάγραμμα 11: διάγραμμα σχετικά με το από πού έμαθαν οι ερωτώμενοι τη τέχνη

12. Παρακολουθήσατε σεμινάρια

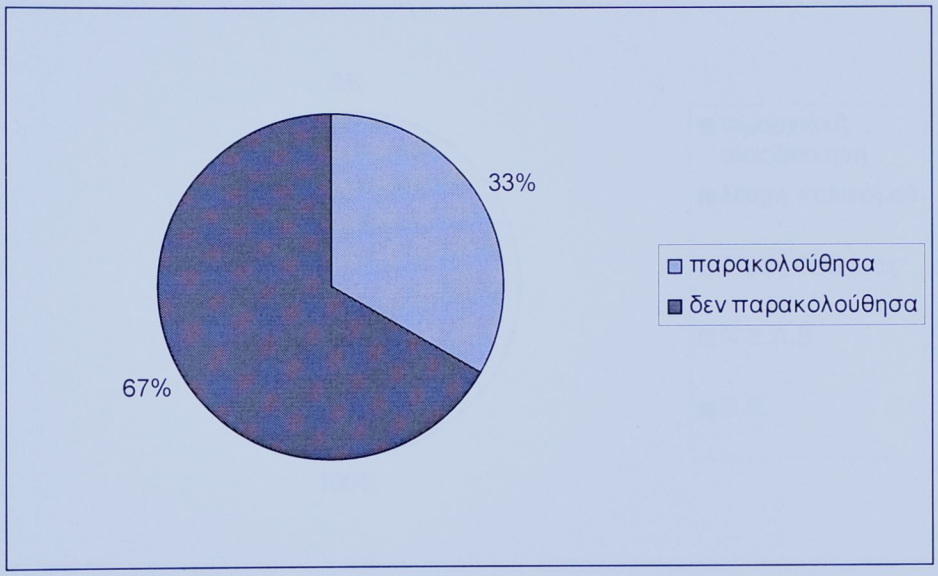

Διάγραμμα 12: διάγραμμα σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι παρακολούθησαν ειδικά σεμινάρια

13. Τίνος Φορέα

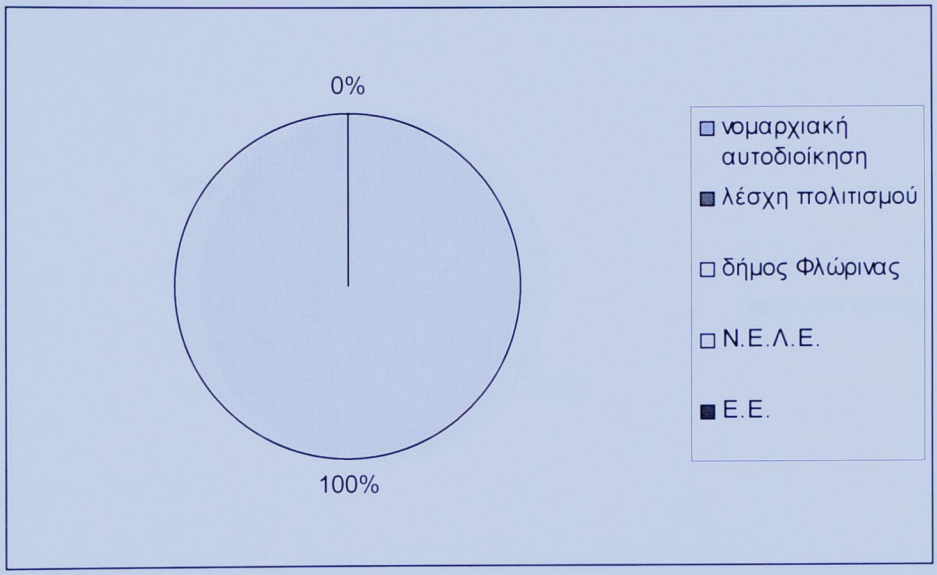

Διάγραμμα 13: διάγραμμα σχετικά με το ποιος ήταν ο φορέας που οργάνωσε τα σεμινάρια

14. Θα θέλατε να παρακολουθήσετε στο μέλλον;

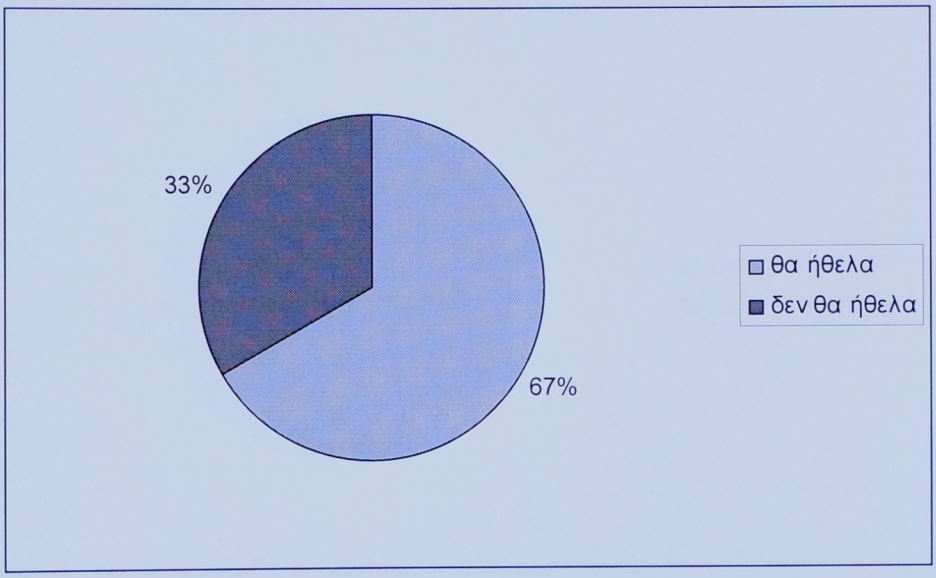

Διάγραμμα 14: διάγραμμα σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι θα ήθελαν να παρακολουθήσουν σεμινάρια στο μέλλον

15. Προμήθεια Υλικών

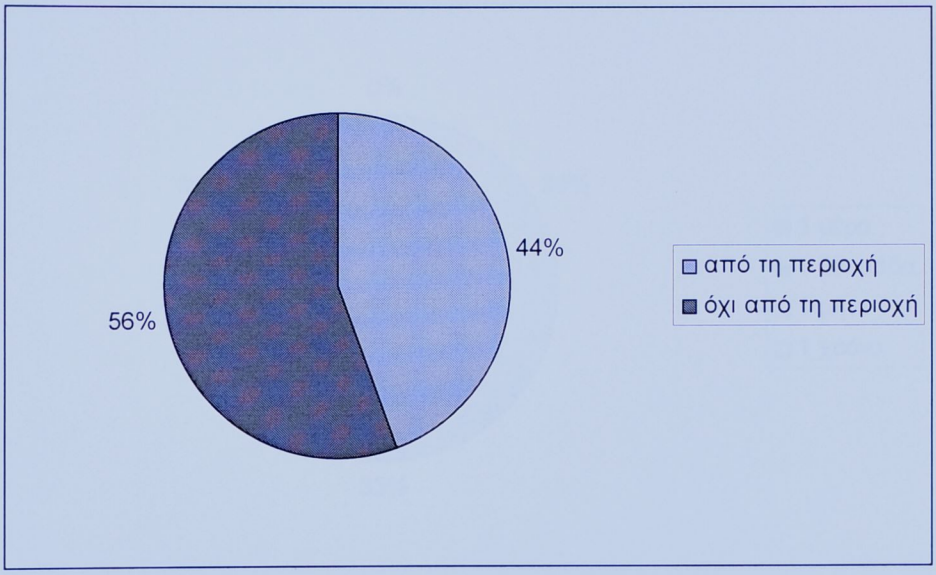

Διάγραμμα 15: διάγραμμα σχετικά με το αν προμηθεύονται τα υλικά από τη περιοχή της Φλώρινας

16. Πόσο χρόνο

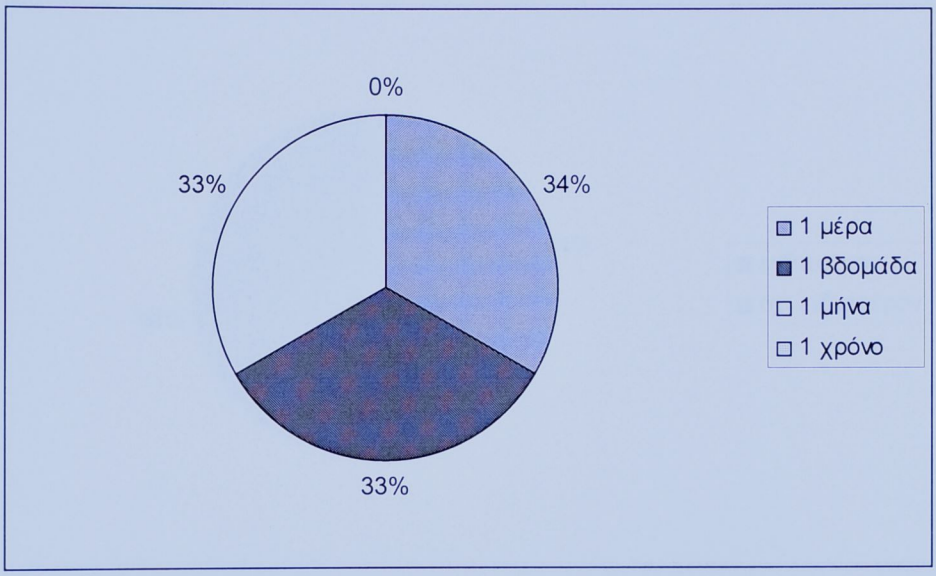

Διάγραμμα 16: διάγραμμα σχετικά με το πόσο χρόνο χρειάζονται οι ερωτώμενοι, για να φτιάξουν ένα προϊόν

17. Ενδιαφέρον από τη νέα γενιά

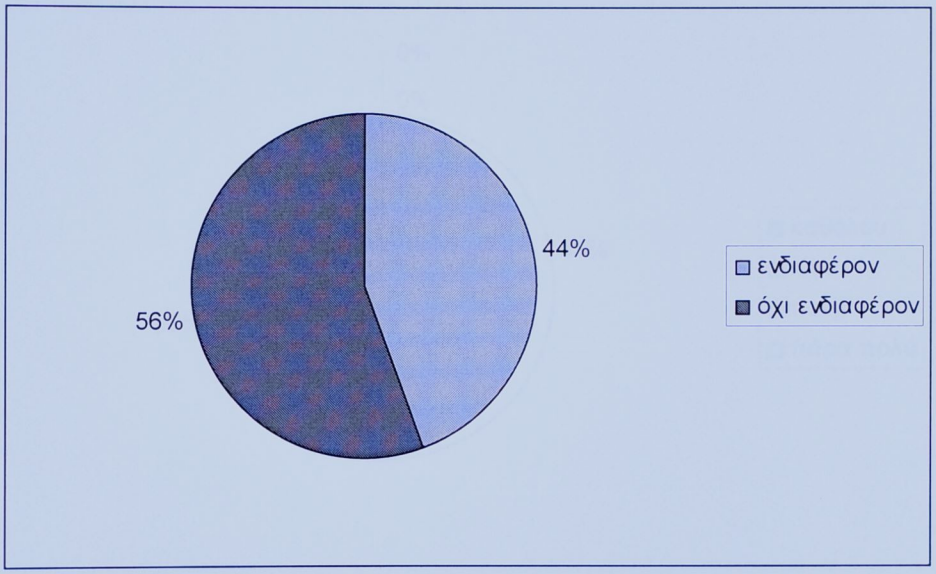

Διάγραμμα 17: διάγραμμα σχετικά με το αν υπάρχει ενδιαφέρον από τη νέα γενιά για τα παραδοσιακά επαγγέλματα και τις τέχνες

18. Ευχαριστημένος από τη τέχνη

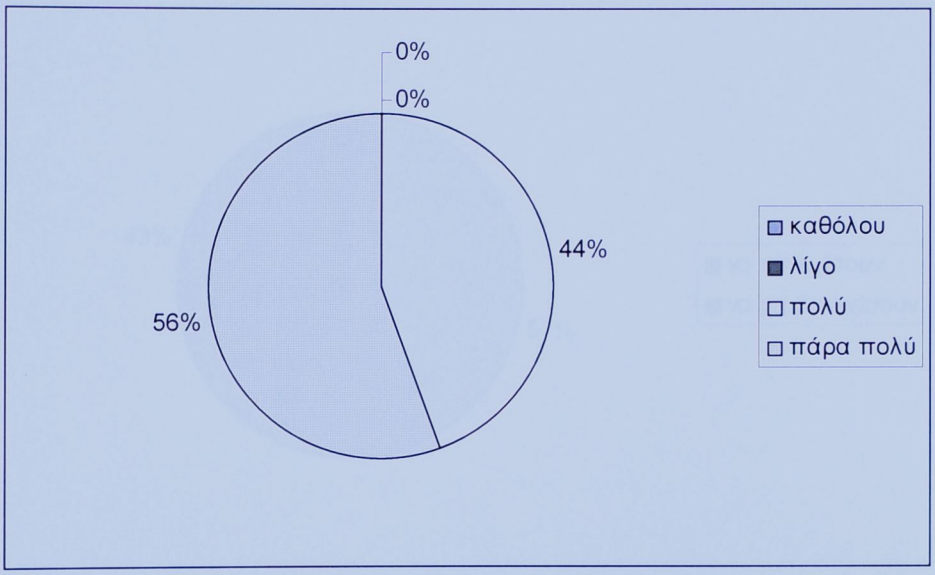

Διάγραμμα 18: διάγραμμα σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι είναι ευχαριστημένοι από τη τέχνη που ασκούν

19. Να συνεχίσουν τη τέχνη τα παιδιά

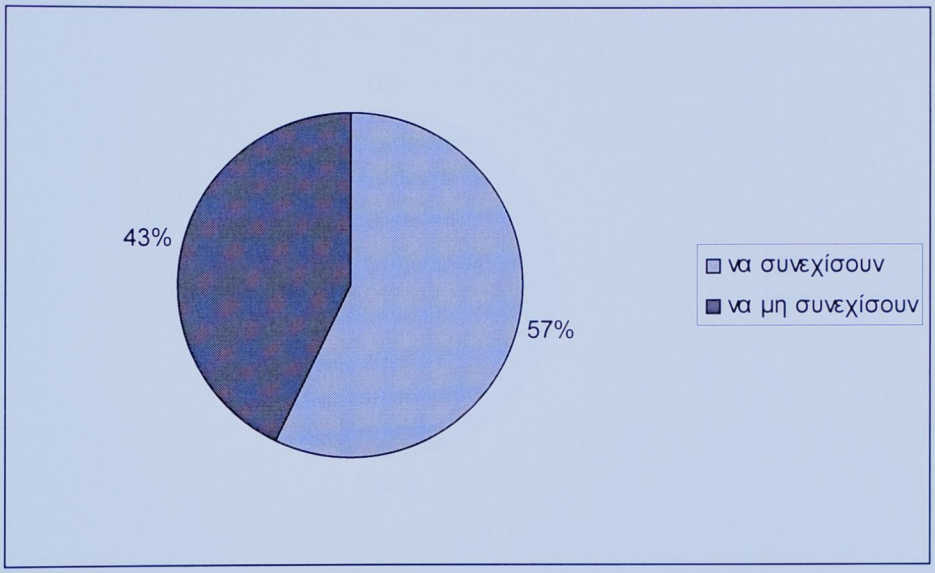

Διάγραμμα 19: διάγραμμα σχετικά με το αν θα ήθελαν οι ερωτώμενοι από τα παιδιά τους να συνεχίσουν τη τέχνη

20. Πρέπει να συνεχιστεί η παράδοση;

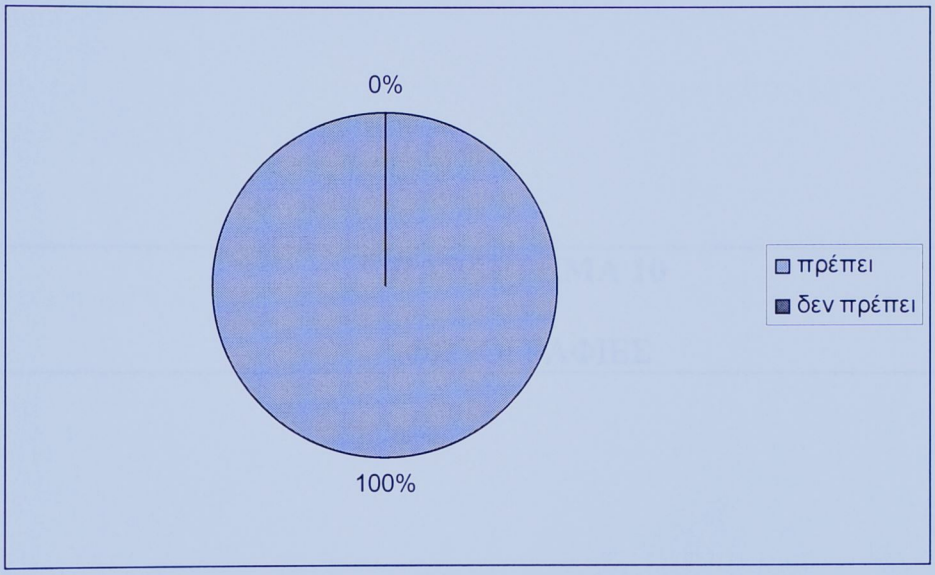

Διάγραμμα 20: διάγραμμα σχετικά με το αν θα πρέπει να συνεχιστεί η παράδοση

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Πηγή φωτογραφιών:

Μεκάσης Μ.Δ., *Τα παλιά επαγγέλματα της Φλώρινας*, τόμος Α, εκδόσεις Πρέσπες 1993, Φλώρινα 1993

Μεκάσης Μ.Δ., *Τα παλιά επαγγέλματα της Φλώρινας*, τόμος Β, εκδόσεις Πρέσπες 1996, Πρέσπες 1996

Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, *Πρώτη γνωριμία με τον παραδοσιακό πολιτισμό της περιοχής Φλώρινας,* εκδόσεις Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας-Θράκης, Θεσσαλονίκη 1994

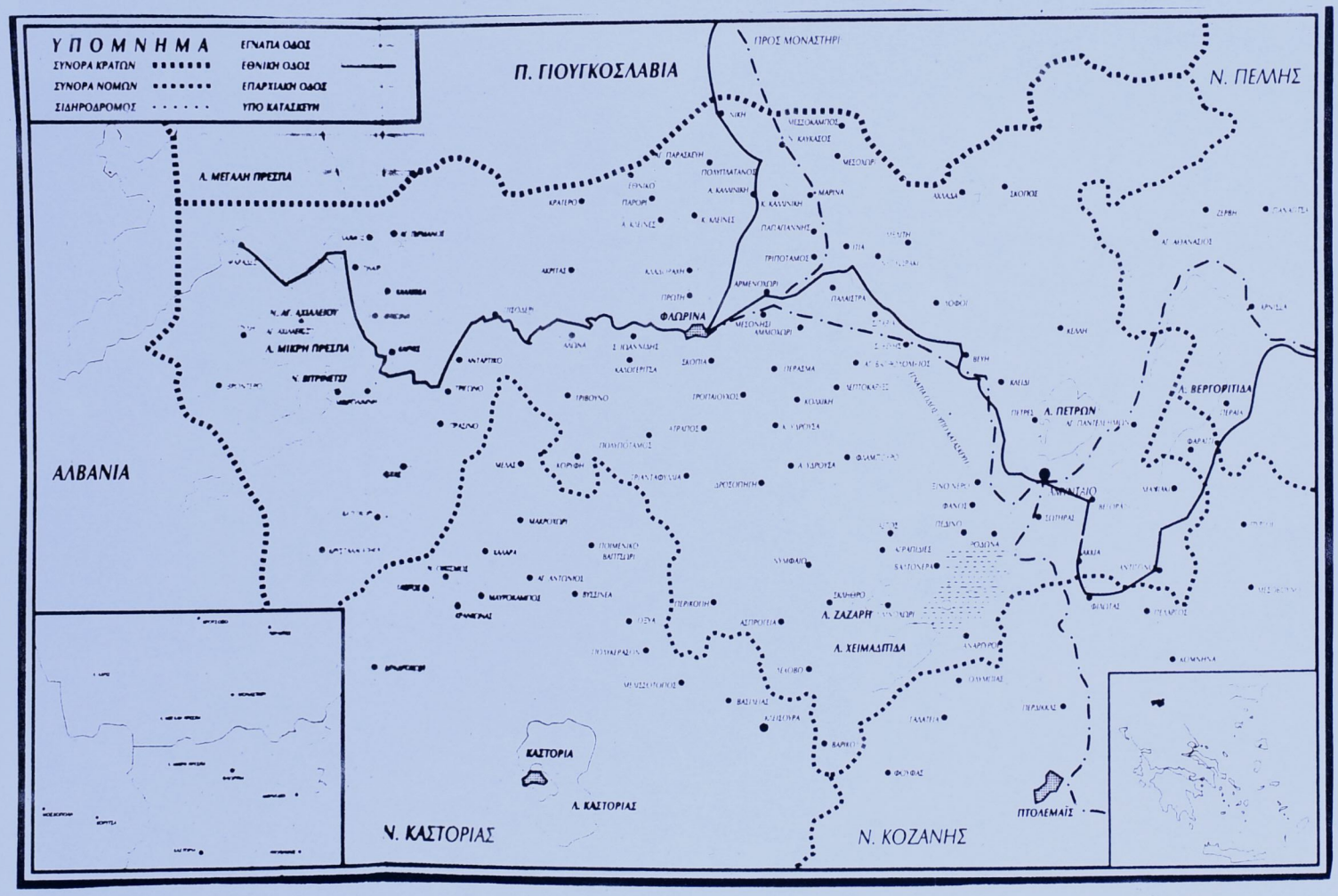

Χάρτης Νομού

Εικ.1 Πέτρες Φλώρινας. Άποψη του νοτιοδυτικού πλατώματος του λόφου.

Εικ.2 Ελληνιστική πόλη στο λόφο του Αγ. Παντελεήμονα Φλώρινας.

Εικ.3 Παναγία Ελεούσα. Ασκητάριο σε βραχοσπηλιά της Μεγάλης Πρέσπας (1410 μ.Χ).

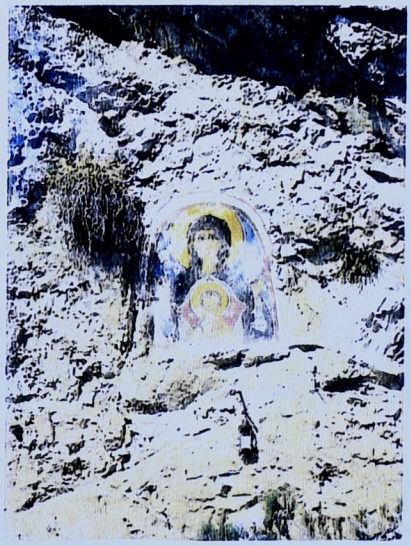

Εικ.4 Παναγία Βλαχερνήτισσα. Βραχογραφία Μεγάλης Πρέσπας.

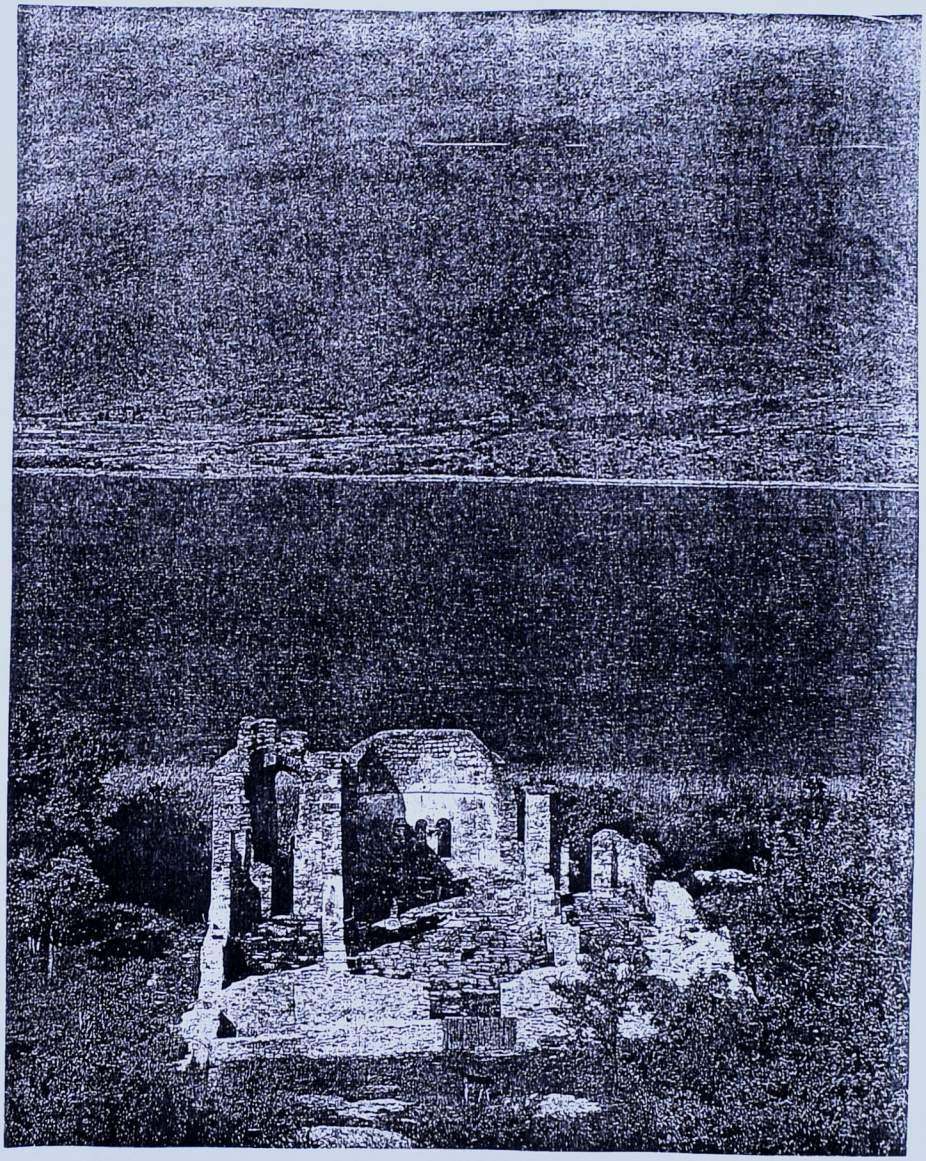

Εικ.5 Άποψη της Βασιλικής του Αγίου Αχιλλείου.

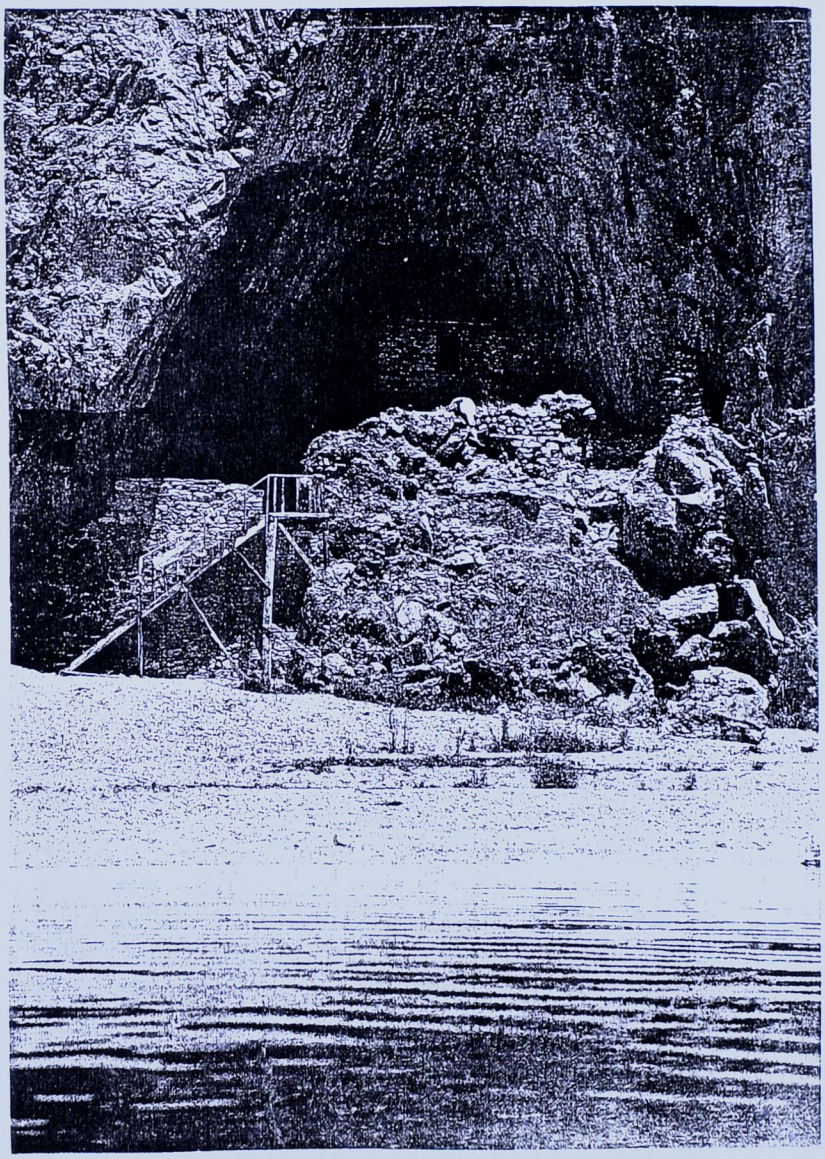

Εικ.6 Ασκητάριο της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στη Μεγάλη Πρέσπα.

Εικ.7 Παράσταση της Θεοτόκου σε βράχο της όχθης της Μεγάλης Πρέσπας.

Εικ.8 Το εσωτερικό του ναού του ασκηταρίου της Μικρής Ανάληψης.

Εικ.9 Φλώρινα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το ρολόι και το τζαμί στο βάθος. Δυο μνημεία, τα οποία δεν σώζονται σήμερα.

Εικ.10 Βαρέλια κρασιού

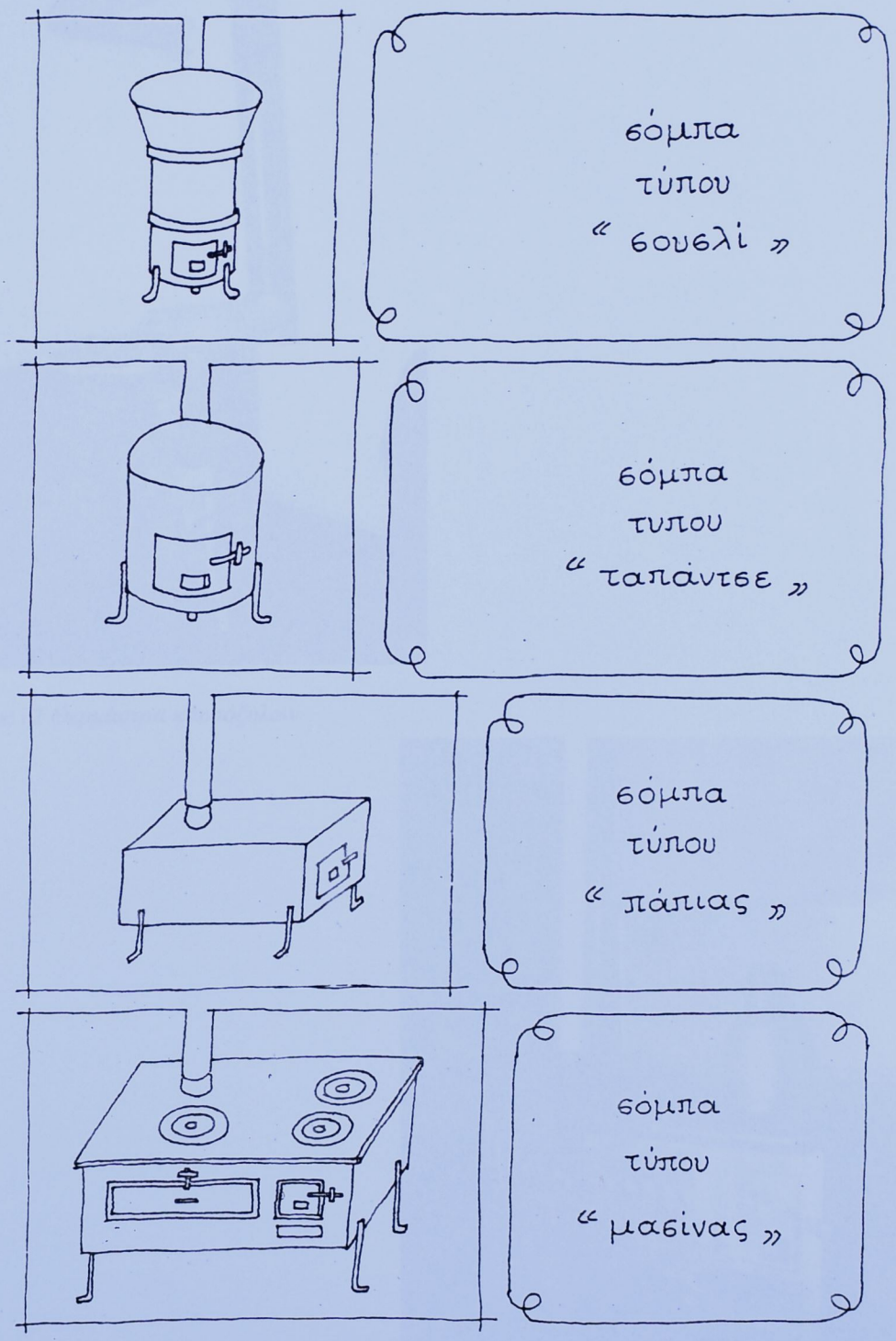

Εικ.11 Τύποι θερμαστρών, που κατασκευάζονταν στην Φλώρινα.

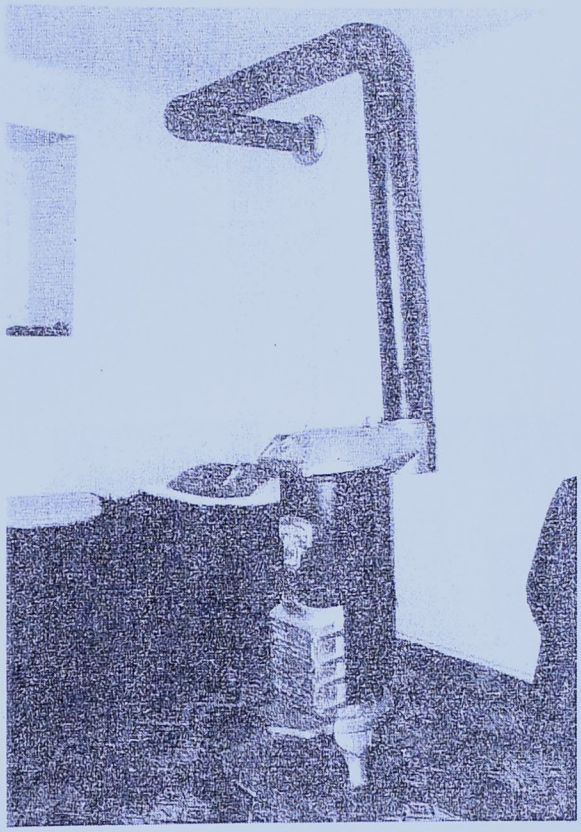

Εικ.12 Θερμάστρα καυσόξυλων

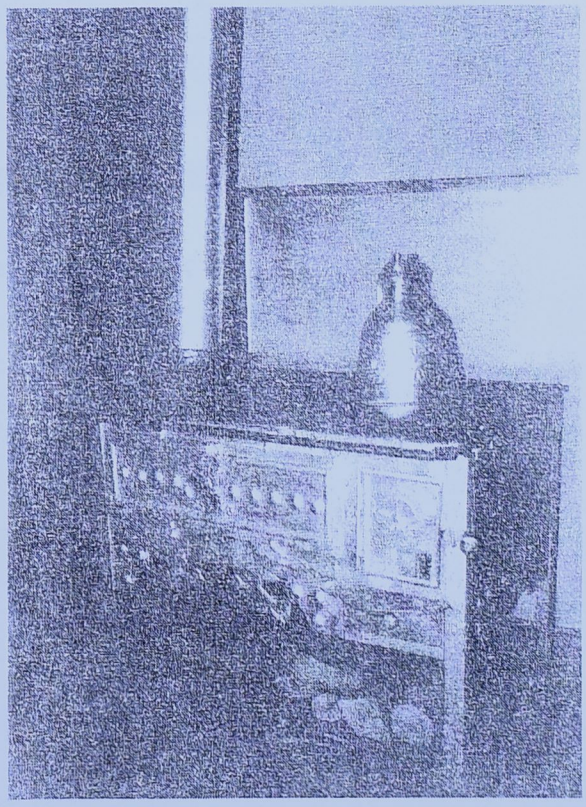

Εικ.13 Σόμπα τύπου μασίνας

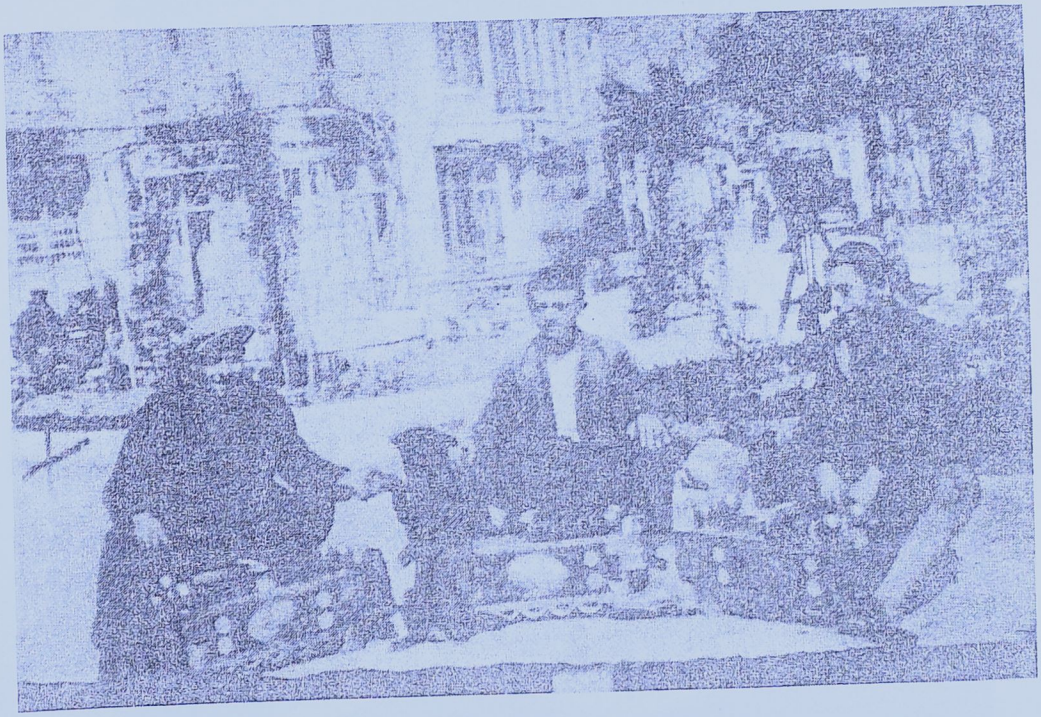

Εικ.14 Λούστροι στην πλατεία της Φλώρινας το 1934.

Εικ.15 Τουλούμπα σε αυλή σπιτιού.

Εικ.16,17 Κατασκευή σαμαριών.

Εικ.18 Επιγραφή υποδηματοποιείου.

Εικ.19 Χωριάτικα τσαρούχια, τα λεγόμενα «πίνκες».

Εικ.20 Λαστιχένια υποδήματα χωρικών.

Εικ.21 Από τα τελευταία μποτάκια, που κατασκευάστηκαν στη Φλώρινα, στις αρχές της δεκαετίας του '60.

Εικ.22 Σχέδιο Αγιογράφου

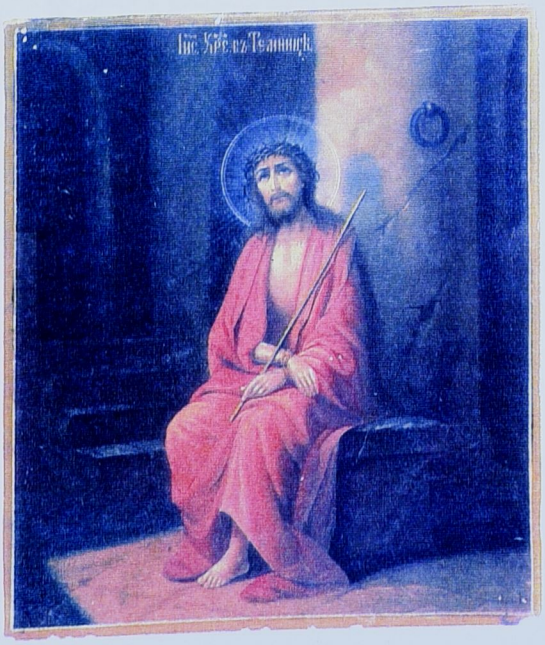

Εικ.23,24,25,26 Φορητές Εικόνες

Εικ.27 Στάμνες στο παζάρι της Φλώρινας το 1947

Εικ.28 Σύγχρονος ηλεκτρικός τροχός αγγειοπλάστη, για την κατασκευή πήλινων αντικειμένων.

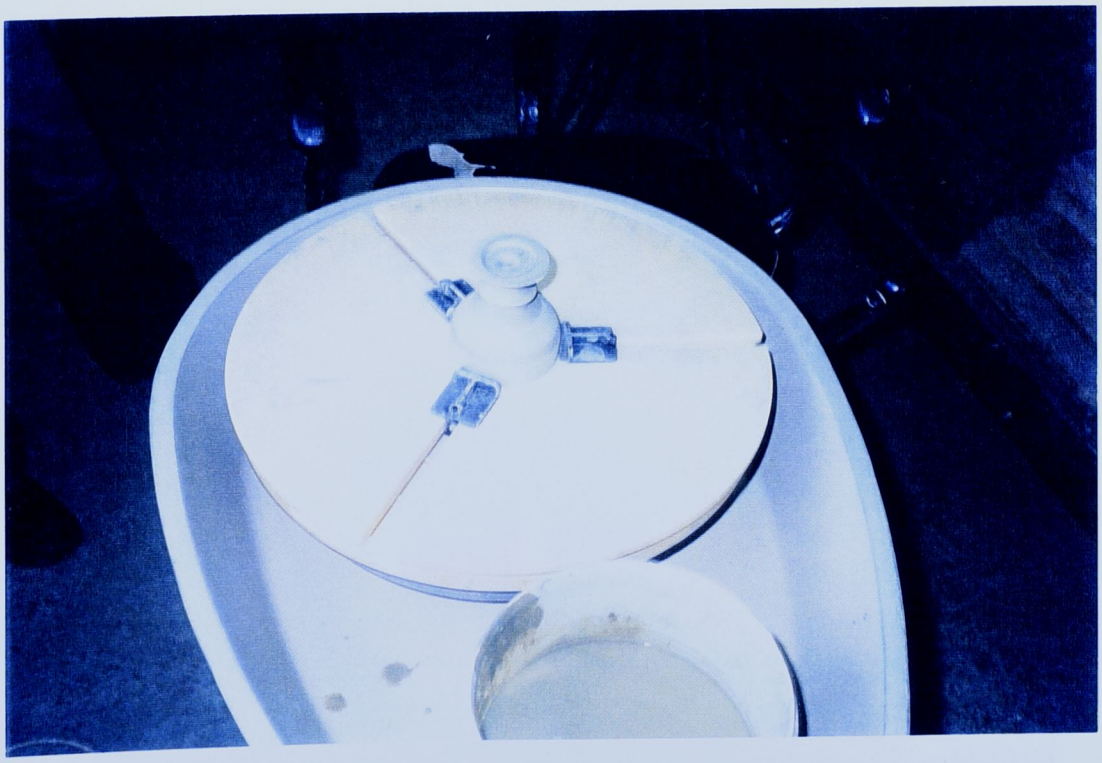

Εικ.29 Ειδικός τροχός για την κατασκευή των βάσεων των πήλινων αγγείων.

Εικ30,31 Εργαλεία Αγγειοπλάστη.

Εικ.32 Ζυμωτήριο πηλού.

Εικ.33 Ηλεκτρικός φούρνος για το ψήσιμο πήλινων αγγείων.

Εικ.34,35 Πήλινα αντικείμενα και κανάτια στο εργαστήριο του κ. Αθανάσιου Ζουζέλη.

Εικ.36 Πήλινα αντικείμενα και κανάτια στο εργαστήριο του κ. Αθανάσιου Ζουζέλη.

Εικ.37 Γυναικεία και αντρική παραδοσιακή φορεσιά.

Εικ.38,39,40,41 Γυναικείες παραδοσιακές φορεσιές Φλώρινας.

Εικ42,43 Φορεσιά από τον γυναικείο συνεταιρισμό.

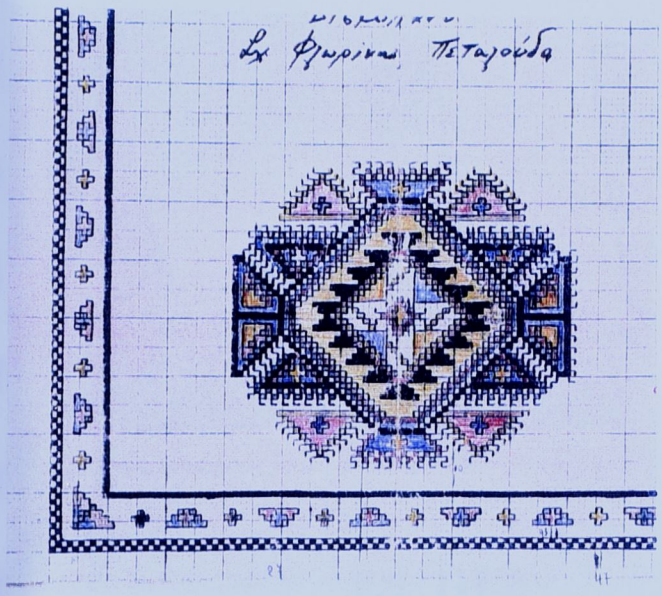

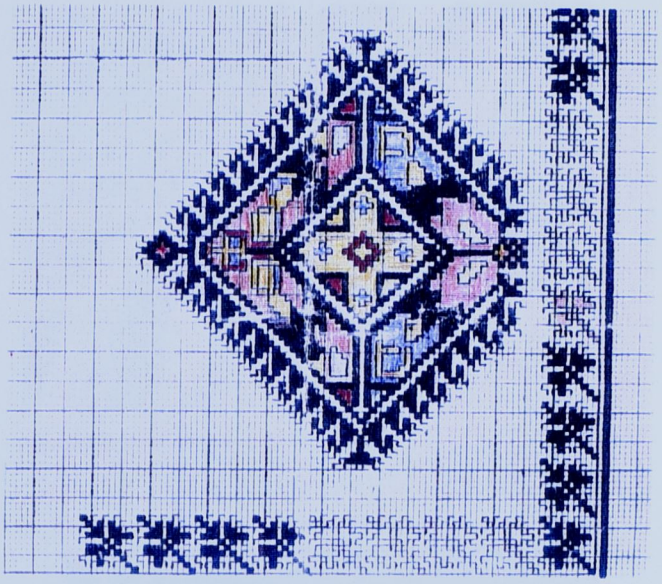

Εικ.44 Σχέδια κεντητικής.

Ποδόγυρος πουκαμίσας με πούλιες και χάντρες.

Μανίκια γραφτά, νεότερος τύπος.

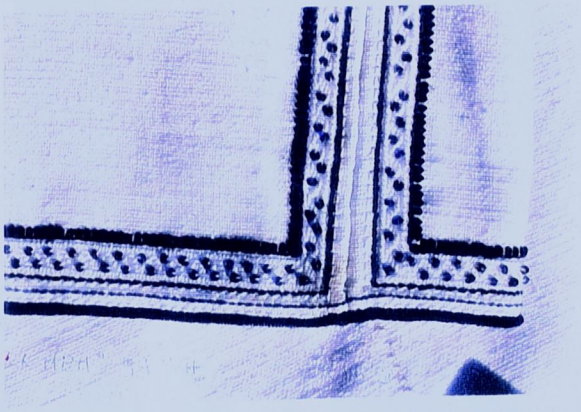

Μανίκι με μαύρες χάντρες.

Πουδιά, νεότερος τύπος.

Καλό πανωφόρι (μπούστο).

Γκουρδία (πίσω).

Εικ45,46,47,48,49,50 Κεντήματα σε διάφορα τμήματα παραδοσιακών φορεσιών.

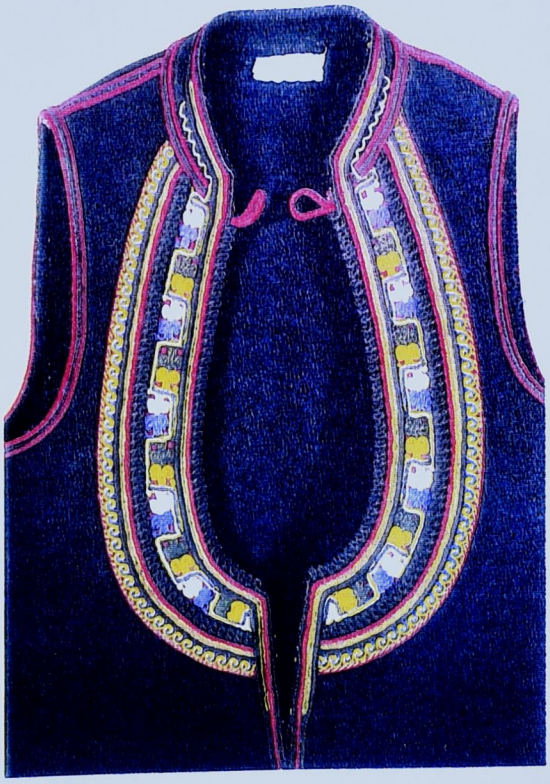

Εικ.51,52,53 Κεντήματα σε παραδοσιακές φορεσιές.

Εικ.54 Κηροπλάστης μπροστά από το «τσάρκι», κρατώντας τον έτοιμο «σαμά».

Εικ.55 Παραδοσιακά κεριά της Φλώρινας.

Εικ.56 Διακοσμημένες λαμπάδες.

Εικ.57 Εργαλεία Κουρέα.

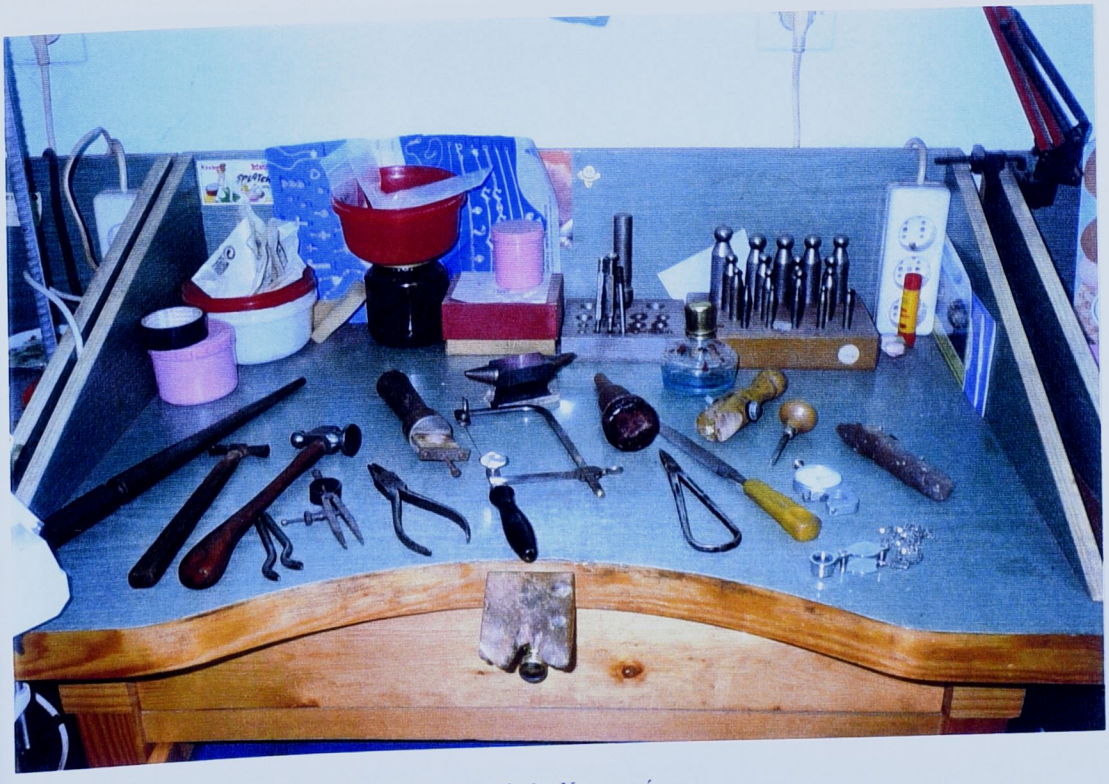

Εικ.58 Εργαλεία Χρυσοχόου

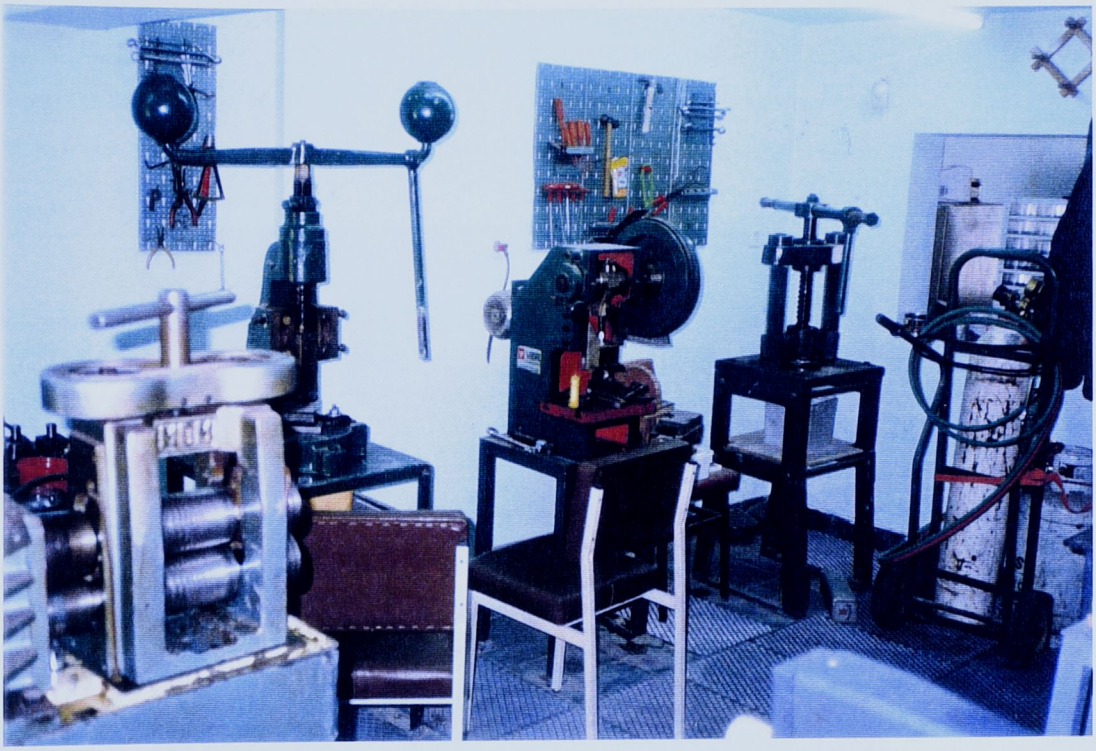

Εικ.59 Πρέσες κοπής και διαμόρφωσης σε εργαστήριο χρυσοχοΐας.

Εικ.60 Μηχάνημα αποκέρωσης.

Εικ.61 Μηχάνημα αφαίρεσης αέρα από τα καλούπια που χρησιμοποιεί ο χρυσοχόος, για την κατασκευή κοσμημάτων.

Εικ.62 Χυτήριο

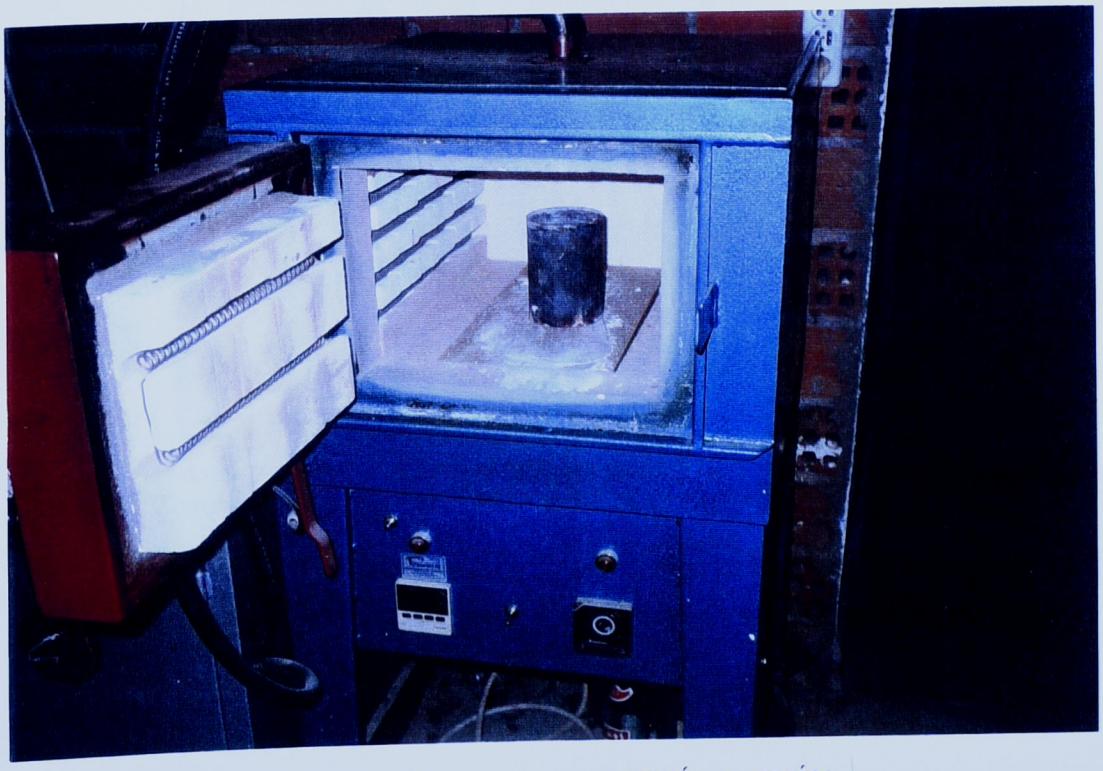

Εικ.63 Φούρνος ψησίματος, που χρησιμοποιεί ο χρυσοχόος.

Εικ.64 Παραδοσιακά εργαλεία χρυσοχόου, για το λιώσιμο του χρυσού και την μετατροπή του σε λεπτό φύλλο. Σήμερα, έχουν αντικατασταθεί από σύγχρονα μηχανήματα.

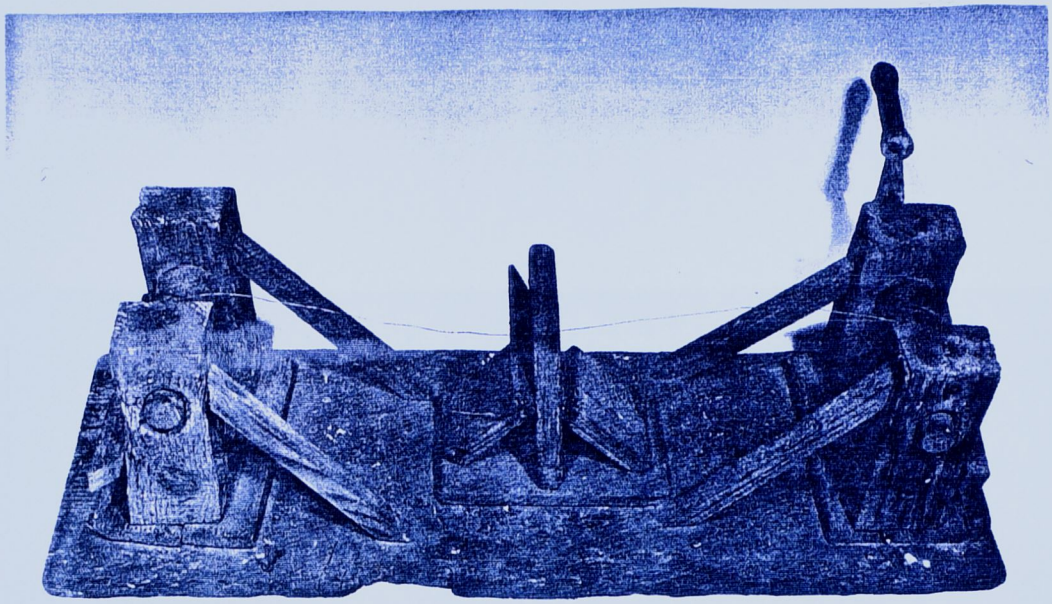

Εικ.65 Παραδοσιακό «τσικρίκι».

Εικ.66 Σύγχρονο «τσικρίκι».

Εικ.67 Χρυσοχόος, κατά τη διαδικασία κόλλησης δαχτυλιδιού.

Εικ68,69 Διαδικασία λιωσίματος χρυσού.

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΠΤΥ
ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ Β02
Μ. Βοσινίου
10529 6378

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΥΒΠ Χαροκοπείου Παν/μίου.9549169-70,libr
10529
HU